

๓. ถามอีกว่า ก็ภิกษุรูปนั้นไปเอง หรือส่งรูปเนรมิตไปแล้ว ? ท่านก็ตอบว่า ย่อมกระทำได้ตามความชอบใจ. แต่ว่าการไปเองของภิกษุผู้มีฤทธิ์นั้นนั้นเทียว เป็นอันมาแล้วในปาฐะ(พระบาลี)นี้.

มโนมยฺหิ อธิฏฺฐานมเนน นิรมิตตฺตา
มโนมยฺ. อหีนินทรียนฺติ อิทํ จกฺขุโสตาหิ
สญฺจานวเสน วุตฺตํ. นิรมิตรูปเป ปน
ปสาโท นาม นตฺถิ. สเจ อิทฺธิมา
จกฺกมฺติ นิรมิตฺปิ ตตฺถ จกฺกมฺตีตฺธา
สพฺพิ สวากนิรมิตํ สนฺธาย วุตฺตํ.
พฺพุทฺธนิรมิตฺ ปน ยํ ยํ ภควา กโรติ,
คํ ตมฺปิ กโรติ. ภควโต รุจิวเสน
อณฺณมฺปิ กโรตีติ. เอกตฺถ จ ยํ โส
อิตฺธิมา อិเชว จิตฺโต ทิพฺเพน จกฺขุ
รูปํ ปสฺสตี, ทิพฺพาย โสตธาตฺถยา สทฺทํ
สฺนาคี, เจโตปริยณาณเณ จิตฺตํ
ปชานาตี, น เอกตฺตาวตา กาเยน วสํ
วตฺเตตี. ยมฺปิ โส อิเชว จิตฺโต เตน

คำว่า ที่สำเร็จด้วยใจ ความว่า
ชื่อว่าสำเร็จด้วยใจ เพราะความเป็นรูปที่
เนรมิตขึ้นด้วยใจอริชฺฐาน. คำว่า มีอินทรีย์
ไม่บกพร่อง นี้ ท่านกล่าวไว้โดยเกี่ยวกับ
ความตั้งอยู่พร้อมเพรียงกัน แห่งอวัยวะ
ทั้งหลาย มีตา หู เป็นต้น. ก็ขึ้นชื่อว่า
ประสาธ ย่อมไม่มีในรูปที่เนรมิตขึ้น. คำว่า
ถ้าหากว่าภิกษุผู้มีฤทธิ์นั้นจงกรม แม้รูป-
เนรมิต ก็จะจงกรมในที่นั้น เป็นต้น ท่าน
กล่าวหมายเอารูปเนรมิต แห่งพระสาวก
ทั้งสิ้น. ส่วนพระรูปเนรมิตแห่งพระพุทธเจ้า
พระผู้มีพระภาคทรงกระทำกิจใด ๆ, ก็ย่อม
กระทำกิจเช่นนั้น ๆ. ย่อมกระทำกิริยาแม้
อื่น ๆ โดยเกี่ยวเนื่องกับพระประสงค์ของ

คุณนิตยา อนันตกุล
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

พรหมณา สทุธิ สันติภูจติ สลลปติ พระผู้มีพระภาคแล. อนึ่ง ในปาฐะนี้ ข้อว่า
 สากัจฉิ สสมาปชชติ, เอตตาวตปิ น ภิกษุผู้มีฤทธิ์นั้น ยืนอยู่ที่โลกมนุษย์นี้แหละ
 กาเยน วสิ วุตเตติ. ยมปิ สสุ ทูเรปิ ย่อมมองเห็นรูปด้วยทิพยจักขุได้, ย่อมฟัง-
 สันติเก อธิฏฐาตีตติอาทิกิ อธิฏฐานัน, เสียงด้วยทิพโสธธาตุได้, ย่อมรู้จักด้วย
 เอตตาวตปิ น กาเยน วสิ วุตเตติ. เจโตปริยญาณได้ ใจ, ด้วยการกระทำได้
 ยมปิ โส ทิสฺสสมาเนน วา อทิสฺสสมาเนน เพียงเท่านั้น หาชื่อว่าทำอำนาจให้เป็นไป
 วา กาเยน พรหมโลกิ กจฺจติ, ด้วยกายไม่. แม้ข้อว่าภิกษุผู้มีฤทธิ์นั้น ยืนอยู่
 เอตตาวตปิ น กาเยน วสิ วุตเตติ. ที่โลกมนุษย์นี้แหละ ก็ยืนอยู่ด้วยกันกับพรหม
 ยญฺจ โข โส ทสฺส พรหมโน ปุโรโต รูปิ นั้น พุคคฺยกัน ถึงการสนทนากัน ใจ, แม้ด้วย
 อภินิมมิณาตีตติอาทินา นเยน วุตตวิธานิ การทำได้เพียงเท่านั้น ก็หาชื่อว่า ทำอำนาจ
 อาปชชติ, เอตตาวตปิ น กาเยน วสิ ให้เป็นไปด้วยกายไม่. แม้ข้อว่าโยคีภิกษุผู้มี
 วุตเตติ นาม. เสสิ ปเนตฺถ กาเยน ฤทธิ์นี้ มีการอธิษฐาน เป็นต้นว่า อธิษฐานที่
 วสิ วุตตนาย ปุพฺพภากทสฺสนตฺถิ วุตตนฺติ. ที่แม้อยู่ไกล ให้เป็นที่ที่อยู่ใกล้ ดังนี้ใจ, แม้
 อยฺย ตาว อธิฏฐานาอิทธิ. ด้วยการทำได้เพียงเท่านั้น ก็หาชื่อว่า ทำ
 อำนาจให้เป็นไปด้วยกายไม่. แม้ข้อที่ภิกษุ
 ผู้มีฤทธิ์นั้น ไปสู่พรหมโลกด้วยกายที่มองเห็น
 ได้ หรือที่มองไม่เห็นใจ, แม้ด้วยการทำได้
 เพียงเท่านั้น ก็หาชื่อว่า ทำอำนาจให้เป็นไป
 ด้วยกายไม่. ส่วนข้อที่ภิกษุถึงวิธีการอันได้
 กล่าวแล้วโดยนัยว่า ภิกษุผู้มีฤทธิ์นั้นแล ย่อม

บริษัทน้ำตาลไทยกาญจนบุรี จำกัด

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เนรมิตรูปร่างเบื้องหน้าพรหมนั้น คั้งนี้
เป็นต้น ใด, ด้วยการทำได้เพียงเท่านั้น จึง
จะชื่อว่า ย่อมทำอำนาจให้เป็นไปด้วยกาย.
ส่วนวิธีการที่เหลือในปาฐะนี้ ท่านกล่าวไว้
เพื่อแสดงส่วนเบื้องต้นแห่งการทำอำนาจให้
เป็นไปด้วยกาย ฉะนั้นแล. นี้จัดเป็น
อธิษฐานาธิติก่อน.

๓๙๘. วิฤพนาย ปน มโนมยาย
จ อิทึ นานากรรม. วิฤพณึ ตาว
กโรนฺเตน "โส ปกติวณฺณึ วิชิตฺวา
กุมารกวณฺณึ วา ทสฺเสติ, นาควณฺณึ วา
ทสฺเสติ, สุปณฺณวณฺณึ วา ทสฺเสติ,
อสุรวณฺณึ วา ทสฺเสติ, อินฺทวณฺณึ วา
ทสฺเสติ, เทววณฺณึ วา ทสฺเสติ,
พฺรหฺมวณฺณึ วา ทสฺเสติ, สมุทฺทวณฺณึ
วา ทสฺเสติ, ปพฺพทวณฺณึ วา ทสฺเสติ,
สีทวณฺณึ วา ทสฺเสติ, พฺยคุชวณฺณึ วา
ทสฺเสติ, ทวีวณฺณึ วา ทสฺเสติ, หตฺถิมฺปิ
ทสฺเสติ, อสฺสมฺปิ ทสฺเสติ, รณฺมฺปิ

๓๙๘. ส่วนต่อไปนี้เป็นข้อที่แตกต่าง
กันแห่งวิฤพนายอธิติ กับมโนมยาธิติ.
ก่อนอื่น ภิกษุอื่น ผู้จะทำวิฤพณะ (การทำ
เป็นต่าง ๆ) พึงอธิษฐานรูปร่างแต่ละอย่าง
ที่ประสงค์ ในบรรการูปร่างทั้งหลาย มี
รูปร่างกุมารเป็นต้น ที่ท่านกล่าวไว้อย่างนี้
ว่า "ภิกษุนั้นละรูปร่างตามปกติเสีย ทำให้
ปรากฏเป็นรูปร่างกุมาร, หรือทำให้ปรากฏ
เป็นรูปร่างนาค, หรือทำให้ปรากฏเป็น
รูปร่างสุบรรณ, หรือทำให้ปรากฏเป็น
รูปร่างอสุร, หรือทำให้ปรากฏเป็นรูปร่าง
พระอินทร์, หรือทำให้ปรากฏเป็นรูปร่าง

บริษัทน้ำตาลไทยกาญจนบุรี จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ทสฺเสติ, ปตฺติมฺปิ ทสฺเสติ, วิวิธมฺปิ เทวตา, หรือทำให้ปรากฏเป็นรูปร่าง
 เสนาพฺยุหิ ทสฺเสติ^๑ เอวํ วุตฺเตสฺ พรหม, หรือทำให้ปรากฏเป็นภาพสมุทฺร,
 กุมารกวนฺณาทีสุ ยํ ยํ อากงฺขติ, ตํ ตํ หรือทำให้ปรากฏเป็นภาพภูเขา, หรือทำให้
 อธิฏฺฐาตพฺพิ. อธิฏฺฐนฺนฺเตน จ ปจฺวิกฺสิณาทีสุ ปรากฏเป็นรูปร่างสีหะ, หรือทำให้ปรากฏ
 อณฺตรารมฺมณโต อภินฺญาปาทกษฺณาณโต เป็นรูปร่างเสือโคร่ง, หรือทำให้ปรากฏ
 วุฏฺฐาย อตฺตโน กุมารกวนฺโณ^๒ เป็นรูปร่างเสือเหลือง, ทำให้ปรากฏเป็น
 อาวชฺชิตพฺโพ. อาวชฺชิตฺวา ปริกมฺมาวสาเน (พล)ข้างข้าง, ทำให้ปรากฏเป็น(พล)ม้า
 ปุณฺ สมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฐาย เอวรูโป ข้าง, ทำให้ปรากฏเป็น(พล)รถข้าง, ทำ
 นาม กุมารโก โหมตี อธิฏฺฐาตพฺพิ. ให้ปรากฏเป็นพลเดินเท้าข้าง, ทำให้
 สห อธิฏฺฐานจิตฺเตน กุมารโก โหติ ปรากฏเป็นกองทัพต่าง ๆ ข้าง" ดังนี้. อนึ่ง
 เทวทตฺโต วีย. เอส นโย สพฺพตฺถ. เมื่อจะอธิษฐาน ฟังออกจากฉานที่เป็นบาท
 แห่งภิกษุญา ซึ่งมีอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง
 ในบรรดากสิณทั้งหลาย มีปฐฺวิกสิณเป็นต้น
 แล้วนึกถึงรูปร่างกุมารของตนนั้นเทียบ. ครั้น
 นึกถึงแล้ว ในที่สุดแห่งบริกรรม ก็เข้าฉาน
 อีก ออกแล้วฟังอธิษฐานว่า ขอเราจงเป็น
 กุมาร(เด็ก) มีรูปร่างนี้เถิด ดังนี้. ก็จะ

^๑ ข. ป. ๓๑/๕๔๗.

^๒ ฉ. ๖-สทฺโท น ทิสฺสตี.

(กลาย) เป็นกุมารไปพร้อมกับจิตที่อธิษฐาน
เหมือนอย่างพระเทวทัต ฉะนั้น. ในคำว่า
ทำให้ปรากฏเป็นรูปร่างนาคเป็นต้น ทั้งปวง
ก็นัยนี้.

หตุถิมปิ ทสเสตีติอาหิ ปเนตถ
พหิทธาปิ หตุถิอาหิตสสนวเสน วุตถิ. ตถถ
หตุถิ โหมีติ อนธิภูจหิตวา หตุถิ โหตุติ
อธิภูจาทพหิ. อสสาทีสปี เอเสว นโยติ.
อัย วิกุพพนาอิทธิ.

ส่วนในคำว่า ทำให้ปรากฏเป็น(ผล)
ข้างข้างเป็นต้น นี้ ท่านกล่าวไว้ โดยเกี่ยว-
กับการทำให้ปรากฏเป็น(ผล)ข้างเป็นต้นขึ้น
แม้ในภายนอก. ในการทำให้ปรากฏเป็น
ผลข้างขึ้นในภายนอกนั้น ภิกษุผู้มีฤทธิ์อย่า
อธิษฐานว่า ขอเราจงเป็นข้างเกิด (แต่)
พึงอธิษฐานว่า ขอจงมีข้างตั้งนี้. แม้ใน
(การทำให้ปรากฏเป็น)ผลมาเป็นต้น ก็มี
นัยนี้แหละ ฉะนั้นแล. นี้ คือวิกุพพนาอิทธิ
(ฤทธิ์ที่มีการทำเป็นต่าง ๆ).

๓๙๙. มโนมยิ กาทุกาโม ปน
ปาทกชฌานโต วุฏฺฐาย กายิ ทาว
อาวชชิตวา วุตตนเยเนว "สฺสโร
โหตุ"ติ อธิภูจาทิ. สฺสโร โหติ. อถสฺส
อพฺภนฺตเร อณฺเฑ กายิ อาวชชิตวา

๓๙๙. ส่วน ภิกษุผู้ต้องการจะทำรูป
ที่สำเร็จด้วยใจ ออกจากฌานที่เป็นบาทแล้ว
ก็นึกถึงกายก่อน แล้วจึงอธิษฐานตามนัยที่
กล่าวแล้วนั้นแล ว่า "ขอจงเป็นโพรงขึ้น
เกิด". ก็จะเป็นโพรงไป. ต่อจากนั้น

บริษัทน้ำตาลไทยกาญจนบุรี จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปริกมมัม กตุวา วุตตนเยเนว อธิฏฐาติ, ก็นี้ถึงกายอื่นขึ้น ในภายในแห่งกายนั้น
 ตสฺส อพฺภนฺตเร อญฺโณ กาโย โหตุติ. กระทำบริกรรมแล้วจึงอธิษฐาน ตามนัยที่ได้
 โส ตํ มุณฺชฺมฺหา อีสึกํ วยิ โกสิยา อสิ กล่าวแล้วนั้นเห็นว่า กายอื่นจะมีขึ้นใน
 วยิ กรณฺทาย อหิ วยิ จ อพฺภาทิ. ภายในแห่งกายนั้นเกิด ดังนี้. ภิกษุผู้มีฤทธิ์
 เตน วุตฺตํ "อิธ ภิกฺขุ อิมฺมฺหา กายา นั้นย่อมหักกาย(อื่น)นั้นออกไป คุจชัก(ใส่)
 อญฺมํ กายิ อภินิมฺมินาติ รูปิ มโนมยํ หน้ํา ออกจากหน้ําปล้อง คุจชักคาบออกจาก
 สพฺพกฺปจฺจกํ อหิณฺนฺทริยํ. เสยฺยถาปิ ผักคาบ และคุจชักงูออกจากคราบงู.
 ปุริโส มุณฺชฺมฺหา อีสึกํ ปวาเหยฺย, เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า "ภิกษุใน
 ตสฺสเสว เอวมสฺส อยิ มุณฺชฺไซ อยิ พระศาสนา นี้ ย่อมเนรมิตกายอื่นจากกายนี้
 อีสึกา, อญฺโณ มุณฺชฺไซ อญฺมา อีสึกา, ให้มีรูปที่สำเร็จด้วยใจ มีอวัยวะใหญ่่น้อย
 มุณฺชฺมฺหาเตว อีสึกา ปวาพฺหา"ติอาหิ? พร้อมพร้อม มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง. เปรียบ
 เอตฺถ จ ยถา อีสึกาทโย มุณฺชาทิตฺติ เหมือนว่า บุรุษพึงดึงใส่หน้ําออกจากหน้ํา-
 สทิสฺสา โหนฺติ, เอวํ มโนมยํ รูปิ ปล้อง, บุรุษผู้นั้นเที่ยว พึงมีความรู้อย่างนี้
 อิทฺถิมฺตา สทิสฺเมว โหตฺตี ทสฺสนฺตถึ ว่า นี้หน้ําปล้อง นี้ใส่หน้ํา, หน้ําปล้อง
 เอตา อุปฺมา วุตฺตาทิ. อยิ มโนมยา ก็อย่างหนึ่ง ใส่หน้ําก็อย่างหนึ่ง, แต่ว่า
 อิทฺติ. ใส่หน้ํา ถูกเราดึงออกจากหน้ําปล้องนั้น-
 เทียว" ดังนี้ เป็นต้น. ก็ในพระบาลีนี้ท่าน
 กล่าวอุปมานี้ไว้ เพื่อแสดงว่าใส่หน้ําเป็นต้น

๑ ชุ. ป. ๓๑/๕๕๗.

ย่อมเป็นสิ่งที่เหมือนกับหญาปล้อง เป็นต้น
 ฉนใจ, รูปที่สำเร็จด้วยใจ ก็ย่อมเป็นรูปที่
 เหมือนกับท่านผู้มีฤทธิ์ฉนนั้น ดังนี้. นี้คือ
 มโนมยาอิทธิ (ฤทธิ์ที่สำเร็จได้ด้วยใจ)

อติ สาธุชนปามุชชตถาย กเต วิสุทธิมกุเต ปริเฉทที่ ๑๒ ชื่อว่าอิทธิวิธินิเทศ ในวิสุทธิ-
 อิทธิวิธินิเทศโส นาม ทวาทสโม มรรคที่ข้าพเจ้าแต่ง เพื่อความปราโมทย์
 ปริจุเฉโท. แห่งสาธุชน จบแล้วโดยประการฉนนี้.

๑๓. อภิธานศัพท์เทศ

ทิพโสตราตุกถา

๔๐๐. อิทานิ ทิพโสตราตุยา
 นิเทศกโม อนุปโต. ตตถ ตโต
 ปราสุ จ ตีสุ อภิธานาสู โส เอว สมานิตเต
จิตเตติอาทิน^๑ อตุโถ วุตตนเยเนว
 เวทิตุโพ. สัพพตถ ปน วิเสสมตตเมว
 วุณฺณยีสสาม. ตตฺร ทิพาย โสตราตุยา
 เอตถ ทิพสทิสฺตฺตา ทิพพา. เทวานํ ทิ
 สุจฺริตกมฺมนิพฺพตฺตา ปิตฺตเสมฺหฺรทฺธิราที
 อปฺลิพฺพธา อุกฺกิลเสวิมุตฺตตฺตาย ทูเรปิ
 อารมฺมณํ สมฺปฏฺิจฺจนสมตฺถา ทิพพา
 ปสาทโสตราตุ โทติ. อยฺยฉาปิ อิมฺสฺส
 ภิกฺขุโน วีรียภาวนาย พฺลนินิพฺพตฺตา
 ญาณโสตราตุ ตาทิสฺสาเยวาทิ ทิพสทิสฺตฺตา
 ทิพพา. อปฺิจ ทิพฺพวิหารวเสน ปฏฺิลทฺธตฺตา
 อตุตโน จ ทิพฺพวิหารสนฺนิสฺสิตฺตฺตาปิ

๑๓. อภิธานศัพท์เทศ

กล่าวด้วยทิพโสตราตุ

๔๐๐. บัดนี้ ลำดับการแสดงไข
 ทิพโสตราตุ ถึงตามลำดับแล้ว. บัดนี้พึง
 ทราบอรรถ(อรรถาธิบาย)แห่งพระบาลี มี
 ชื่อว่า โส เอว สมานิตเต จิตเต (ภิกษุชั้น
 ครั้นเมื่อจิตตั้งมั่นโดยชอบ... อย่างนี้แล้ว)
 เป็นต้น ในทิพโสตราตุเทศนั้น และใน
 อภิธาน ๓ ต่อจากนั้นไป ตามนัยที่ได้กล่าว
 แล้วนั้นเทียว. ก็ในพระบาลีทั้งปวง
 ข้าพเจ้า จักขอพรรณนาเพียงคำที่แปลกไป
 เท่านั้น. ในพระบาลีนั้น ในชื่อว่า ทิพาย
โสตราตุยา (ด้วยทิพโสตราตุ) นี้ มีความ
 ว่า โสตราตุ ชื่อว่าทิพย์ เพราะเป็นเหมือน
 ของทิพย์ (ของพวกเทวดา). จริงอยู่
 สำหรับพวกเทวดา ย่อมมีโสตราตุอันเป็น
 ประสาท อันบังเกิดด้วยกรรมที่สุจริต

^๑ ทิ. ส. ๔/๑๐๓.

บริษัทน้ำตาลไทยกาญจนบุรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ทิพพา. สวณฺเณ นิชฺชิวณฺเณ จ ไม่แกลือกกล้วย ด้วยดี เสมหะและโลหิต
 โสตธาตฺ. โสตธาตฺกิจฺจกรณฺณ จ เป็นต้น สามารถรับอารมณ์แม้ในที่ไกลได้
 โสตธาตฺ วิทยาตีปี โสตธาตฺ. ตาย เพราะความที่พ้น จากสิ่งที่ทำให้เศร้าหมอง
 ทิพพาย โสตธาตฺยา. จึงชื่อว่าเป็นทิพย์. ก็แม้โสตธาตฺอันเป็นญาณ
 นี้ อันยังเกิดด้วยกำลังแห่งวิริยภาวนาของ
 ภิกษุรูปนี้ ก็เป็นเช่นนั้นเหมือนกัน เพราะ
 เหตุนั้น จึงชื่อว่าเป็นทิพย์ เพราะเป็น
 เหมือนของทิพย์. อีกนัยหนึ่ง ชื่อว่าเป็นทิพย์
 เพราะได้มาด้วยสามารถแห่งทิพวิหาร และ
 แม้เพราะอิงอาศัยทิพวิหารของตน. ชื่อว่า
 โสตธาตฺ โดยความหมายว่าฟัง และโดย
 ความหมายว่าไม่ใช่ชิวะ. อีกอย่างหนึ่ง
 ชื่อว่าโสตธาตฺ เพราะอรรถว่าเป็นจุด
 โสตธาตฺ โดยการกระทำกิจแห่งโสตธาตฺ.
 ได้แก่ด้วยทิพโสตธาตฺนั้น.

วิสุทธายาติ ปริสุทธาย นิรูปกิเลสาย. บทว่า วิสุทธาย แปลว่า อันบริสุทธิ์
อติกกนฺตมานุสีกายาติ มนุสฺสฺสปจาร์ คือไม่มีเครื่องเศร้าหมอง. บทว่า อติกกนฺต-
อติกกมิตฺวา สทฺทสฺวเนน มานุสีกิ มานุสีกาย (ที่ก้าวล่วงโสตธาตฺที่เป็นของ
 มंसฺโสตธาตฺ อติกกนฺตตาย วิตีวตฺตติว มนุชฺช) ได้แก่ที่ตั้งอยู่ก้าวล่วง ก็เป็นไป

บริษัทน้ำตาลไทยกาญจนบุรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สมาปชฺชิตฺวา วุฏฺฐาย ๑ปริกมฺมสมาธิจิตฺเตน เข้าฌานที่เป็นบาทแห่งอภิญญา ออกแล้ว ฟัง
 ปรมตรํ ปกฺติโสฺตปถे ทูเร โอบาริโก นึกถึงเสียงหยาบของสัตว์หรือสิ่งทั้งหลาย มี
 อรณฺเณ ๑ สีหาทีนํ สทฺโท อวชฺชิตพฺโพ. สีหะเป็นต้นในป่า ซึ่งอยู่ในที่ไกล ชั่วระยะ
 วิหารเ ระ ฆณฺทิสทฺโท เภริสทฺโท ทางแห่งโสฺตปถิ ก่อนอื่นด้วยสมาธิจิตที่เป็น
 สงฺขสทฺโท สามเณรทหฺรภิกฺขุณฺโณ สพฺพถาเมน บริกรรม. ฟังนึกถึงเสียงละเอียด ๆ ไป
 สชฺฌายนนฺตานิ สชฺฌายนสทฺโท ปกฺติกถํ ตามลำดับ จับตั้งแต่เสียงหยาบกว่าทุกเสียง
 กถนฺตานิ "กิ ฆนฺเต กิ อวฺโส"ติ- ไป อย่างนี้คือ เสียงระฆังในวิหาร เสียง
 อาทิสทฺโท สกฺกสทฺโท วาตสทฺโท กลอง เสียงสังข์ เสียงสวดของสามเณร
 ปทสทฺโท ปกฺกุกฺกิตฺตทกฺกสฺส ๒ จิจฺจิกฺขายน- และภิกษุหนุ่มทั้งหลาย ที่สวดกันอยู่เต็มกำลัง
 สทฺโท อาตเป สฺสสฺमानตาลปณฺณสทฺโท เสียงว่า "อะโรหรือขอรับท่านผู้เจริญ
 กุณฺจกิปิลฺลิกาทิสทฺโทติ เอวํ สทฺโพนฺฬาริกโต อะโรหรือท่านผู้มีอายุ" เป็นต้น แห่งภิกษุ
 ปญฺชิตฺติ ยถานุกฺกเมน ๓ สุขุมสุขุมสทฺทา สามเณรผู้พูดคำปกติ เสียงนก เสียงลม
 อวชฺชิตพฺพา. เตน ปุรฺตฺตติมาย ทิสาย เสียงเห่า เสียงคังซัด ๆ ของน้ำที่ต้มจน
 สทฺทานํ สทฺทนิมิตฺตํ มนสิกาตพฺพํ. ปจฺฉิมาย เคียด เสียงใบตาลที่แห้งกรอบกลางแตก
 อุตฺตราย ทกฺขินาย เหนฺจิมาย อฺปริมาย เสียงมดคำมดแดง เป็นต้น. ภิกษุนั้นฟัง
 ทิสาย, ปุรฺตฺตติมาย อนฺทิสาย ปจฺฉิมาย มนสิการสทฺทนิมิต (เสียงนั้นแหละ, หรือ
 อุตฺตราย ทกฺขินาย อนฺทิสาย สทฺทานํ อาการที่หยาบ ละเอียดของเสียง) แห่ง

๑-๑ อ. ปริกมฺมสมาธิจิตฺเตน อรณฺเณ.

๒ ฉ. ปกฺกุกฺกิตฺตทกฺกสฺส.

๓ ฉ. ยถานุกฺกเมน.

บริษัทน้ำตาลไทยกาญจนบุรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สัททนิมิตต์ มนสิกาตพพ์. โอฟาริกานมุปี
 สุขุमानมุปี สัททานิ สัททนิมิตต์ มนสิกาตพพ์.
 ตสฺส เต สัททา ปากติกจิตตสฺสาปี
 ปากฎา โหนติ. ปริกมฺสมาธิจิตตสฺส
 ปน อติวีย ปากฎา.

เสียงทั้งหลายทางทิศตะวันออก. ฟังมนสิการ
 สัททนิมิตต์แห่งเสียงทั้งหลาย ทางทิศตะวันตก
 ทางทิศเหนือ ทางทิศใต้ ทางทิศเบื้องล่าง
 ทางทิศเบื้องบน, ทางทิศเฉียงตะวันออก
 (ตะวันออกเฉียงเหนือ) ทางทิศเฉียงตะวัน
 ตก (ตะวันตกเฉียงใต้) ทางทิศเฉียงเหนือ
 (ตะวันตกเฉียงเหนือ) ทางทิศเฉียงใต้
 (ตะวันออกเฉียงใต้). ฟังมนสิการสัททนิมิตต์
 แห่งเสียงทั้งหลาย ทั้งหยาบทั้งละเอียด.
 เสียงเหล่านั้น ย่อมเป็นอันปรากฏ(ชัด)แก่
 ภิกษุ นั้น ผู้แม้มีจิตเป็นไปปกติ. แต่สำหรับ
 ภิกษุผู้มีสมาธิจิต ทั่วอำนาจแห่งบริกรรม
 ย่อมเป็นธรรมชาติปรากฏ(ชัด)ยิ่งนัก.

ตสฺเสว^๑ สัททนิมิตต์ มนสิกาโรโต
 อิทานิ ทิพโสตธาตุ อูปชฺชิสฺสตีติ เตสุ
 สัทเทสุ อณฺฑกริ อารมฺมณิ กตฺวา
 มโนทวาราวชฺชนิ อูปชฺชตี. ตสฺมี
 นิริทุเต จตุตาริ ปณฺจ วา ชวนานิ

เมื่อภิกษุ นั้นมนสิการสัททนิมิตต์อยู่นั้นแล
 มโนทวาราวชฺชนิต ย่อมเกิดขึ้น กระทำ
 เสียงใดเสียงหนึ่ง ในเสียงเหล่านั้น ให้
 เป็นอารมณ์ โดยอาการที่จะฟังกล่าวได้ว่า
 ทิพโสตธาตุ จักเกิดขึ้นในบัดนี้ละ ดังนี้.

^๑ ฉ. ตสฺเสว.

ชวุนติ, เยสั ปริมานิ คีณิ จตุตถาริ เมื่อมโนทวาราวชณจิตนั้นดับแล้ว ชวุนจิต ๔
 วา ปริกมฺมอุปจารานุโลมโคตรภูนามกานิ หรือ ๕ ขณะ ย่อมแล่นไป, ซึ่งเป็นบรรคา
 กามาวจรานิ, จตุตถั วา ปณฺจมฺ ชวุนจิตที่มีจิต ๓ ขณะ หรือ ๔ ขณะข้างต้น
 วา อปฺปนาจิตฺตํ รูปาวจรํ จตุตถชฺฌานิกํ. เป็นกามาวจรจิต มีชื่อว่าบริกรรม อุปจาระ
 ตตฺถ ยนฺเตน อปฺปนาจิตฺเตน สทฺธิ อณุโลม และโคตรภู, ขณะที่ ๔ หรือขณะ
 อฺปฺปนํ ฌานํ, อยํ ทิพฺพโสตรธาตฺติ ที่ ๕ เป็นอัปฺปนาจิตฝ่ายรูปาวจร ชั้นจตุตถ-
 เวทิตพฺพา. ตโต ปริ ตสฺมี โสเต ฌาน. ในบรรคาชวุนจิตเหล่านั้น ฌานที่เกิด
 ปตฺติตา^๑ โหติ. ตํ ฌามชาตํ กโรนฺเตน ขึ้นพร้อมกับอัปฺปนาจิต นั้นใด, ฟังทราบว่
 "เอตฺถนฺตเร สทฺทํ สุณามิ"^๒ นี้ ชื่อว่าทิพโสตรธาตฺ. ต่อจากนั้นไปทิพโสตร-
 เอกงฺกุลมตฺตํ ปริจฺฉินฺทิตฺวา วทฺเตตพฺพํ. ธาตฺ. ก็เป็นอันตกไปในโสตร(คือฌาน)นั้น.
 ตโต ทฺวํกุลจตฺรํกุลลอฏฺฐจฺกุลวิทฺตฺติ- อันภิกษุผู้จะทำทิพโสตรธาตุนั้น ให้เกิดกำลัง
 รตนอนฺโตคพฺภปมฺขปาสาทปริเวณสงฺฆาราม- ฟังกำหนดขยาย(อารมณ์แห่งฌานที่เป็นบาท)
 โจรคามชนปทาทิวเสน ยาว จุกฺกวาฬึ ไปสัก ๑ องคุลี ด้วยความคิดว่า "เราจะ
 ตโต วา ภิโยปิ ปริจฺฉินฺทิตฺวา ฟังเสียง ในที่ระหว่างนี้" ดังนี้เถิด.
 ปริจฺฉินฺทิตฺวา วทฺเตตพฺพํ. ต่อจากนั้นไป ก็ฟังกำหนดขยายไป ๆ ด้วย
 สามารถ ๒ องคุลี ๔ องคุลี ๘ องคุลี
 ๑ กับ ๑ ศอก ภายในห้อง หน้ามุข ปราสาท
 บริเวณ สังฆาราม โจรคาม ชนบทเป็นต้น
 จนถึงจักรวาลหนึ่ง หรือแม้ยิ่งกว่านั้น.

^๑ ฉ. ปตฺโต.

เอว อธิคตานิโณ เอส ภิกษุผู้บรรลุภิญญาแล้วอย่างนี้ นี้
 ปาทกชุณานารมมณณ ผุฏโฆกาสพฺพนฺตร- ย่อมฟังเสียงทั้งหลาย แม้ที่เป็นไปภายใน
 คเตปิ สทฺเท (๑) สุณฺทิตฺเตว. เอว โอกาสที่อารมณ์แห่งฌาน ที่เป็นบาทถูกต้อง
 สุณฺนฺโต จ^๒ สเจปิ ยาว พุทฺทมโลกา แล้วได้ทีเดียว. อนึ่ง เมื่อจะฟังอย่างนี้ แม้
 สงฺขเกริปณฺวาทิสทฺเททฺติ เอกโกลาหลฺ หากว่าจะเกิดโกลาหล (อีกทีก็กรีกโครม)
 โทติ, ปาฏฺเฏกฺกํ ววฺฏฺจเปตฺตฺกามตาย คราวเดียวกัน ด้วยเสียงสังข์ เสียงกลอง
 สติ อยฺ สงฺขสทฺโท อยฺ เกริสทฺโทติ เสียงบัณเฑาะว์เป็นต้น ตลอดถึงพรหมโลก
 ววฺฏฺจเปตฺตํ สกฺโกติเยวาทิ. ไชร์, เมื่อมีความต้องการที่จะกำหนดแยก
 เป็นแต่ละเสียง ก็ย่อมสามารถกำหนดแยก
 ได้ทีเดียวว่า นี้เสียงสังข์ นี้เสียงกลอง
 เป็นต้นดังนี้.

ทิพโสตธาตุกถา นิฏฺฐิตา.

จบกล่าวด้วยทิพโสตธาตุ.

^{๑-๑} ฉ. ปุน ปาทกชุณานํ อสมฺมาปชฺชิตฺวาปิ
 อภิญญาณา เณน .

^๒ ส. ว.

เจโตปริยญาณกถา

กถาว่าด้วยเจโตปริยญาณ

๔๐๑. เจโตปริยญาณกถาย เจโต-
ปริยญาณายาติ เอตุถ ปริยาศีติ ปริย,
 ปริจฺฉินฺหิตี อตุถ. เจตโส ปริย
 เจโตปริย. เจโตปริยญจ ตํ ญาณจฺจาติ
 เจโตปริยณํ. ตทตฺถายาติ วุตฺตํ
 โหติ. ปรสฺตฺตานนฺติ อตุตฺตานํ จเปตฺวา
 เสสฺสตุตฺตานํ. ปรปฺกฺกฺลานนฺติ อิทฺมปิ
 อิมินา เอกตฺถเมว. เวเนยฺยวเสน ปน
 เทสนาวิลาสเนน จ พฺยณชนนํนํ กตํ.
เจตสา เจโตติ อตุตฺตโน จิตฺเตน เนสํ
 จิตฺตํ. ปริจฺจฺจาติ ปริจฺฉินฺหิตฺวา?
ปชานาตีติ สราคาทีนํ วเสน นานปฺการโต
 ชานาติ.

๔๐๑. ในกถาว่าด้วยเจโตปริยญาณ
 ในบทว่า เจโตปริยญาณาย (เพื่อเจโต-
 ปริยญาณ)นี้ มีวจนัตถะ(ความหมายของคำ)
 ว่า ปริยาศีติ ปริย ชื่อว่า ปริยะ เพราะ
 อรรถว่า กำหนดรู้, หมายความว่า ย่อม
 กำหนดได้. เจตโส ปริย เจโตปริย
 กำหนดรู้จิต ชื่อว่าเจโตปริยะ. เจโตปริยญจ
 ตํ ญาณจฺจาติ เจโตปริยณํ เจโตปริยะ
 นั้น เป็นญาณด้วย เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า
 เจโตปริยญาณ (ญาณกำหนดรู้จิต). มีอัน
 กล่าวอธิบายได้ว่า เพื่อประโยชน์แก่
 เจโตปริยญาณนั้น. บทว่า ปรสฺตฺตานํ (ของ
 เหล่าสัตว์อื่น) คือของบรรดาสัตว์ที่เหลื่อ
 ยกเว้นตน. แม้บทว่า ปรปฺกฺกฺลานํ (ของ
 เหล่าบุคคลอื่น) นี้ ก็มีความหมายเป็น
 อันเดียวกันกับบทว่า ปรสฺตฺตานํ นี้. แต่ตรง

๑ ฉ. ปริจฺจ ปชานาติ...

ทำพยัญชนะแตกต่างกัน ก็โดยเกี่ยวกับ
 เวไนยสัตว์ และโดยเกี่ยวกับเป็นเทศนา-
 วิลาสะ. คำว่า เจตสา เจโต (ซึ่งจิต
 ด้วยจิต) ก็คือจิตของสัตว์เหล่านั้น ด้วยจิต
 ของตน. บทว่า ปริจฺจ แปลว่ากำหนด.
 บทว่า ปชานาติ ความว่า รู้โดยประการ
 ต่าง ๆ โดยเกี่ยวกับเป็นจิตที่มีรากะเป็นต้น.

กถิ ปเนตฺ ฌาณํ อุปปาเทตพฺพนฺติ ?   ถาไมว่า ก็ภิกษุพึงทำญาณนี้ให้เกิดขึ้น
 เอตํ ฺทึ ทิพฺพจกฺขุวเสน อិชฺฌติ, ตํ   ใ้ได้อย่างไร ? ตอบว่า เพราะว่าญาณนี้
 เอตสฺสเสว ปริกมฺมํ. ตสฺมา เตน   สำเร็จได้ด้วยอำนาจแห่งทิพยจักขุ, ทิพยจักขุ
 ภิกฺขุณา อาโลกํ วฑฺฒเตวาทิ พฺเพน   นั้น จึงจัดเป็นบริกรรมแห่งญาณนี้ทีเดียว.
 จกฺขุณา ปรสฺส ททฺยรूपํ นิสฺสาย   เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นขยายอาโลกกสิณ
 วตฺตมานสฺส โลหิตสฺส วณฺณํ ปสฺสิตฺวา   ใช้ทิพยจักขุมองกุสีสันแห่งโลหิต ที่อาศัย
 จิตฺตํ ปรีเยสิตพฺพํ. ยทา ฺทึ   ทหารูปเป็นไปของผู้อื่นแล้ว ก็จะพึงตรวจ-
 โสมนสฺสจิตฺตํ ปวตฺตติ, ตทา รตฺตํ   สอบจิตได้. จริงอยู่ในเวลาใด จิตที่สทรคต
 นิโครธปกฺกสทิสฺส โทติ. ยทา   ด้วยโสมนัสเป็นไป, ในเวลานั้น โลหิตก็ย่อม
 โทมนสฺสจิตฺตํ ปวตฺตติ, ตทา กาทฺกํ   มีสีแดงเหมือนผลไทรสุก. ในเวลาใด จิตที่
 ชมฺพปกฺกสทิสฺส. ยทา อุเปกฺขาจิตฺตํ   สทรคตด้วยโหมนัสเป็นไป, ในเวลานั้น
 ปวตฺตติ, ตทา ปสนฺนํ ติลเตลสทิสฺส.   โลหิตจะมีสีดำเหมือนผลหว่าสุก. ในเวลาใด
 ตสฺมา เตน "อิทํ รุปํ โสมนสฺสสินฺหุริย-   จิตที่สทรคตด้วยอุเบกขาเป็นไป, ในเวลานั้น

บริษัทน้ำตาลไทยกาญจนบุรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สมุจฺจานํ, อิทํ โทมนัสฺสินฺทฺริยสมุจฺจานํ, โลหิตกํไสเหมือนน้ำมันงา. เพราะฉะนั้น
 อิทํ อุกฺเขชินฺทฺริยสมุจฺจานนฺ"ติ ปรสฺส ภิกษุหนึ่ง เมื่อมองคูสีสันแห่งโลหิตในหัวใจ
 ททยโลหิตวณฺณํ ปรสฺสิตฺวา"๑ ปริเยสนฺเตน ของคนอื่น ตรวจสอบอยู่ว่า "รูปนี้มีโสมนัส-
 เจโตปริยญาณํ ตามคตํ กาทพฺพํ. เอว สินทรีย์เป็นสมุจฺจาน, รูปนี้มีโทมนัสฺสินฺทฺริย
 ตามคเต ทิ ตสฺมี อนุกฺกเมน สพฺพมฺปิ เป็นสมุจฺจาน, รูปนี้มีอุกฺเขชินฺทฺริยเป็น
 กามาวจรจิตฺตํ รูปาวจรารูปาวจรจิตฺตณฺจ สมุจฺจาน" ดังนี้ ก็จะพึงทำเจโตปริยญาณให้
 ปชานาติ จิตฺตา จิตฺตเมว. สงฺกมฺนฺโต มีกำลังได้. ก็เมื่อเจโตปริยญาณนั้นมีกำลัง
 วินาปี ททยรูปทสฺสเนน. วุตฺตมฺปิ เจตํ แล้วอย่างนี้ ภิกษุที่ย่อมรู้กามาวจรจิต
 อฏฺฐกถายํ "อารูปเป ปรสฺส จิตฺตํ รูปาวจรจิต และอรูปาวจรจิต แม้ทุกอย่าง
 ชานิตฺกามาโม กสฺส ททยรูปํ ปรสฺสติ, ได้ ตามลำดับ ก้าวจากจิตไปสู่จิตได้ทีเดียว
 กสฺสสินฺทฺริยวิการํ โอโลเกตฺตี. น แม้โดยเว้นการมองดูหทัยรูป. หนึ่ง แม้
 กสฺสจฺ. อิทฺธิมโต วิสโย เอส ยทิตฺตํ ชื่อนี้ ก็สมจริงดังที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถา
 ยตฺถ กตฺถจฺ จิตฺตํ อาวชฺเชนฺโต ว่า "ภิกษุผู้ต้องการจะรู้จิตของบุคคลอื่นใน
 โสฬสฺสปฺเภทํ จิตฺตํ ชานาติ. อรูปญฺมิ จะเห็นหทัยรูปของใครได้แล้ว, จะ
 อักตานิเวสฺสวสฺส วเสน ปน อยฺ มองดูความผันแปรแห่งอินทรีย์ ของใครได้
 กถา"ติ. แล้ว. ตอบว่า จะเห็นหทัยรูปของใคร ๆ
 มิได้หรอก. ข้อว่า เมื่อนึกถึงจิต (ของ
 บุคคล)ในภาพใดภาพหนึ่ง ก็ย่อมรู้จิต ๑๖
 ประเภทได้ นี้ใด, นี้เป็นวิสัยของภิกษุผู้มี

๑ ฉ. ปรสฺสิตฺวา จิตฺตํ.

ฤทธิ์. แต่ว่ากถานี้กล่าวเกี่ยวกับภิกษุผู้ยังมีได้ทำการสังสมไว้(ยังไม่ชำนาญ)".

สราคี วา จิตฺตุนฺตีอาทีสุ ปน
อฏฺฐวิธึ โลกสทกฺกํ จิตฺตํ สราคี
จิตฺตุนฺตี เวทิตพฺพํ. อวเสสสิ จตุญฺมิกิ^๑
กุสลพฺพยากตํ จิตฺตํ วितฺราคี. เทว
โทมนสฺสจิตฺตานิ เทว วิจิกิจฺจุนฺทจ-
จิตฺตานีติ อิมานิ ปน จตุตาริ จิตฺตานิ
อิมสฺมึ ทุเก สงฺกทํ น กจฺจนฺติ. เกจิ
ปน เถรา ตานิปี สงฺกณฺหนฺติ. ทฺวิธึ
ปน โทมนสฺสจิตฺตํ สโทสึ จิตฺตํ นาม.
สพฺพมฺปิ จตุญฺมิกิ กุสลพฺพยากตํ วิตฺโทสึ.
เสสานิ ทส อกุสลจิตฺตานิ อิมสฺมึ ทุเก
สงฺกทํ น กจฺจนฺติ. เกจิ ปน เถรา
ตานิปี สงฺกณฺหนฺติ.

ส่วนในคำว่า สราคี วา จิตฺตํ (ซึ่ง
จิตที่มีราคะบ้าง)เป็นต้น ฟังทราบวา จิตที่
สทรคตด้วยโลภะ ๘ ดวง ชื่อว่า สราคี
จิตฺตํ (จิตที่มีราคะ). กุศลและอัพยากตจิต
ในญุมิ ๔ ที่เหลือ ชื่อว่า วิตฺราคี (จิตที่
ปราศจากราคะ). ก็จิต ๔ ดวงเหล่านี้ คือ
จิตที่สทรคตด้วยโทมนัส ๒ ดวง จิตที่สัมปยุต
กับวิจิกิจฉา และสัมปยุตกับอุทฺธจจะ ๒ ดวง
ย่อมไม่ถึงการสงเคราะห์เข้าในทุกะนี้. แต่
พระเถระทั้งหลายบางพวก ก็สงเคราะห์
เอาจิต ๔ ดวงเหล่านั้นด้วย. ส่วนจิตที่
สทรคตด้วยโทมนัส ๒ ดวง ชื่อว่า สโทสึ
จิตฺตํ (จิตที่มีโทสะ). กุศลจิตและอัพยากต-
จิตอันมีในญุมิ ๔ แม้ทุกดวง ชื่อว่า วิตฺโทสึ
(จิตที่ปราศจากโทสะ). อกุศลจิต ๑๐ ที่เหลือ
ย่อมไม่ถึงการสงเคราะห์เข้าในทุกะนี้. แต่

^๑ ฉ. จตุญมิกิ.

บริษัทน้ำตาลไทยกาญจนบุรี จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

พระเถระทั้งหลายบางพวก ก็สังเคราะห์
เอาอกุศลจิต ๑๐ ดวง แม่เหล่านั่นด้วย.

สโมห์ วิตโมหนติ เอตถ ปน
ปาฏิปุคคลิคนเยน วิจิกิจฺจุทฺตฺตฺตฺต-
ทวยเมว สโมห์. โมหสฺส ปน สพฺพากุสเสสฺส
สมฺภวโต ทฺวาทสฺวิธมฺปิ อกุสฺลจิตฺตํ สโมห์
จิตฺตฺตฺตํ เวทิตพฺพํ. อวเสสฺสํ วิตโมห์.
ถีนมิทฺธานุคตํ ปน สงฺขิตฺตํ. อุทฺตฺตฺตฺต-
วิกฺขิตฺตํ. รูปาวจรารูปาวจรํ มหคฺคตํ.
อวเสสฺสํ อมหคฺคตํ. สพฺพมฺปิ เตภูมิกํ
สฺสูตฺตรํ. โลกุตฺตรํ อนุตฺตรํ.
อุปจารปฺปตฺตํ อุปฺปนนาปฺปตฺตตถจ สมฺมาหิตํ.
อุภยมฺปฺปตฺตํ อสมฺมาหิตํ. ตทงฺควิกฺขมฺภน-
สมฺมุจฺเจทฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต-
ปณฺจวิธมฺปิ เอตํ วิมุตฺติมฺปฺปตฺตํ อวิมุตฺตฺต-
เวทิตพฺพํ. อิติ เจโตปริยญาณลาภี ภิกฺขุ
สพฺพปฺปการมฺปิ อิทํ สราคํ วา จิตฺตํ
๗เป๗ อวิมุตฺตํ วา จิตฺตฺต-
ปชานาตีติ.

ส่วนในชื่อว่า สโมห์ (จิตที่มีโมหะ)
วิตโมห์ (จิตที่ปราศจากโมหะ) นี้ มีความ
ว่า จิตที่สหระคด้วยวิจิกิจฉา และที่สหระค
ด้วยอุทฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
๒ ดวงเท่านั้น ชื่อว่า
สโมห์ (จิตที่มีโมหะ) โดยปาฏิปุคคลิคนัย
(นัยที่ว่าเฉพาะจิต). แต่เพราะโมหะมีใน
อกุศลจิตทุกดวง จึงพึงทราบว่าอกุศลจิตทั้ง
๑๒ ดวง ชื่อว่า สโมห์ จิตฺตํ (จิตที่มีโมหะ).
จิตที่เหลือ ชื่อว่า วิตโมห์ (จิตที่ปราศจาก
โมหะ). ส่วนจิตที่ไปตามถีนะและมิทตะ
ชื่อว่า สงฺขิตฺตํ (จิตห่อหุ้ม). จิตที่ไปตาม
อุทฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
ชื่อว่า วิกฺขิตฺตํ (จิตฟุ้งซ่าน).
รูปาวจรจิต และอรูปาวจรจิต ชื่อว่า
มหคฺคตํ (เป็นมหัคคตจิต). จิตที่เหลือชื่อว่า
อมหคฺคตํ (ไม่ใช่มหัคคตจิต). จิตที่มีใน
ภูมิ ๓ แม่ทุกดวง ชื่อว่า สฺสูตฺตรํ (จิตมี
ธรรมที่เหนือกว่า). โลกุตฺตรจิต ชื่อว่า

บริษัทน้ำตาลไทยกาญจนบุรี จำกัด
สร้างต้นฉบับพระกัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อนุตตร (หาจิตที่เหนือกว่ามิได้). จิตที่ถึง
 อุปจารณาน และที่ถึงอัปปนาณาน ชื่อว่า
สมาหิต (จิตที่ตั้งมั่นโดยชอบ). จิตที่ไม่ถึง
 ฌานทั้ง ๒ ชื่อว่า อสมาหิต (ไม่ใช่สมาหิต-
 จิต). จิตที่ถึงตทังควิมุตติ วิกขัมภณวิมุตติ
 สมุจเฉทวิมุตติ ปฏิปัสสัทธิวิมุตติและนิสสรณ-
 วิมุตติ ชื่อว่า วิมุตติ. จิตที่ไม่ถึงวิมุตติทั้ง ๕
 อย่างนี้ ฟังทราบว่าเป็น อวิมุตติ (ไม่ใช่
 วิมุตติจิต). ภิกษุผู้ได้เจโตปริยญาณ ย่อมรู้จิต
 ที่มีราคะนี้บ้าง ฯลฯ ย่อมรู้จิตที่ไม่ใช่วิมุตติจิต
 บ้าง แม้ทุกประการ ตามประการดังกล่าว
 มาแล้ว.

เจโตปริยญาณภคาวา นิภูจิตตา.

จบภคาวาด้วยเจโตปริยญาณ.

ปุพฺพเพนิวาसानุสฺสตีณาณกถา

กถาว่าด้วยปุพฺพเพนิวาसानุสฺสตีณาณ

๔๐๒. ปุพฺพเพนิวาसानุสฺสตีณาณกถาย
 ปุพฺพเพนิวาसानุสฺสตีณาณายาตี^๑ ปุพฺพเพ-
 นิวาसानุสฺสตีมิหิ ยํ ณาณํ, ททตฺถาย.
 ปุพฺพเพนิวาสาตี ปุพฺพเพ อตีตชาตีสุ
 นิฏฺฐจฺกขณฺธา. นิฏฺฐจฺาตี^๒ อชฺฌาวุฏฺฐจฺา
 อญฺฐตา อตฺตโน สนฺตนาเน อปฺปชฺชิตฺวา
 นิรฺหฺธา. นิฏฺฐจฺมมา วา นิฏฺฐจฺาตี
 โคจฺรนิวาเสน นิฏฺฐจฺา อตฺตโน
 วิณฺณาณเน วิณฺณาตา ปริจฺฉินฺนา,
 พรวิณฺณาณเน วิณฺณาตาปิ วา
 ฉินฺนวุฏฺฐมกานุสฺสรณาทีสุ, เต พุทฺธานํเยว
 ลพฺภนฺติ. ปุพฺพเพนิวาसानุสฺสตีตี ยาย
 สตียา ปุพฺพเพนิวาสํ อานุสฺสรตี, สา
 ปุพฺพเพนิวาसानุสฺสตี. ณาณนฺติ ตาย
 สตียา สมฺปยุตฺตณาณํ. เอวมิมสฺส
 ปุพฺพเพนิวาसानุสฺสตีณาณสฺส อตฺถาย

๔๐๒. ในกถาว่าด้วยปุพฺพเพนิวาสา-
 นุสฺสตีณาณ บทว่า ปุพฺพเพนิวาसानุสฺสตีณาณาย
 (เพื่อปุพฺพเพนิวาसानุสฺสตีณาณ) ความว่า
 ณาณในปุพฺพเพนิวาसानุสฺสตี โค, เพื่อประ-
 โยชนํแก่ณาณนั้น. บทว่า ปุพฺพเพนิวาสา
 ติแก่ชนฺธํทั้งหลายที่ตนได้อาศัยอยู่ในภพก่อน
 คือในชาติอดีตทั้งหลาย. บทว่า นิฏฺฐจฺา
 (ที่ได้อาศัยอยู่) ติแก่ที่ตนได้ครอบครอง
 คือที่ได้เสวย ซึ่งเกิดขึ้นแล้วดับไปแล้ว ใน
 สันดานของตน. อีกอย่างหนึ่ง ธรรมที่ได้
 อาศัยอยู่ทั้งหลายก็ชื่อว่า นิฏฺฐจฺา คือที่ได้
 อาศัยอยู่ โดยเป็นที่อาศัยอยู่คือเป็นอารมณ์
 ติแก่ ที่วิณฺญาณของตนได้รู้แล้ว ติกำหนด
 แล้ว, หรือแม้ที่วิณฺญาณของผู้อื่นได้รู้แล้ว
 (ได้กำหนดแล้ว) ในคราวตามระลึกถึง
 ท่านผู้ตัดมฺหฺภูจะได้แล้วเป็นต้น. ธรรมที่ได้ :

^๑ ที. ส. ๔/๑๐๗.
^๒ ฉ. นิวุตฺถาตี.

บริษัทน้ำตาลไทยกาญจนบุรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

บุพเพนิวาสานุสสติญาณาย. เอตสฺส ฌานสฺส
อริคฺคมา ย ปตฺตียา ตี วุตฺตํ โหติ.

อาศัยอยู่(ที่เป็นอารมณ์)เหล่านั้น ย่อมได้แก่
พระพุทธรเจ้าทั้งหลายเท่านั้น. บทว่า
บุพเพนิวาสานุสสติ ความว่า ภิกษุยอมตาม
ระลึกถึงบุพเพนิวาสะได้ด้วยสติใจ, สตินั้น
ชื่อว่าบุพเพนิวาสานุสสติ. บทว่า ฌาน
ได้แก่ฌานที่สัมมยุตกับสตินั้น. เพื่อประโยชน์
แก่บุพเพนิวาสานุสสติญาณนี้ ตามประการ
ดังกล่าวมานี้ ชื่อว่า บุพเพนิวาสานุสสติ-
ญาณาย. มีคำกล่าวอธิบายไว้ว่า เพื่อบรรลุ
คือเพื่อถึงฌานนั้น.

อเนกวิหิตุนฺติ อเนกวิธํ, อเนเกหิ
วา ปกาเรหิ ปวตฺตติตํ, สํวณฺณิตุนฺติ
อตุโถ. บุพเพนิวาสนฺติ สมมฺนตฺราตีตํ
ภวํ อาทิ กตฺวา ตตฺถ ตตฺถ
นิวฺจฺจสนฺตานิ. อนุสฺสรตีติ ขนฺธปฏฺิปาภฺิวเสน
จฺติปฏฺิสนฺธิวเสน วา อนุกฺนฺตฺวา
อนุกฺนฺตฺวา สรตี. อิมํ หิ บุพเพนิวาสํ
จ ชนา อนุสฺสรนฺติ ติตฺถิยา ปกฺติสวภา
มหาสวภา อคฺคสวภา ปจฺเจกพุทฺธา

บทว่า อเนกวิหิตุ ความว่า มีประการ
ต่าง ๆ เป็นอเนก, อีกอย่างหนึ่ง มีความ
หมายว่า ทำให้เป็นไป, คือสังวรณาร่วม
กับประการเป็นอเนก. บทว่า บุพเพนิวาส
ได้แก่สันดานที่อยู่อาศัยมา (ความสืบทอดแห่ง
ขันธ)ในภพนั้น ๆ จับตั้งแต่ภพอดีตตัดไป
เป็นต้น. บทว่า อนุสฺสรตี (ยอมตาม
ระลึก) คือระลึกตาม ๆ ไป โดยเกี่ยวกับ
ลำดับขันธ หรือโดยเกี่ยวกับจติและปฏิสนธิ.

วิสุทธิมรรค บ.พ. ๕-๑๑

บริษัทน้ำตาลไทยกาญจนบุรี จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

พุทธชาติ. คตฺถ ติตฺถิยา จตฺตาศีลํเยว เป็นความจริงว่า ชน ๖ พวก ย่อม
 กบฺเป อนุสฺสรนฺติ. น ตโต ปรี. ตามระลึกบุพเพนิวาสะนี้ได้ คือพวกเคียรถีย์
 กสฺมา ? ทพฺพลปณฺณตฺตา. เตสํ หิ พระปกตีสาวก พระมหาสาวก พระอัคร-
 นามรูปปริจฺเจทวิรหิตตฺตา ทพฺพลา ปณฺณา สาวก พระปัจเจกพุทธเจ้า พระพุทธเจ้า.
โหติ. ปกตีสาวกา กบฺปสฺตมฺปิ ในชน ๖ พวกนั้น พวกเคียรถีย์ ย่อมตาม
กบฺปสฺสสฺมฺปิ อนุสฺสรนฺติเยว, ระลึกได้ ๔๐ กัปเท่านั้น. ไม่ยิ่งกว่านั้น.
พลวปณฺณตฺตา. อสีติมหาสาวกา ถามว่า เพราะเหตุไร ? ตอบว่า เพราะ
สฺตสฺสสฺสกบฺเป อนุสฺสรนฺติ. เทว เป็นผู้มัวปัญญาทรพล. จริงอยู่ ปัญญาของพวกเขา
อภคฺสาวกา เอกมสงฺเขยฺยํ สฺตสฺสสฺสญ. เคียรถีย์เหล่านั้น เป็นปัญญาที่มีกำลังทราม
ปจฺเจกพฺพธา เทว อสงฺเขยฺยานิ เพราะปราศจากการกำหนดนามรูป. พระ-
สฺตสฺสสฺสญ. เอตฺตโก หิ เตสํ ปกตีสาวก ย่อมตามระลึกได้แม้ ๑๐๐ กัป
อภินิหารโร. พฺพธานํ ปน ปริจฺเจโท แม้ ๑,๐๐๐ กัปทีเดียว, เพราะเป็นผู้มี
นาม นตฺถิ. ปัญญามีกำลัง. พระมหาสาวก ๔๐ องค์
 ย่อมตามระลึกได้แสนกัป. พระอัครสาวกทั้ง
๒ องค์ ย่อมตามระลึกได้ ๑ อสงฺไชย กับ
 ๑ แสนกัป. พระปัจเจกพุทธเจ้า ย่อมตาม
 ระลึกได้ ๒ อสงฺไชย กับ ๑ แสนกัป.
 เพราะว่า ท่านเหล่านั้น มีอภินิหารเพียง
 เท่านั้น. ส่วนสำหรับพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
 เป็นธรรมดาว่า หาขอบเขตมิได้.

บริษัทน้ำตาลไทยกาญจนบุรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ติตฺติยา จ ขนฺธปฏิปาฏิเมว
 สรฺนฺติ, ปฏิปาฏิ มุณฺจิตฺวา จุติปฏิสนฺธิวเสน
 สริคฺคฺ น สกฺโกณฺติ. เตสํ ทิ อนุธานํ วิย
 อิจฺฉิตฺตปฺเพโสภฺกมฺนํ นตฺถิ. ยถา ปน
 อนุธา ยญฺจึ อมุณฺจิตฺวาว คจฺจนฺติ, เอวํ
 เต ขนฺธปฏิปาฏิ อมุณฺจิตฺวาว สรฺนฺติ.
 ปกฺทิสาวกา ขนฺธปฏิปาฏิยาปิ อนุสฺสรฺนฺติ
 จุติปฏิสนฺธิวเสนปิ สงฺกมฺนฺติ. ตถา
 อสฺตีมหาสาวกา. ทฺวินฺนํ ปน อคฺคสาวกานํ
 ขนฺธปฏิปาฏิกิจฺจํ นตฺถิ. เอกสฺส
 อตฺตภาวสฺส จุติ ทิสฺวา ปฏิสนฺธิ ปสฺสนฺติ,
 ปน อปรสฺส จุติ ทิสฺวา ปฏิสนฺธินฺติ
 เอวํ จุติปฏิสนฺธิวเสนว สงฺกมฺนฺตา
 คจฺจนฺติ. ตถา ปจฺเจกพฺพุธา.

หนึ่ง พวกเดียรฉัตร ย่อมระลึกได้แต่
 ลำดับชั้นเท่านั้น, ปล่อยลำดับเสียก็ไม่อาจ
 ระลึก โดยเกี่ยวกับจติและปฏิสนธิได้.
 จริงอยู่ พวกเดียรฉัตรเหล่านั้น เป็นเหมือน
 คนบอก ย่อมหาการก้าวลงสู่ตำแหน่งที่ต้อง-
 การมิได้. คือเปรียบเทียบว่า คนบอก
 ไม่ปล่อยไม้เท้าเสียนั้นทีเดียว จึงเดินไปได้
 ฉะนั้น, พวกเดียรฉัตรเหล่านั้น ไม่ปล่อย
 ลำดับชั้นเสียทีเดียว จึงระลึกได้ ฉะนั้น.
 พระปกตีสาวกทั้งหลาย ย่อมตามระลึกโดย
 ลำดับชั้นบ้าง ย่อมก้าวไป โดยเกี่ยวกับจติ
 และปฏิสนธิบ้าง. พระมหาสาวก ๘๐ องค์
 ก็อย่างนั้นเหมือนกัน. ส่วนสำหรับพระอัคร-
 สาวกทั้ง ๒ องค์ ไม่มีกิจ(ต้องทำ)เกี่ยวกับ
 ลำดับชั้น. ท่านย่อมก้าวไปโดยเกี่ยวกับ
 จติและปฏิสนธิเท่านั้นอย่างนี้ คือ พอเห็นจติ
 แห่งอตภาพหนึ่งแล้ว ก็เห็นปฏิสนธิ(แห่ง
 อตภาพอื่นถัดไป), พอเห็นจติแห่งอตภาพอื่น
 แล้ว ก็เห็นปฏิสนธิอีกเป็นต้น. พระปัจเจก-
 พุทธเจ้าทั้งหลายก็อย่างนั้นเหมือนกัน.

บริษัทน้ำตาลไทยกาญจนบุรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

พุทธานํ ปน เนว ขนฺธปฏิปาฏิกิจฺจํ,
 น จุติปฏิสนฺธิวเสน^๑ สงฺกมณกิจฺจํ อตฺถิ.
 เตสํ หิ อเนกาสุ กบฺปโกฏิสุ เหฏฺฐา
 วา อฺปริ วา ยํ ยํ จานํ อิจฺฉนฺติ, ตํ ตํ
 ปากฺกเมว โหติ. ตสฺมา อเนกาปิ
 กบฺปโกฏิโย เปยฺยาลปาฬิ วิย สงฺขิปิตฺวา
 ยํ ยํ อิจฺฉนฺติ, ตตฺถ ตตฺถเวว โอกฺกมฺนฺตา
 สึโหฺกฺกนฺตวเสน กจฺฉนฺติ. เอวํ
 กจฺฉนฺตานนฺจ เนสํ ฅาณํ ยถา นาม
 กตฺวา ลเวธปริจฺยสฺส สรมฺภคสฺสทิสฺสส
 ธนฺคฺคหฺสฺส ขิตฺโต สโร อนฺตรา
 รุกฺขลตาทิสฺส อสฺขฺชมาโน ลกฺเขเยว
 ปตฺติ, น สฺขฺชติ, น วิรชฺฉติ, เอวํ
 อนฺตรนฺตราสฺส ชาตีสฺส น สฺขฺชติ, น
 วิรชฺฉติ, อสฺขฺชมานํ อวิรชฺฉมานํ
 อิจฺฉนฺติจฺฉิตฺกฺกฺจานํเยว กณฺหติ.

ส่วนสำหรับพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ไม่
 มีกิจเกี่ยวกับลำดับขั้นธ ไม่มีกิจคือการก้าว
 ไป โดยเกี่ยวกับจติและปฏิสนธิ. เป็นความ
 จริงว่า ทรงปรารถนาฐานะใด ๆ ข้างหน้า
 ก็ตาม ข้างหลังก็ตาม ในโกฏิกัปทั้งหลาย
 เป็นอเนก, ฐานะนั้น ๆ ก็จะเป็นอันปรากฏ
 แก่พระพุทธเจ้าเหล่านั้นได้ทีเดียว. เพราะ
 ฉะนั้น พอทรงย่อโกฏิกัปทั้งหลายแม้เป็น
 อเนก เหมือนอย่างย่อพระบาลีที่มีเปยยาล
 ทรงปรารถนาฐานะใด ๆ อยู่. ก็จะเสด็จ
 ก้าวลงไปในฐานะนั้น ๆ ได้ทีเดียว โดย
 อากาเรตงราชสีหะตะกรับ. อนึ่ง พระญาณ
 ของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านั้น ผู้เสด็จ
 ไปอย่างนี้ ย่อมไม่ติดขัด ไม่ผิดพลาดใน
 ชาติทั้งหลาย ในระหว่าง ๆ ย่อมถือเอา
 ทุก ๆ ฐานะที่ประสงค์ได้ไม่ติดขัดไม่ผิด-
 พลาด เหมือนอย่างลูกศรที่นายขมังธนู
 ผู้สร้างความสำเร็จในการยิงชนทราย เจก

^๑ ม. น จุติปฏิสนธิ.

ปรากฏเป็นเส้นดวงอาทิตย์ ๑,๐๐๐ ดวง
ในฤดูร้อน ซึ่งประทับแล้วด้วยรัศมีตั้ง
๑,๐๐๐.

อุนธานัน	ยงฺกัฏโฏกมณัน	วีย	โทติ.	อนึ่ง การตามระลึกถึงบุพเพนิวาสะ
อนุนธานัน	ยงฺกัฏโฏกมณัน	วีย	โทติ.	แห่งพวกเคียรธีย์ เป็นเหมือนการเดินไป
ปกตีสาวกานัน	ทณฺทกเสตฺกมณัน	วีย.		ด้วยไม้เท้าแห่งคนบอด. การตามระลึกถึง
มหาสาวกานัน	ชงฺขเสตฺกมณัน	วีย.		บุพเพนิวาสะ แห่งพระปกตีสาวกทั้งหลาย
อคฺคสาวกานัน	สกฺกเสตฺกมณัน	วีย.		เป็นเหมือนการเดินไป บนสะพานท่อนไม้.
ปัจเจกพุทฺธานัน	มหาชงฺขมคฺคกมณัน	วีย.		การตามระลึกถึงบุพเพนิวาสะ แห่งพระ-
พุทฺธานัน	มหาสกฺกมคฺคกมณัน	วีย.		มหาสาวกทั้งหลาย เป็นเหมือนการเดินไป
				บนสะพานเดินเท้า. การตามระลึกถึงบุพเพ-
				นิวาสะแห่งพระอัครสาวกทั้ง ๒ เป็นเหมือน
				การเดินไปบนสะพานเกวียน. การตาม
				ระลึกถึงบุพเพนิวาสะ แห่งพระปัจเจกพุทธ-
				เจ้าทั้งหลาย เป็นเหมือนการเดินไปตาม
				ทางเดินเท้าใหญ่. การตามระลึกถึง
				บุพเพนิวาสะ แห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
				เป็นเหมือนการเดินไปตามทางเกวียนใหญ่.

บริษัทน้ำตาลไทยกาญจนบุรี จำกัด
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อิมสมิ ปน อธิกาเร สาวกานํ
 บุพเพนิวาสานุสสรณํ อธิปุเปตํ. เตน
 วุตตํ "อนุสสรตํติ ขนุชปฏิปาฏิวเสน
 จุติปฏิสนธิวเสน วา อนุคนุตวา
 อนุคนุตวา สรตํติ."

ก็ในอธิการนี้ ประสงค์เอาการตาม
 ระลึกถึงบุพเพนิวาสะแห่งพระสาวกทั้งหลาย
 เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่ "บทว่า
 อนุสสรตํ คือระลึกตาม ๆ ไป โดยเกี่ยวกับ
 ลำดับชั้น หรือโดยเกี่ยวกับจุติและปฏิสนธิ"
 ดังนี้.

๔๐๓. ตสฺมา เอวํ อนุสสรตฺตกาเมน
 อาทิกมฺมิเกน ภิกฺขุณา ปจฺจามตฺตํ
 บิณฑฺวาตปฏิกฺกนฺเตน รโหคเตน
 ปฏิสลฺลีเนน ปฏิปาฏิยา จตฺตาริ
 ฌานานิ สมาปชฺชิตฺวา อภิญฺญาปาทก-
 จตฺตชฺชฌานโต วุฏฺฏาย สพุพฺพจฺฉิมา
 นิสชฺชา อาวชฺชิตฺพพา. ตโต อาสน-
 ปณฺณานิ, เสนาสนปฺปเวสนํ,
 ปตฺตจิวฺรปฏิสามนํ, โภชนกาโล, คามโต
 อากมนกาโล, คาเม บิณฑฺวาย จริตกาโล,
 คามํ บิณฑฺวาย ปวิฏฺฐกาโล, วิหารโต
 นิกฺขมฺนกาโล, เจตียงฺกณโพธิยงฺกณ-
 วุทฺทนกาโล, ปตฺตโรวณกาโล,

๔๐๓. เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้ต้องการ
 ตามระลึก อย่างนี้ ซึ่งเป็นอาทิกัมมิกะ
 (เริ่มทำ) เมื่อกลับจากบิณฑบาต ภายหลังภัต
 แล้ว ก็พึงเป็นผู้หลีกเลี่ยงไปในที่ลับ เข้าฌาน
 ๔ ตามลำดับ ออกจากจตุตถฌานที่เป็นบาท
 แห่งอภิญญา แล้วนี้ถึงการนั่งครั้งหลังสุด.
 ต่อจากนั้นไป ก็พึงนึกถึงกิจที่ได้ทำแล้ว
 ตลอดคืนและวันทั้งคืน โดยย้อนลำดับอย่างนี้
 คือการปูอาสนะ, การเข้าไปสู่เสนาสนะ,
 การเก็บบาตรและจีวร, เวลาฉัน, เวลา
 มาจากละแวกบ้าน, เวลาที่เที่ยวไปใน
 ละแวกบ้านเพื่อบิณฑบาต, เวลาที่เข้าไปสู่
 ละแวกบ้านเพื่อบิณฑบาต, เวลาที่ออกไป

ปตฺตปฏิกุคฺคทณฺทกาโล, ปตฺตปฏิกุคฺคทณฺโท
 ยาว มุขโชนา กตฺกัจจํ, ปจฺจุสกาเล
 กตฺกัจจํ, มชฺฌิมยาเม กตฺกัจจํ, ปจฺมยาเม
 กตฺกัจจนฺตึ เอวํ ปฏฺฐิโลกกฺกเมเน สกฺลํ
 รตฺตินฺทิวํ กตฺกัจจํ อาวชฺชิตพฺพํ.
 เอตฺตํ ปน ปกฺคิจิตฺตสฺสปี ปากฺกํ
 โทติ. ปริกมฺมสมาธิจิตฺตสฺส ปน
 อตีวีย ปากฺกเมว?

จากวิหาร, เวลาที่กราบไหว้ลานเจดีย์และ
 ลานโพธิ์, เวลาที่ล้างบาตร, เวลารับ
 บาตร, กิจที่กระทำตั้งแต่การรับบาตร
 จนถึงการบ้วนปาก, กิจที่กระทำในเวลา-
 เช้ามืด, กิจที่กระทำในมัชฌิมยาม, กิจที่
 กระทำในปฐมยาม. กิจที่ได้กระทำเพียง
 เท่านั้น ย่อมเป็นอันปรากฏ แม้แก่จิตปกติ.
 แต่จะเป็นอันปรากฏชัดยิ่งนักเที่ยว แก่
 สมาธิจิตที่เป็นบริกรรม.

สเจ ปเนตฺถ กิณฺจึ น ปากฺกํ
 โทติ, ปน ปาทกชฺฌานํ สมาปชฺชิตฺวา
 วุฏฺฐาย อาวชฺชิตพฺพํ. เอตฺตเกเน ทีเป
 ชลิตเต วีย ปากฺกํ โทติ. เอวํ
 ปฏฺฐิโลกกฺกเมเนว ทฺตฺติยทิวเสปี ตตฺติย-
 จตฺตตฺตปณฺณทิวเสปี ทสาเหปี อชฺฌมาเสปี
 มาเสปี ยาว สิวจฺจราปี กตฺกัจจํ
 อาวชฺชิตพฺพํ. เอเตเนวฺปาเยเน ทส
 วสฺसानิ วีสฺติ วสฺसानีติ ยาว อิมสฺสมิ

ก็ในบรรดากิจเหล่านี้ ถ้าหากว่ากิจ
 บางอย่างไม่เป็นอันปรากฏ, เขาก็พึงเข้า
 ฌานที่เป็นบาทออกแล้วนี้ถึงอีกครั้งหนึ่ง. ก็
 จะเป็นอันปรากฏได้ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น ดุจ
 เมื่อประทับโพลงขึ้น ฉะนั้น. ภิกษุพึงนึกถึง
 กิจที่ได้ทำ แม้ในวันที่ ๒ แม้ในวันที่ ๓ ที่ ๔
 ที่ ๕ แม้ใน ๑๐ วัน แม้ในครึ่งเดือน แม้ใน
 ๑ เดือน จนกระทั่งแม้ ๑ ปี โดยลำดับแห่ง
 ปฏฺฐิโลกนั้นเที่ยวอย่างนี้. ภิกษุเมื่อนึกถึงไป

๑ ฉ. อติปากกเมว.

บริษัทน้ำตาลไทยกาญจนบุรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ภเว อุตฺตโน ปฏิสนฺธิ, ตาว ตลอค ๑๐ ปี ๒๐ ปี เป็นต้น โดยอุบายนั้น
 อาวชฺเชนฺเตน ปุริมภเว จตฺกฺขณเ นั้นแหละ จนถึงการปฏิสนธิของตนในภพนั้นได้
 ปวตฺติตนามรูปี อาวชฺชิตพฺพ. ปโหติ ทิ ก็จะมีถึงนามรูปที่เป็นไปในจุติขณะในภพ
 ปณฺหิตโต ภิกฺขุ ปสมวาเรเนว ปฏิสนฺธิ ก่อนได้. จริงอยู่ เพราะเพิกปฏิสนธิได้โดย
 อุกฺขมาญฺเจตฺวา จตฺกฺขณเ นามรูปี วาระแรกนั้นทีเดียว ภิกษุผู้เป็นบัณฑิตจึง
 อารมฺมณํ กาคฺตุ. สามารถกระทำนามรูป ในจุติขณะให้เป็น
 อารมณได้.

ยสฺมา ปน ปุริมภเว นามรูป แต่เพราะนามรูปในภพก่อนดับไปแล้ว
 อนวเสสํ นิรุทฺธํ อณฺณํ อุปฺปนฺนํ, ตสฺมา ไม่มีเหลือ นามรูปอื่นเกิดขึ้น, ฉะนั้น ฐานะ
 ตํ จานํ อาทุนฺทริกํ^๑ อนฺธตมมิว โหติ นั้น จึงเป็นที่คับแคบ กุจที่มีคืบ อันผู้มี
 ทุทฺทสํ ทุปฺปณฺเณ. เตนาปิ "น สกฺโกมฺหํ ปัญญาธรรม เห็นได้ยาก. แม้ภิกษุนั้น ก็ไม่
 ปฏิสนฺธิ อุกฺขมาญฺเจตฺวา จตฺกฺขณเ ควรทำการทอดทิ้งธุระเสียด้วยคิดว่า "เรา
 ปวตฺติตนามรูปี อารมฺมณํ กาคฺตุ"ติ ไม่อาจเพิกปฏิสนธิ แล้วกระทำนามรูปที่เป็น
 ธฺรณิกฺเขโป น กาคพฺโพ. ตเทว ปน ไปในจุติขณะให้เป็นอารมณได้" ดังนี้. ทว่า
 ปาทกชฺฌานํ ปุณฺปนฺนํ สมาปชฺชิตพฺพ. ฟังเข้าฌานที่เป็นบาทนั้นนั้นแหละ บ่อย ๆ.
 ตโต จ วุฏฺฐาย ตํ จานํ อาวชฺชิตพฺพ. และพอออกจากฌานที่เป็นบาทนั้น ก็จะมีถึง
 ฐานะนั้น.

^๑ อทฺตุนฺทริกนฺติ สมฺนตฺโต อุปฺริ จ ชนฺสณฺณนํ
 สมฺพาธญฺจานนฺติ ฎีกา.

เอวํ กโรนฺโต ทิ เสยฺยถาปิ จริงยฺมฺ เมื่อกระทำไปอย่างนี้ ก็
 นาม พลวา ปุริโส ฎฎาการกณฺณิกตฺถาย เปรียบเหมือนบุรุษผู้มีกำลัง เมื่อจะตัดต้นไม้
 มหารุกฺโข ฉินฺทนฺโต สาขาปลาสรจฺเจทน- ใหญ่ เพื่อประโยชน์แก่(การทำเป็น)ข้อฟ้า
 มตฺเตเนว ผรสุธาราย วิปฺนนาย เรือนยอด แม้เมื่อไม่อาจใช้คมขวานที่ห่อ
 มหารุกฺโข ฉินฺทิตฺถุ อสฺสโกนฺโตปิ ธฺรณิกฺเขปฺ เสียแล้ว เพราะเพียงแต่ตัดกิ่งและใบ
 อกฺตฺวา ว กมฺมารสาละ กนฺตฺวา ผรสุ เท่านั้น ตัดต้นไม้ใหญ่ได้ ก็ไม่ทำการทอดทิ้ง
 ทิฉินฺถิ การาเปตฺวา ปุณฺ อากนฺตฺวา ธฺระ ฟึ่งไปโรงช่างเหล็ก ให้เขาทำขวาน
 ฉินฺทฺเยยฺย, ปุณฺ วิปฺนนาย จ ปุณฺปิ ตเถว ให้คม กลับมาตัดอีก, และเมื่อคมขวานที่
 กาเรตฺวา ฉินฺทฺเยยฺย. โส เอวํ ไปเสียอีก ก็พึงให้เขาทำอย่างนั้นนั่นแหละ
 ฉินฺทนฺโต ฉินฺนสฺส ปุณฺจเจตฺตพฺพากาวโต^๑ แล้วตัดอีก. บุรุษนั้น เมื่อตัดอยู่อย่างนี้ ก็จะ
 อจฺฉินฺนสฺส จ เจทนฺโต นจิรสฺเสว พึ่งทำต้นไม้ใหญ่ให้ล้มลงได้ ต่อกาลไม่นาน
 มหารุกฺโข ปาเตยฺย, เอวเมว เลยเที่ยว เพราะไม้ส่วนที่ขาดแล้วไม่มี
 ปาทกชฺฌานา วุฏฺฐาย ปุพฺเพ อาวชฺชิตฺติ ความเป็นไม้ที่ต้องตัดอีก และเพราะการ
 อนาวชฺชิตฺวา ปฏฺฐินฺธิเมว อาวชฺเชนฺโต ต้องตัดแต่ส่วนที่ยังไม่ขาด แม้ฉันท, ภิกษุ
 นจิรสฺเสว ปฏฺฐินฺธิ อุกฺขมาฏฺเฏตฺวา ออกจากฉานที่เป็นบาท เมื่อไม้ถึงถึงกิจที่
 จุติกฺขณฺเณ ปวตฺติตฺถิ นามรูปฺ อารมฺมณฺนิ นึกถึงแล้ว ก่อนหน้านึกถึงแต่ปฏฺฐินฺธิเท่านั้น
 กเรยฺยชาติ. กฏฺฐผาลกเกโสหารกาที่หิปี ก็จะไม่พึงเพิกปฏฺฐินฺธิ กระทำนามรูปที่เป็นไป
 อยมตฺโต ทิเปตฺตพฺโพ. ในจุดขณะให้เป็นอารมณ์ได้ ต่อกาลไม่นาน
 เลย ฉันทันแล. ความข้อนั้น บัณฑิตพึงแสดง

^๑ ลี. ฮี. เจตตพพากาวโต.

แม้ด้วยเรื่องอุปมา มีเรื่องคนผ่าฟัน ช่าง-
ปลงผมเป็นต้น.

ตฤถ ปจฺฉิมนิสฺสชฺชนโต ปฏฺติ ยาว
ปฏฺิสฺนุติโต อารมฺมณฺ์ กตฺวา ปวตฺตํ ฌานํ
บุพฺเพนิวาสณฺาณํ นาม น โทติ. ตํ ปน
ปริกมฺมสมาธิณฺาณํ นาม โทติ.
อตีตฺสณฺาณนฺติปิ เอเก วทฺนฺติ. ตํ
รูปาวจรํ สนฺธาย น ยุชฺชติ. ยทา ปนสฺส
ภิกฺขุโน ปฏฺิสฺนุติมตฺติกมฺม จตฺติกฺขณ
ปวตฺตติตํ นามรูปํ อารมฺมณฺ์ กตฺวา
มโนทวาราวชฺชนํ อุปฺปชฺชติ, ตสฺมิณฺจ
นिरุทฺเธ ตทวารมฺมณฺ์ กตฺวา จตฺตาริ
วา ปณฺจ วา ชวนานิ ชวนฺติ. เยสฺ^๑
บุพฺเพ วุตฺตนเยเนว ปุริมานิ
ปริกมฺมาทินามกานิ กามาวจรานิ โทณฺติ.
ปจฺฉิมํ รูปาวจรํ จตฺตฤถชฺฌานิกํ
อุปฺปนาจิตฺตํ. ตทาสุสฺส ยํ เตน จิตฺเตน
สท ฌานํ อุปฺปชฺชติ, อิทํ บุพฺเพนิวาส-

ในกิจเหล่านั้น ญาณที่เป็นไปกระทำ
(กิจนั้น ๆ) ให้เป็นอารมณ์ จับตั้งแต่การนั่ง
ครั้งสุดท้าย จนถึงการปฏิสนธิ ยังไม่ชื่อว่า
เป็นบุพเพนิวาสญาณ. ก็ญาณนั้นชื่อว่า เป็น
ปริกรรมสมาธิญาณ. อาจารย์พวกหนึ่งกล่าว
ว่า เป็นอตีตังสญาณทั้งนี้ ก็มี. คำนั้น
ไม่ถูกต้อง เพราะ(อตีตังสญาณ)หมายเอา
รูปาวจรญาณ. ส่วนว่า ในเวลาใด มโน-
ทวาราวชชนจิต ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุรูปนั้น
ก้าวล่วงปฏิสนธิ กระทำนามรูปที่เป็นไปใน
จติขณะให้เป็นอารมณ์, และเมื่อมโน-
ทวาราวชชนจิตนั้นดับไปแล้ว ชวนะ ๔ หรือ
๕ ขณะ ย่อมแล่นไป กระทำนามรูปนั้น
นั้นแหละให้เป็นอารมณ์. ซึ่งเป็นบรรดา
ชวนะที่ขณะข้างต้น ๆ เป็นกามาวจรชวนะ
ที่มีชื่อว่าปริกรรมเป็นต้น. ขณะสุดท้ายเป็น

^๑ ฉ. เสสฺ.

นุสฺสตีณาณํ นาม. เตน ณาณน อปัปนาจิต ฝ่ายรูปาวจรชั้นจตุตถฌาน
 สมฺปยุตฺตตาย สติยา อเนกวิหิตํ โดยนัยที่กล่าวแล้วในก่อน นั้นแล. ในเวลา
 ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรตี. เสຍยถีหํ. นั้น ญาณใด เกิดขึ้นแก่ภิกษุรูปนั้น พร้อมกับ
 เอกมฺปิ ชาตี เทวปิ ชาตีโย ฯเปฯ อิติ จิตดวงนั้น, ญาณนี้ชื่อว่า ปุพฺเพนิวาสา-
 สากาโร สอฺทุเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ นุสฺสตีณาณ. ภิกษุย่อมตามระลึกถึงปุพฺเพ-
 อนุสฺสรตีหิ? นิวาสะ อันมีประการต่าง ๆ เป็นอเนกได้
 ด้วยสติอันสัมปยุตกับญาณนั้น. ข้อที่ว่าเป็น
 ฉັນโตปัจจ. ได้แก่ ย่อมตามระลึกปุพฺเพ-
 นิวาสะ อันมีประการต่าง ๆ เป็นอเนก
 พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ อย่างนี้ คือ
 ชาตี ๑ บ้าง ๒ ชาตีบ้าง ฯลฯ ดังนี้.

๔๐๔. ตตฺถ เอกมฺปิ ชาตินฺติ เอกมฺปิ
 ปฏิสันฺธิมุลํ จุติปริโยसानํ เอกภวปริยาปนํ
 ขนฺธสนฺตानํ. เอส นโย เทวปิ
ชาตีโยติอาทิสฺปิ. อเนกมฺปิ
สํวฏฺฏกฺกปฺเปติอาทิสฺ ปน ปริหายมาโน
กปฺโป สํวฏฺฏกฺกปฺโป, วฑฺฒมาโน
วิวฏฺฏกฺกปฺโปติ เวทิตฺพฺโพ. ตตฺถ สํวฏฺฏเณ

๔๐๔. ในคำเหล่านั้น คำว่า ชาตี ๑
บ้าง ได้แก่ความสืบทอดแห่งชั้นที่นับเนื่อง
 ในภพเดียวกัน อันมีปฏิสันธิเป็นมูล มีจุติเป็น
 ที่สุด อันหนึ่งบ้าง. แม้ในคำว่า ๒ ชาตีบ้าง
 เป็นต้น ก็มีนัยนี้. ส่วนในคำว่า หลาย
สังวัฏฏกัปป บ้าง เป็นต้น พึงทราบว่า กัปปที่
 กำลังเสื่อม ชื่อว่า สังวัฏฏกัปป, กัปปที่กำลัง

๑ ทิ. ส. ๔/๑๐๘.

สังฆมณฑล กหิตโต โทติ. กสฺมา ? เจริญ ชื่อว่า วิวัฏกัปป. ในกัปป ๒ อย่างนั้น
 ตัมมลกคฺคตา. วิวัฏฏเณ^๑ วิวัฏฏญฺจายี. เป็นอันถือเอาสังฆมณฑลกับ ด้วยสังฆมณฑล.
 เอวํ หิ สติ ยานิ^๒ "จตุตถาริมาณี ภิกขเว เพราะเหตุไร ? เพราะมีสังฆมณฑลนั้นเป็น
 กปฺปสฺส อสงฺเขยฺยานิ. กตมานิ มุล. เป็นอันถือเอาวิวัฏฏญฺจายีกับ ด้วยวิวัฏกัปป.
 จตุตถาริ ? สังฆมณฑล สังฆมณฑลญฺจายี วิวัฏฏญฺจายี จริงอยู่ เมื่อเป็นอย่างนี้ อสงฺเขยฺแห่งกัปป
 วิวัฏฏญฺจายี^๓ วุตฺตานิ, ตานิ ที่ตรัสไว้ว่า "คฺคกรภิกษุทั้งหลาย อสงฺเขยฺ
 ปริกคฺคหิตานิ โทนฺติ. แห่งกัปปมี ๔ อย่างเหล่านี้. ๔ อย่างอะไร
 บ้าง ? ได้แก่สังฆมณฑล สังฆมณฑลญฺจายีกับ
 วิวัฏกัปป วิวัฏฏญฺจายีกับ" ดังนี้ ใด, อสงฺเขยฺ
 แห่งกัปปเหล่านั้น ก็เป็นอันได้ถือเอาบริบูรณ์
 แล้ว.

ตคฺคถ ตโยว สังฆมณฑล อาโปสังฆมณฑล, ในกัปป ๒ อย่างนั้น สังฆมณฑลญฺจายีมี ๓
 เตโชสังฆมณฑล วาโยสังฆมณฑลญฺจายี. ติสฺโส ที่เดียว คือ อาโปสังฆมณฑล (กัปปที่พินาศ
 สังฆมณฑลสีมา อากสฺสรา สุกกิดฺดา เพราะน้ำ), เตโชสังฆมณฑล (กัปปที่พินาศ
 เวทปฺปผลาติ. เพราะไฟ), วาโยสังฆมณฑล (กัปปที่พินาศ
 เพราะลม) ดังนี้. สังฆมณฑลสีมา (เขตแดน
 ที่พินาศ) มี ๓ คือ พรหมโลกชั้นอภัสสรา
 ชั้นสุกกิดฺดา ชั้นเวทปฺปผลา ดังนี้.

^๑ ฉ. วิวัฏฏเณ จ. ^๒ ยานิ ตานิ.
^๓ อสงฺ. จตุกก. ๒๑/๑๔๐.

บริษัทน้ำตาลไทยกาญจนบุรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรมรังษ บ.พ. ๕-๑๕

ปริตต์^๑ โมรปริตตฉลาติ^๒ อิมลั เป็นเขตที่อาณาภาพแห่งพระปริตเหล่านี้ คือ
 ปริตตัน อานุกาโว วุตตติ. วิสัยกเขตต์ รตนปริต ชั้นธปริต ฐชัคคปริต อาฏานาฎิย-
 อนนตมปริมาณ. ยี่ "ยาวตา วา ปน ปริต และโมรปริต ย่อมเป็นไป. วิสัยเขต
 อากงเขยยา"^๓ วุตต์, ยุตถ ยี่ ยี่ มีปริมาณหาที่สุดมิได้ เป็นเขตที่ตรัสถึงว่า
 ตถาคโต อากงขติ, ตั ตั ชานาติ. "ยาวตา วา ปน อากงเขยยา" (ก็หรือว่า
 เอวเมเตสุ तीसु पृथक्पृथक् एके तถाकत्तंप्रसंगंजरुसिक्केण) ดังนี้
 อาณาเขตต์ วินัสสติ. ตสมี ปน เป็นต้น, เป็นเขตที่พระตถาคตทรงประสงค์
 วินัสสนเต ชาตีกเขตตมปิ วินญฺจเมว สิ่งใด ๆ, ก็ทรงทราบสิ่งนั้น ๆ ได้. ใน
 โหติ. วินัสสนตถจ เอกโตว วินัสสติ. บรรดาพุทธเขต ๓ อย่างเหล่านี้ ตาม
 สณฺจนตมปิ เอกโตว สณฺจติ. ตสเสว ประการดังกล่าวมานี้ อาณาเขตหนึ่ง ย่อม
 วินาโส จ สณฺจนตถจ เวทิตัพพี. พินาศไป. ก็เมื่ออาณาเขตนั้นพินาศ แม้
 ชาติเขตก็เป็นอันพินาศด้วยทีเดียว. และ
 เมื่อพินาศ ก็ย่อมพินาศไปพร้อมกันทีเดียว.
 แม้เมื่อจะตั้งขึ้นก็ย่อมตั้งขึ้นพร้อมกันทีเดียว.
 ฟังทราบความพินาศ และความตั้งขึ้นแห่ง
 พุทธเขตนั้น ตามประการดังกล่าว(ต่อไป)
 นี้ เถิด.

^๑ ที. ปา. ๑๑/๒๐๘.

^๒ ขุ. ขา. ๒๗/๕๓.

^๓ อัง. ดิก. ๒๐/๒๔๓.

บริษัทน้ำตาลไทยกาญจนบุรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วสุทธมรรค บ.พ. ๖๕-๑๕

๔๐๕. ยสฺมี^๑ หิ สมเย กปฺโป
 อคฺคินา วินสฺสติ, อาทิตฺว กปฺปวินาสก-
 มหาเมโฆ วุฏฺฐหิตฺวา โภฏิสฺสทสฺสจกฺกวา^๒
 เอกิ มหาวสฺสั วสฺสติ. มนุสฺสา ตฺถุจฺจา^๓
 สพฺพวีชานิ นีหริตฺวา วปฺนติ. สสฺเสสฺสุ
 ปน โคชಾಯิตกมตฺเตสฺสุ ชาเตสฺสุ กทฺตรภรวํ
 รวนฺโต เอกพินฺทุมฺปิ น วสฺสติ, ตทา
 ปจฺฉินฺนเมว วสฺสั โหติ. อิทํ สนฺธาย หิ
 ภควตา "โหติ โช โส ภิกฺขเว สมโย
 ยํ พฺหุณี วสฺसानิ พฺหุณี วสฺสสฺตานิ พฺหุณี
 วสฺสสฺสทสฺसानิ พฺหุณี วสฺสสฺสทสฺสทสฺसानิ
 เทโว น วสฺสตี"^๓ วุตฺตํ. วสฺสุปชีวิโน
 สตฺตทา กาลิ กตฺวา พุรฺหมโลเก
 นิพฺพตฺตุนฺติ, ปุบฺผผลุปชีวินิโย จ เทวตา.
 เอวํ ทีฆะ อทฺธานะ วิทิวตฺเต ตตฺถ
 ตตฺถ อุกกั ปริกฺขยํ คจฺฉติ. อถานุปฺพุเพน
 มจฺฉกจฺฉปาปิ กาลิ กตฺวา พุรฺหมโลเก

๔๐๕. ก็ในสมัยที่กัปพินาศเพราะไฟ,
 เริ่มต้นที่เดียว เมฆใหญ่ที่ทํากับให้พินาศ
 ตั้งขึ้น ทําฝนใหญ่ทํ่าหนึ่งให้ตกตลอดแสนโกฏิ
 จักรวาล. พวกคนทั้งหลายก็ดีใจ นำพืช
 ทุกอย่างออกหว่านโปรย. แต่เมื่อข้าวกล้า
 เกิด(งอก)ขึ้น เพียงแค่โคกกัดกินได้ เมฆ
 ก็ร้องเป็นเสียงลา ไม่ทําฝนให้ตก แม้แต่
 หยาดเดียว, ในเวลานั้น ฝนก็เป็นอันขาด
 สายไป. จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคทรงหมาย
 เอาเรื่องนี้ ตรัสไว้ว่า "คุณภิกษุทั้งหลาย
 สมัยนั้นมีอยู่แล ซึ่งเป็นสมัยที่ฝนไม่ตกหลายปี
 หลายร้อยปี หลายพันปี หลายแสนปี" ดังนี้.
 สัตว์ทั้งหลายผู้อาศัยฝนเลี้ยงชีพ ทำกาละ
 แล้วบังเกิดในพรหมโลก, เทวตาทั้งหลาย
 ผู้อาศัยดอกและผลเลี้ยงชีพด้วย. เมื่อกาล
 อันยาวนานล่วงเลยไป โดยอาการอย่างนี้
 น้ำในที่นั้น ๆ ก็ถึงซึ่งความสิ้นไป, ลำดับนั้น

^๑ ฉ. ...จกฺกวา เพ.

^๒ ฉ. ตฺถุจฺหา.

^๓ อง. สตฺตก. ๒๓/๑๐๒.

นิพพุตุนตี, เนรยิกสตุตาปี. ตตุถ แม้ปลาและเต่า ทำกาละแล้ว ก็บังเกิดใน
 เนรยิกา สตุตมสุริยปาตุภาเวน พรหมโลก ตามลำดับ, พวกสัตว์นรกด้วย.
 วินัสสนุตีติ เอเก. อาจารย์พวกหนึ่งกล่าวว่า ในบรรดาสัตว์
 เหล่านั้น พวกสัตว์นรก ย่อมพินาศไปเพราะ
 ความปรากฏแห่งพระอาทิตย์ดวงที่ ๗ ดังนี้.

ณานั วินา นตุถิ พรหมโลกเถ ถาว่า เว้นฉานเสีย ก็หามีความ
 นิพพุตติ, เอเตสณจ เกจิ ทุพุกุขปีพิตา บังเกิดในพรหมโลกได้ไม่, ก็บรรดาสัตว์
 เกจิ อภพพา ฉานาธิกมาย, เต กถิ เหล่านี้ บางพวกเป็นผู้ถูกภาวะที่อาหาร
 ตตุถ นิพพุตุนตีติ. เทวโลก ปฏิลุทชฺ- หายากบีบคั้น บางพวกก็อาภัพต่อการบรรลุ
 ฉานวเสน. ตทา ทิ "วสุสสทสทสุสสุส ฉาน, สัตว์เหล่านั้น บังเกิดในพรหมโลกนั้น
 อจฺจเยน กปฺปวฺกุจฺจัน ภวิสฺสติ"ติ ได้อย่างไร. ตอบว่า บังเกิดในพรหมโลก
 โลกพฺยุหา นาม กามาวจรเทวา ได้ ด้วยอำนาจแห่งฉานที่ได้มาในเทวโลก.
 มุตฺตสิรา วิกุกิณฺณเกสา รุทฺมุขา อสุสฺสนิ จริอยู่ ในเวลานั้น พวกกามาวจรเทวตา
 หตุเถหิ ปุณฺณมานา รตุตฺวตฺตนิวตฺตา ชื่อว่าโลกพยุหะ (พยุงโลก) พอรู้ว่า "โดย
 อติวีย วิรูปเวสธาริโน หุตฺวา มนุสฺสเปเถ ล่วงไปแสนปี จักมีอันสิ้นกับ" ดังนี้แล้ว
 วิจรนฺตา เอวฺ อารโจะนฺติ "มาริสา ก็เป็นผู้ปล่อยเคี้ยว (เปลื้องผ้าโพก)
 มาริสา อิติ วสุสสทสทสุสสุส อจฺจเยน สยายผม มีหน้าร้องไห้ ใช้มือเช็ดน้ำตา
 กปฺปวฺกุจฺจัน ภวิสฺสติ, อยฺ โลกิ นุ่งผ้าแดง ทรงเพศแห่งคนอุปลักษณะยิ่งนัก
 วินัสฺสิสฺสติ, มหาสมุทฺโทปิ อสุสฺสุสฺสิสฺสติ, เทียวร้องบอกไปตามหนทาง ของพวกมนุษย์

บริษัทน้ำตาลไทยกาญจนบุรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรม บ.พ. ๕-๑๘

อดจ มหาปจวี ลีเนรูปพพตราชา อย่างนี้ว่า "ชาวเราเอ๋ย ๆ นับแต่นี้ล่วงไป
 อุทฺทยฺหิสฺสนฺติ^๑ วินสฺลิสฺสนฺติ. ยาว แสนปี จักมีอันสิ้นกับ, โลกนี้จักพินาศ, ทั้ง
 พรหมโลกา วินาโส ภวิสฺสติ. เมตฺต มหาสมุทร ก็จักเหือดแห้ง, แผ่นดินใหญ่
 มาริสสา ภาเวถ, กรุณฺ, มุทิตฺ, อุเปกฺขิ และขุนเขาสิเนรุ ก็จักมอดไหม้ พินาศไป.
 มาริสสา ภาเวถ, มาตริ อุฏฺฐถ, จักมีความพินาศไป ตลอดถึงพรหมโลก.
 ปิตริ อุฏฺฐถ, กุเลเชฏฺฐาปจายีโน ชาวเราเอ๋ย พวกท่านจงเจริญเมตตา,
 โทถา"ติ. ชาวเราเอ๋ยพวกท่านจงเจริญกรุณา, มุทิตา,
 อุเบกขาเถิด, จงทะนุบำรุงมารดา,
 จงทะนุบำรุงบิดา, จงเป็นผู้ประพฤตินอบ-
 น้อมผู้ใหญ่ในสกุลเถิด" ดังนี้.

เตสํ วจัน สุตฺวา เยภฺยุเยน พวกมนุษย์และพวกกุมเทวดาโดยมาก
 มนุสฺสา จ กุมฺเทวดา จ มหาสํเวคชาตา^๒ ครั้นได้สดับคำของพวกพญหเทวดา เหล่านั้น
 อญฺญมญฺญํ มุทฺจิตฺตา หุตฺวา เมตฺตาทีนึ แล้ว เกิดความสลัดใจมาก ก็เป็นผู้มีจิต
 ปุญฺญานึ กริตฺวา เทวโลเก นิพฺพตฺตุนฺติ. อ่อนโยนซึ่งกันและกัน กระทำบุญทั้งหลาย
 ตตฺถ ทิพฺพสุธาโกชนํ ภูชิตฺวา มีเมตตาเป็นต้น (ทำกาละแล้ว) ก็บังเกิด
 วาโยกสิณฺปริกมฺมํ กตฺวา ฌานํ ปฏฺฐิภฺนฺติ. ในเทวโลก. ที่เทวโลกนั้น ได้บริโภกสุธา-
 ตทญฺเถ ปน อปฺราปรียเวทนึเยน กมฺเมน โภชนํอันเป็นทิพย์แล้ว ก็กระทำบริกรรมใน

^๑ ฉ. อุทฺทยฺหิสฺสนฺติ :

^๒ ฉ. สํเวคชาตา.

เทวโลก นิพพุตุนฺตี. อปราปรียเวหนีย-
 กมฺมรหิตฺโต หิ สํสาเร สํสรฺนฺโต สฺตฺโต
 นาม นฺตฺติ. เตปิ ตตฺถ ตตฺถเอว^๑ ฌานํ
 ปฏฺฐิภนฺตี. เอวํ เทวโลก ปฏฺฐิทุชฺชฌาน-
 วเสน สฺพเพปิ พุทฺทมฺโลก
 นิพพุตุนฺตี.

วาโยกสิณ แล้วจึงได้ฌาน. ส่วนสัตว์
 พวกอื่นจากนั้น ย่อมบังเกิดในเทวโลก ด้วย
 อปราปรียเวหนียกรรม. เป็นความจริงว่า
 ชั้นชื่อว่า สัตว์ผู้ท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ
 ที่เว้นจากอปราปรียเวหนียกรรม ทามีไม่.
 สัตว์แม้พวกนั้น ก็ย่อมได้ฌานในเทวโลก
 นั้น ๆ นั้นแหละ. สัตว์แม้ทุกจำพวก ย่อม
 บังเกิดในพรหมโลก ด้วยอำนาจแห่งฌานที่
 ได้ในเทวโลก ตามประการดังกล่าวมานี้
 แล.

วสุสฺส
 อหุชฺชโน อจฺจเยน ทฺตฺติโย สุริโย
 ปาตุภวติ. วุตฺตณฺเฑหฺตํ ภควตา "โหติ
 โข โส ภิกฺขเว สมโย"^๒ สฺตฺตฺสฺสุริยํ^๒
 วิตุถาเรตฺตพฺพํ. ปาตุภฺวเต จ ปน ตสฺมึ
 เนว รตฺตฺติปริจฺเจโท, น ทิวาปริจฺเจโท
 ปณฺณายติ. เอโก สุริโย อุกฺกุเจติ,

อนึ่ง โดยล่วงกาลอันยาวนาน หลัง
 จากฝนขาดไป พระอาทิตย์ดวงที่ ๒ ก็ปรากฏ.
 ชั้นนี้ก็สมจริง ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า
 "โหติ โข โส ภิกฺขเว สมโย" (ดูกรภิกษุ
 ทั้งหลาย สมัยนั้นมีอยู่แล้ว) ดังนี้เป็นต้น ซึ่ง
 บัณฑิตควรขยายสัจตสุริยสูตร ให้พิสดาร.
 ก็แต่ว่า เมื่อพระอาทิตย์ดวงที่ ๒ นั้นปรากฏ

^๑ ฉ. ตถเอว.

^๒ อัง. สุตตก. ๒๓/๑๐๒..

บริษัทน้ำตาลไทยกาญจนบุรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เอโก อตุถิ คจฺจติ. อวิจฺฉินฺนสุริย-
 สุนฺตาโปว โลโก โหติ. ยถา จ
 ปกฺติสุริเย สุริยเทวปฺตฺโต โหติ, เอว
 กบฺปวินาสกสุริเย นฺตฺติ. ตฺตฺถ ปกฺติสุริเย
 วตฺตมาเน อากาเส พลาหกาปี
 ฐฺมลีขาปี จรฺนฺติ. กบฺปวินาสกสุริเย
 วตฺตมาเน วิคตฺตฺตฺวลาหํ อาทาสฺมณฺฑลํ
 วีย นิมฺมลํ นภํ โหติ. จเปตฺวา ปณฺจ
 มหานทีโย เสสฺกุนฺนทีอาทิสฺสุ อุกฺก
 สฺสฺสฺสฺติ.

แล้ว ก็ย่อมไม่ปรากฏว่าเป็นตอนกลางคืน
 ย่อมไม่ปรากฏว่าเป็นตอนกลางวันเลยทีเดียว.
 พระอาทิตย์ดวงหนึ่งตั้งขึ้น, ดวงหนึ่งถึง
 ความตกไป. โลกก็มีแต่ความร้อนจากพระ-
 อาทิตย์ไม่ขาดสาย. สุริยเทพบุตรจะมีอยู่ใน
 พระอาทิตย์ที่ทำกบให้พินาศ เหมือนอย่างที่มี
 ในพระอาทิตย์ปกติ ก็หาไม่. เมื่อพระ-
 อาทิตย์ปกตินั้นยังเป็นไปอยู่ ทั้งเมฆหมอก
 ทั้งเปลวควัน ก็ยังลอยไปในอากาศ. เมื่อ
 พระอาทิตย์ที่ทำกบให้พินาศเป็นไป ท้องฟ้า
 ก็เป็นอันปราศจากเปลวควัน และเมฆหมอก
 ไม่ชุ่มมัว(ใส)เหมือนแผ่นกระจก. ยกเว้น
 แม่น้ำใหญ่ทั้ง ๕ แล้ว น้ำในแม่น้ำน้อย
 ที่เหลือเป็นต้น ก็เหือดแห้งไป.

ตโตปี ทิสฺสฺส อหฺรุโน อจฺจเยน
 ตติโย สุริโย ปาตุภวติ. ยสฺส ปาตุภาวา
 มหานทีโยปี สฺสฺสฺสฺนฺติ.

แม้ต่อจากนั้นไปโดยล่วงกาลอันยาว-
 นาน พระอาทิตย์ดวงที่ ๓ ก็ปรากฏ. ซึ่ง
 เพราะความที่ปรากฏ แม้แม่น้ำใหญ่ทั้งหลาย
 ก็เหือดแห้งไป.

บริษัทน้ำตาลไทยกาญจนบุรี จำกัด
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตโตปิ ทิมสฺส อทุธฺโน อจฺจเยน ล่วงกาลอันยาวนาน แม้อาจจากนั้นไป
 จตุตฺถโก สุริโย ปาตุภวติ. ยสฺส ปาตุภาวา พระอาทิตย์ดวงที่ ๔ ก็ปรากฏ. ซึ่งเพราะ
 ทิมวติ มหานทีนํ ปภวา "สีหปาตโน"^๑ ความที่ปรากฏ สระใหญ่ ๑ แห่งเหล่านี้
 หัสปาตโน^๒ กณฺณมฺมุทโก รถการทโท คือ "สระสีหปาตนะ สระหังสปาตนะ
 อโนตฺตตทโท ฉทฺทนฺตทโท กุณาลทโท"^๓ สระกณฺณมฺมุทกะ สระรถการ สระอโนคาค
 อิเม สตฺต มหาสรา สฺสฺสนฺติ. สระฉัททันต์ สระกุณาละ" อันเป็นต้นกำเนิด
 แห่งแม่น้ำใหญ่ในหิมวันตประเทศ ก็เหือด-
 แห้งไป.

ตโตปิ ทิมสฺส อทุธฺโน อจฺจเยน ล่วงกาลอันยาวนาน แม้อาจจากนั้นไป
 ปณฺจโม สุริโย ปาตุภวติ. ยสฺส ปาตุภาวา พระอาทิตย์ดวงที่ ๕ ก็ปรากฏ. ซึ่งเพราะ
 อนุบุพเพน มหาสมุทฺเท อํกุลีปพฺเพเต- ความที่ปรากฏ น้ำในมหาสมุทรแม้เพียง
 มนฺมตฺตมฺปิ อุกํ น สฺนฺจจติ. ทำช้ออํกุลีให้เบียด ก็ตั้งอยู่ไม่ได้ (เหือด-
 แห้งไป) ตามลำดับ.

ตโตปิ ทิมสฺส อทุธฺโน อจฺจเยน ล่วงกาลอันยาวนาน แม้อาจจากนั้นไป
 ฉฺชฺโช สุริโย ปาตุภวติ. ยสฺส ปาตุภาวา พระอาทิตย์ดวงที่ ๖ ก็ปรากฏ. ซึ่งเพราะ
 สกลจกฺกวาฬิ เอกธฺมํ โทติ. ความที่ปรากฏ จักรวาลทั้งสิ้นก็(กลายเป็น

^๑ ฉ. สีหปปาโต, ส. อี. สีหปปาตโน.

^๒ ส. หัสปปาโต.

ปริยาทิณฺณสิเนหํ ฐเมน. ยถา จิํ, เอวํ กลุ่มควันอันเดียวกัน. มียางสิ้นไปเพราะ
โกฏิสฺสทสฺสจกฺกวาฟานิปี. กลุ่มควัน. ก็จักรวาลนี้เป็นฉันใด, แม้
แสนโกฏิจักรวาลก็เป็นฉันนั้น.

ตโตปี ทิมฺสฺส อทฺุธโน อจฺจเยน ล่วงกาลอันยาวนาน แม้ต่อจากนั้นไป
สฺสทฺตโม สุริโย ปาตุภาวติ. ยสฺส ปาตุภาวา พระอาทิตย์ดวงที่ ๑ ก็ปรากฏ. ซึ่งเพราะ
สกลจกฺกวาฬิ เอกชาลํ โทติ สฺสทฺธิ ความที่ปรากฏ จักรวาลทั้งสิ้น พร้อมทั้งแสน-
โกฏิสฺสทสฺสจกฺกวาเฟหิ. โยชนสฺสติกาธิ- โภฏิจักรวาล ก็ถูกเป็นเปลวไฟอันเดียวกัน.
ภทานิ สิเนรุภฺฏานิปี ปลุชฺชิตฺวา แม้อยอดเขาสิเนรุทั้งหลาย ที่ต่างกันด้วยยอด
อากาเสเยว อนฺตรธาณฺติ. ส่า ที่สูง ๑๐๐ โยชน์เป็นต้น ก็ย่อยยับหายไป
อคฺคิชาลา อฏฺฐหิตฺวา จาตุมฺมหาราชิเก ในอากาศนั้นเที่ยว. เปลวไฟนั้นลุกฮือขึ้น
คณฺหติ. ตตฺถ กนกวิมานรตนวิมานมณิ- ดิควะโลกลงจากคุมหาราชิกา. ไหม้วิมาน-
วิมานานิ ณาเปตฺวา ตาวตีสฺสวานํ คณฺหติ. ทอง วิมานแก้ว และวิมานมณีในเทวโลก
เอเตเนว อฺปาเยน ยาว ปจฺมชฺฌานภฺภูมึ ขึ้นจากคุมหาราชิกานั้นแล้ว ก็ติดภควาตึงส์.
คณฺหติ. ตตฺถ ตโยปี พุรฺหมโลเก เปลวไฟลามติดไปจนถึงพรหมโลก ชั้นปฐม-
ณาเปตฺวา อากฺสฺสเร อากฺจ ติฏฺฐติ. ส่า ฌานภฺภูมึ โดยอุบายนี้แหละ. ไหม้พรหมโลก
ยาว อณฺมตฺตมฺปิ สงฺขารคตํ อคฺคิ, ตาว น ทั้ง ๓ ชั้นในปฐมฌานภฺภูมินั้นแล้ว จดถึง
นิพฺพายติ. สพฺพสงฺขารปริกฺขยา ปน ชั้นอภัสฺสราแล้วจึงหยุด. เปลวไฟนั้นจะยัง
สฺปิเตลชฺฌापนอคฺคิสิขา วิย ฉาริกมฺปิ ไม่ดับไป ครอบงำที่สิ่งที่เป็นสังขารยังมีอยู่
อนวเสเสตฺวา นิพฺพายติ. เหฏฺฐา แม้เพียงอณฺ. แต่เพราะสังขารทั้งปวงสิ้นไป

ห้างหุ้นส่วนจำกัด จรัสพัฒนาอุตสาหกรรม
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อากาศเสน สห อปริ อากาโส เอโก ก็ย่อมดับไป ไม่ทำให้เหลือไว้แม้เพียงซี่งี้ถ้า
โทติ มหุทธกาโร. กุจเปลวไฟที่ไหม้เนยใสและน้ำมัน ฉะนั้น.
อากาศเบื้องบน พร้อมทั้งอากาศเบื้องล่าง
ก็มีอันมีคมิกเป็นอันเดียวกัน.

๔๐๖. อถ ทิสฺส อหุโน อจฺเจน
มหาเมโฆ อฏฺฐิตฺวา ปจฺมี สุขุมํ วสฺสตี.
อนุบุพฺเพน กุมฺพนาฬยญฺจิมุสลตาลกฺขนฺธาทีป-
ปมาณาทิ ธาราทิ วสฺสนฺโต
โกฏิสฺตสฺสจกฺกฺวาเฟสุ สพฺพิ ททฺชญฺจานํ
ปุเรตฺวา อนฺตรธายตี. ตํ อุกกํ เหฏฺฐา
จ ติริยญฺจ วาโต สมฺภูจฺจิตฺวา ฆนํ
กโรตี. ตํ^๑ ปรีวญฺจํ ปทุมนิปตฺเต
อุทกวินฺทุสฺสทิสฺ. กถิ ตาวมหนฺตํ อุทกราสี
ฆนํ กโรตีตี เจ. วิวรสมฺปทานโต. ตํ
ทิสฺส ตมฺหิ ตมฺหิ วิวริ เทตี. ตํ เอวํ
วาเตน สมฺปิณฺฑิตฺยมานํ ฆนํ กรียมานํ
ปรีกฺขยมานํ อนุบุพฺเพน เหฏฺฐา โอตฺรตี.
โอดิตฺถเณ โอดิตฺถเณ อุทเก พุรฺหมโลกฺกุจฺจาเน

๔๐๖. โดยลวงกาล อันยาวนาน
ต่อจากนั้นไป เมฆใหญ่ก็ตั้งขึ้น ทำฝนฝอย ๆ
ให้ตกก่อน. ทำฝนให้ตกอยู่โดยเป็นธารน้ำ
ขนาดเท่ากำนบัว ขนาดเท่าไม้เท้า ขนาด
เท่าสาก และขนาดเท่าลำตาลเป็นต้น ยัง
สถานที่ ที่ถูกไฟไหม้ทุกทีในแสนโกฏิจักรวาล
ให้เต็ม แล้วหายไป. ลมหมุนน้ำนั้นไว้
เบื้องล่าง และเบื้องขวาง ทำให้เป็นก้อน
กลม เหมือนหยาดน้ำบนใบบัว. หากจะมี
คำถามว่า ลมจะกระทำกองน้ำใหญ่ถึงเพียง
นั้น ให้เป็นก้อนได้อย่างไร. พึงมีคำตอบว่า
ย่อมกระทำได้ โดยการที่น้ำให้ช่อง. แท้-
จริงน้ำนั้นย่อมให้ช่องแก่ลมนี้ ตรงที่นั้น ๆ.
น้ำนั้น เมื่อถูกลมรวมมาทำให้เป็นก้อนอยู่

^๑ ฉ. อยํ ปาโร น ทิสฺสตี.

ขึ้นมา ก็ทำความกลัวของพวกเขาผู้กลัวอยู่
ให้หมดสิ้นไป แล้วยังสุรภาวะ (ความกล้า)
ให้เกิดขึ้น เพราะฉะนั้น จึงมีชื่อว่า สุริยะ
เกิด" ดังนี้.

อถ สุริเย ทิวส์ อาโลกิ กตุวา
อตุถกเต ยมปิ อาโลกิ ลภิมหา, โสปี
โน นฏฺโจะติ ปุน ภิตา โหนติ. เตสึ
เอวํ โหติ "สาธฺ วตฺสสฺ สเจ อณฺเฑ
อาโลกิ ลภะยยามา"ติ. เตสึ จิตฺตํ
ณฺตุวา วีย เอกุณฺปนณฺณาสโยชนํ
จนฺทมณฺทลํ ปาตุภาวติ. เต ตํ ทิสฺวา
ภียโยโส มตฺตตาย ทฏฺจตุฏฺจา หุตฺวา
"อมฺหากํ จนฺทํ ณฺตุวา วีย อฏฺฐิโต,
ตสฺมา จนฺโท^๑ โหตุ"ติ จนฺโทเตววสฺส
นามํ กโรนฺติ. เอวํ จนฺทิมสุริเยสุ
ปาตุภูเตสุ นกฺขตฺตานิ ตารกฺรฺพานิ
ปาตุภวฺนฺติ.

ลำดับนั้น เมื่อดวงอาทิตย์สร้างแสง-
สว่างในกลางวัน แล้วอัสดงไป สัตว์
ทั้งหลายก็เกิดเป็นผู้กลัวขึ้นมาอีก ครั้นครวญ
ไปว่า พวกเราได้แสงสว่างแล้ว, แสง-
สว่างนั้น ก็ได้หมดสิ้นสำหรับพวกเราแล้ว
ดังนี้. พวกเขาเหล่านั้น เกิดความคิด
อย่างนี้ว่า "ถ้าหากว่าพวกเราพึงได้แสง-
สว่างอีกอย่างหนึ่ง ก็จะเป็นการดีหนอ"
ดังนี้. ดวงจันทร์ขนาด ๔๙ โยชน์ ก็ปรากฏ
ราวจะรู้ถึงความคิดของเขาเหล่านั้น. สัตว์
เหล่านั้น พอเห็นดวงจันทร์เข้า ก็เป็น
ผู้ว่าเรียงบันเทิงโดยประมาณยิ่ง พากันตั้งชื่อ
พระจันทร์นี้ว่า จันตะ พระจันทร์ นั้นแหละ
เพราะเหตุที่ว่า "โผล่ขึ้นมา ราวจะรู้จันตะ

^๑ ม. จนฺโท.

อด เศลีสตฺตํ รสปรวิ ต่อมา เมื่อสัตว์เหล่านั้นยังบริโภคน
 ปริภุชชฺชํ กเมน เอกจฺเจ วณฺณวฺโต, วิจารณ์อยู่ บางพวกก็เป็นพวกมีผิวพรรณ
 เอกจฺเจ ทุพฺพณฺนา โทณฺติ. ตตฺถ งาม, บางพวกก็เป็นพวกมีผิวพรรณทราม
 วณฺณวฺโต ทุพฺพณฺเณ อติมณฺณฺติ. เศลีส ตามลำดับ. ในบรรดาสัตว์เหล่านั้น พวกที่มี
 อติมานปฺจฺจยา ส่าปี รสปรวิ อนุตฺตรชายติ. ผิวพรรณงาม ก็ดูหมิ่นพวกที่มีผิวพรรณทราม.
ภูมิปฺปปฺปฏโก ปาตุภวติ. อด เนลีส เพราะความที่สัตว์เหล่านั้น ดูหมิ่นกันเป็น
 เตเนว นเยน โสปี อนุตฺตรชายติ. ปัจจัย วิจารณ์ นั้น ก็อันตรธานไป.
ปทาลตา^๑ ปาตุภวติ. เตเนว นเยน สะเก็ดคิน (ภูมิปฺปปฺปฏก) ก็ปรากฏขึ้น.
 ส่าปี อนุตฺตรชายติ. อกฺกุสฺปาโก สาลี ต่อมา สะเก็ดคินนั้น ก็อันตรธานไป
 ปาตุภวติ อกฺโณ อตุโส (๒) สุกฺนฺโธ สำหรับสัตว์เหล่านั้น ตามนัยนั้นนั่นแหละ.
 ตณฺทลปฺฝโล. เครีอคิน (ปทาลตา) ก็ปรากฏ. เครีอคิน

คโต เนลีส ภาชนานิ อูปฺปชฺชนฺติ. ต่อจากนั้นไป ภาชนะทั้งหลายก็เกิดมี
 เต สาลี ภาชเน จเปตฺวา ปาสาณปิฏฺฐิยา แก่สัตว์เหล่านั้น. เขาเหล่านั้น ใส่ข้าวสาลี

^๑ ลี. อี. พทาลตา

^๒ ฉ. เอตฺถนฺตเร สุกฺนฺโธติ ปาโล ทิสฺสติ.

จเปนฺติ. สยเมว ชาลลิตา อฏฺฐหิตฺวา ไว้ในภานะ แล้วตั้งไว้บนหลังก้อนหิน.
 ตํ ปจฺติ. โส โหติ โอทโน สุมฺนชาติปฺปผ- เบลวไฟลุกขึ้นหุงข้าวสารนั้นได้เองที่เดียว.
 สฺทิสฺสว,^๑ น ตสฺส สฺสุเปเน วา พุณฺณชเนน อันนั้นเกิดเป็นข้าวสวย(ขาว) เหมือนดอก-
 วา กรณียํ อตฺถิ. ยํ ยํ รลํ ภูชิตฺตูกามา มะลิ, กิจที่พึงทำด้วยแกง หรือด้วยกับ
 โหนฺติ, ตํ ตํ รสฺสว โหติ. เตสํ ตํ สำหรับข้าวสวยนั้นไม่มี. สัตว์เหล่านั้น เป็น
 โอิฬาริกํ อาหารํ อหารยตํ ตโต ปภฺตฺติ ผู้ต้องการจะบริโภคข้าวสวยรสใด ๆ, ก็
 มุตฺตกรีสํ สณฺชายติ. อถ เนสํ ตสฺส เป็นข้าวสวยที่มีรสนั้น ๆ นั้นเหี่ยว. เมื่อสัตว์
 นิกฺขมนฺตถาย วณฺมุขานิ ปภิชฺชนฺติ. เหล่านั้น กลืนกินอาหารหยาบนั้นกัน จำเดิม
 ปุริสฺสสฺส ปุริสฺภาโว อิตฺถิยาปิ อิตฺถิภาโว แต่ชั้นบุตรและภริสก็เกิดขึ้น. เมื่อเป็น
 ปาตุภวติ. เช่นนั้นปากแผล(คือทวารทั้งหลาย)ก็ปริแตก
 เพื่อประโยชน์แก่การขับถ่ายบุตรและภริสนั้น
 แห่งสัตว์เหล่านั้น. ภาวะที่เป็นชาย(ปุริส-
 ภาว) แห่งชาย ก็ปรากฏขึ้น ภาวะที่เป็น
 หญิง แม้แห่งหญิง ก็ปรากฏขึ้น.

ตฺตฺร สฺทํ อิตฺถิ ปุริสํ ปุริสํ จ . ในบรรดาหญิงและชายนั้น ท่านว่า
 อิตฺถิ อติเวลํ อุนิขฺฌายติ. เตสํ หญิงก็เพ่งจ้องชาย และชายก็เพ่งจ้องหญิง
 อติเวลํ อุนิขฺฌายนปฺจฺจยา กามปรีฬาทิ เกินเวลา. เพราะความที่สัตว์เหล่านั้น
 อฺปฺปชฺชติ. ตโต เมถุนํ ธมฺมํ ปภฺสิเสวณฺติ. มีการเพ่งจ้องกันเกินเวลาเป็นปัจจัย จึง

^๑ ฉ. ว-สทโท น ทิสฺสติ.

ห้างหุ้นส่วนจำกัด จรัสพัฒนาอุตสาหกรรม
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เต อสทฺธมฺมปฏิเสวนปจฺจยา วิญฺญูหิ เกิดความเร่าร้อนด้วยความโกรธขึ้น. ต่อ-
 ครหิยมานา วิเหจฺยมานา ตสฺส จากนั้นก็ช่องเสฟเมถุนธรรมกัน. เพราะ
 อสทฺธมฺมสฺส ปฏิจฺฉาทนเหตุ อการานิ มีการช่องเสฟอสฺทธรรมเป็นปัจจัย สัตว์
 กโรนฺติ. เต อการี อชฺฌาวสมานา เหล่านั้น ถูกวิญฺญูชนทั้งหลายตีเตียนเบียด-
 อนุกกเมน อณฺตรสฺส อลสชาติกสฺส เบียดเอา จึงสร้างบ้านเรือน. เพราะเหตุ
 สตุตฺสฺส ทิฏฺฐาณุกฺติ อापชฺชชฺชตา สนฺนิธึ จะปิดบังอสฺทธรรมนั้น. สัตว์เหล่านั้น พออยู่
 กโรนฺติ. ตโต ปฏฺติ กโณปิ ฤโสปิ ครองเรือน ก็ถึงเยี่ยงอย่างคนผู้มีชาติ
 ตณฺหุลฺลํ ปรีโยนทฺตฺติ, ลายิตฺฏฺฐาณมฺปิ เกยจร้านคนใดคนหนึ่ง จึงทำการสั่งสม
 น ปฏิวิรูหฺติ. (ข้าวสาร) ตามลำดับ. จำเดิมแต่นั้นไป
 ทั้งรำทั้งแกลบก็(เกิดขึ้นมา)ห่อหุ้มข้าวสาร,
 ทั้งสถานที่ที่ตนเกี่ยวแล้ว ก็ไม่กลับงอก
 ไปได้.

เต สนฺนิปตฺติวา อนุตฺตณฺนฺติ สัตว์เหล่านั้น ประชุมกัน ทอดถอนใจ
 "ปาปกา วต โภ ธมฺมา สตุเตสุ" กล่าวว่า "เจ้าประคุณเอ๋ย ธรรมลามก
 ปาตฺกฺฤตา, มยฺยํ ปุพฺเพ มโนมยา ปราภฺภูในสัตว์ทั้งหลายแล้วหนอ, เมื่อก่อน
 อหุมฺหา"ติ, อภคณฺณสฺสฺสฺส^๑ วุตฺตฺนเยน พวกเราเป็นมโนมยสัตว์(สำเร็จตามที่ใจนึก
 วิตุถาเรตพฺพํ. ตโต มรียาทำ จเปนฺติ. บรรารณา)" ดังนี้เป็นต้น, บัดนี้พึง
 อถ อณฺตโร สตุโต อณฺตฺสฺส ภาคิ ขยายเรื่องให้พิสดาร ตามนัยที่ตรัสไว้ใน

^๑ ที. ปา. ๑๑/๔๔.

จ มเสกขตโร จ พุทธิสมบุโน มีศักดิ์ใหญ่ยิ่งกว่า ในบรรดาสัตว์เหล่านั้น
 ปฏิพล นิกคหปคคห กาคู. เต ต หรงเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความรู้ สามารถ
 อุปสงกมิตฺวา ยาจิตฺวา สมฺมนฺนีส. โส ทำการข่ม(กำราบ)และยกย่อง(ผู้อื่น) ได้.
 เตน มหาชเนน สมฺมโตติ มหาสมฺมโต, สัตว์เหล่านั้น ได้เข้าไปหาพระโพธิสัตว์นั้น
 เขตฺตานํ อธิปตฺติ ขตฺติโย, ฐมนเณ ขอร้องท่านแล้วสมมติท่านขึ้น. พระโพธิสัตว์
 สเมน ปเร สํรณฺเขตฺติ ราชาติ ตีหิ นั้น สัตว์ทั้งหลาย ได้รู้จักแล้วโดยพระนาม
 นามะหิ ปณฺณายิตฺถ. ยํ หิ โลกเก ๓ ว่า พระมหาสมมต เพราะอรรถว่า
 อัจฉริยฐานํ, โภธิสตุโตว ตตฺถ อันมหาชนนั้น สมมตขึ้น, ว่า ขัตติยะ
 อาทิปฺริโสติ. เอวํ โภธิสตุตํ อาทิ (กษัตริย์) เพราะอรรถว่าทรงเป็นเจ้าใหญ่
 กตฺวา ขตฺติยมณฺตเล สณฺจิตะ อนุปฺพุเพน แห่งที่นาทั้งหลาย, ว่า พระราชา เพราะ
 พุรฺหมณาทโยปิ วณฺณา สณฺจหีสฺสุ. อรรถว่าทรงยังผู้อื่นให้ยินดี โดยเสมอด้วย
 ธรรม. จริงอยู่ ในทางโลก อัจฉริยฐานะ
 (ตำแหน่งอัจฉริยะ)ใด มีอยู่, พระโพธิสัตว์
 นั้นเทียว ทรงเป็นบุรุษคนแรก ในอัจฉริย-
 ฐานะนั้นแล. เมื่อวงศ์กษัตริย์ตั้งขึ้น จับ
 พระโพธิสัตว์เป็นองค์แรกไปอย่างนี้แล้ว แม้
 วรรณะทั้งหลายมีพราหมณ์เป็นต้น ก็ตั้งขึ้น
 ตามลำดับ.

ห้างหุ้นส่วนจำกัด จรัสพัฒนาอุตสาหกรรม
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตตถ กบฺปวินาสกมหาเมฆโต ยาว
 ชาลฺลฺปะจฺเจโท, อิทฺถเมกฺกมฺสงฺเขยฺยํ สํวฏฺโฏติ
วฺจฺจติ.

ในกัปทั้ง ๔ นั้น กาลจับตั้งแต่มีเมฆ-
 ใหญ่ที่ทำกัปให้พินาศไป จนถึงเปลวไฟขาด
 ไป, นี้เป็นอสงไขยหนึ่ง เรียกว่า สังวัฏกัป.

กบฺปวินาสกชาลฺลฺปะจฺเจโท ยาว
 โภกฺกิสฺสทสฺสจฺจกฺวาฬปริปุรโก สมฺปตฺติ-
 มหาเมโฆ, อิทฺถํ ทุตฺติยฺสงฺเขยฺยํ
สํวฏฺฏจฺรายีติ วฺจฺจติ.

กาลจับตั้งแต่เปลวไฟที่ทำกัปให้พินาศ
 ขาดไป จนถึงมีเมฆใหญ่ทำกัปให้ถึงพร้อม
 ที่ทำแสนโกฏิจักรวาลให้เต็ม(ด้วยน้ำ), นี้
 เป็นอสงไขยที่ ๒ เรียกว่า สังวัฏฐายีกัป.

สมฺปตฺติมหาเมฆโต ยาว จนฺทิม-
 สุริยปาตุภาโว, อิทฺถํ ตตฺติยฺมฺสงฺเขยฺยํ
วิวฏฺฏจฺรายีติ วฺจฺจติ.

กาลจับตั้งแต่มีเมฆใหญ่ ที่ทำกัปให้ถึง
 พร้อมไปจนถึงความปรากฏ แห่งพระจันทร์
 และพระอาทิตย์, นี้เป็นอสงไขยที่ ๓
 เรียกว่า วิวัฏกัป.

จนฺทิมสุริยปาตุภาวโต ยาว ปุณ
 กบฺปวินาสกมหาเมโฆ, อิทฺถํ จตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
วิวฏฺฏจฺรายีติ วฺจฺจติ. อิมานิ จตฺตฺตฺตฺต
 อสงฺเขยฺยานิ เอโก มหากบฺปโป โทติ.
 เอวํ ตาว อกฺคินา วินาโส จ
 สณฺจหนฺนจ เวทิตฺพํ.

กาลจับตั้งแต่มีความปรากฏแห่งพระ-
 จันทร์และพระอาทิตย์ ไปจนถึงมีเมฆใหญ่ทำ
 กัปให้พินาศอีกครั้งหนึ่ง, นี้เป็นอสงไขยที่ ๔
 เรียกว่า วิวัฏฐายีกัป. ๔ อสงไขยเหล่านี้
 จัดเป็น ๑ มหากัป. บัณฑิตพึงทราบความ
 พินาศเพราะไฟ และความตั้งขึ้น(ใหม่)
 ตามประการดังกล่าวมานี้ ก่อน.

ห้างหุ้นส่วนจำกัด จรัสพัฒนาอุตสาหกรรม
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๔๐๑. ยสฺมี ปน สมเย กปฺโป
 อุทเคน นสฺสติ, อาทิตฺโต กปฺปวินาสก-
 มหาเมโฆ วุจฺจหิตฺวาติ ปุพฺเพ
 วุตฺตนเยเนว วิตุถาเรตฺตพฺพ. อัย ปน
 วิเสโส, ยถา ตตฺถ ทุตฺติยสุริโย,
 เอวมิตฺ กปฺปวินาสโก ขารุทกมหาเมโฆ
 วุจฺจชาติ. โส อาทิตฺโต สุขุมสุขุมํ
 วสฺสนฺโต อนุกฺกเมน มหาธาราหิ
 โภกฺกิสฺตสฺสสจฺจกฺกวาฬานํ^๑ ปุเรนฺโต
 วสฺสติ. ขารุทเคน ผุจฺจา ผุจฺจา
 ปจฺวีปพฺพตาทโย วิลียนฺติ. อุทกํ สมฺนตฺโต
 วาเตหิ ธารียตี. ปจฺวีโต ยาว
 ทุตฺติยชฺฌานญฺมึ อุทกํ คณฺหติ. ตตฺถ ตโยปิ
 พรหมโลเก วิลียาเปตฺวา สุกฺกิณฺเห
 อาหจฺจ ติฏฺฐติ. ตํ ยาว อณฺมตฺตมฺปิ
 สงฺขารคตํ อตฺถิ, ตาว น วุพฺสมฺมติ.
 อุทกานคฺตํ ปน สพฺพสงฺขารคตํ
 อภิวิตฺวา สหสา วุพฺสมฺมติ อนฺตรธานํ

๔๐๑. ส่วนว่า ในสมัยที่กัปพินาศ
 เพราะน้ำ, บัณฑิตควรขยายคำพูดให้พิสดาร
 ตามนัยที่ได้กล่าวแล้วในตอนก่อนว่า เริ่มต้น
 ที่เดียว เมฆใหญ่ที่ทำกัปให้พินาศ ตั้งขึ้น
 ตั้งนั้นเดียว. ส่วนต่อไปนี้เป็นข้อที่
 แยกไป, ในสมัยที่กัปพินาศเพราะน้ำนี้
 เมฆใหญ่น้ำกรดที่ทำกัปให้พินาศ ย่อมตั้งขึ้น
 เหมือนอย่างสมัยที่กัปพินาศ เพราะไฟนั้น
 พระอาทิตย์ดวงที่ ๒ ย่อมตั้งขึ้น ฉะนั้น.
 เมฆใหญ่น้ำกรดนั้น ตกลงมาเป็นฝอยๆ ก่อน
 (ต่อมา) จึงตกลงมา โดยเป็นธารน้ำใหญ่
 ไปตามลำดั่ง ทำแสนโกฏิจักรวาลให้เต็ม.
 สรรพสิ่งมีแผ่นดิน ภูเขาเป็นต้น ถูกน้ำกรด
 สัมผัสแล้ว ๑ ก็ย่อมละลายไป. ลมทรงน้ำ
 ไ่ว้โดยรอบ. น้ำ(ขึ้น) จับเอาตั้งแต่
 แผ่นดิน ไปจนถึงพรหมโลกชั้นตุตฺติยฉานญฺมึ.
 ทำพรหมโลกทั้ง ๓ ชั้น ในตุตฺติยฉานญฺมึนั้น
 ให้ละลายแล้ว ก็หยุดอยู่ จดพรหมโลก

^๑ อี. ...จกฺกวาฬ.

กจฺฉติ. เหฏฺฐา อากาเสน สห อฺปฺริ ชันสฺสกิณฑา. น้ำนั้นจะยังไม่สงบไปตราบ-
 อากาโส เอโก โทติ มนุสฺสกาโรติ เท่าที่สิ่งที่เป็นสังขาร แม้เพียงอณูยังมีอยู่.
 สพฺพิ วุตฺตสทิสฺ. เกวลํ ปนิธ แต่พอครอบงำสิ่งที่เป็นสังขารทั้งปวงที่ถูกน้ำ
 อามสฺสรพฺรหฺมโลกํ อาทิ กตฺวา โลโก ติดตามแล้ว ก็ย่อมสงบไป ถึงความอันตร-
 ปาตุภวติ. สุกฺกิณฑโต จ จวิตฺวา ธานไป โดยพลัน. คำทั้งหมดที่ว่า อากาศ
 อามสฺสรภูจฺจนาทิสฺ สุตฺตา นิพฺพตฺตุนฺติ. เบื้องบน พร้อมทั้งอากาศเบื้องล่าง ก็มีอัน
 มีติดเป็นอันเดียวกัน ก็เหมือนกับที่
 กล่าวแล้ว. แต่ในสมัยที่กัปพินาศเพราะน้ำนี้
 โลกย่อมปรากฏ(ขึ้นใหม่)จับตั้งแต่พรหมโลก
 ชั้นอภัสสราเป็นต้นไป แต่อย่างเดียว. ก็
 สัตว์ทั้งหลาย เคลื่อนจากพรหมโลกชั้นสุก-
 กิณฑาแล้ว ก็บังเกิดขึ้นในสถานที่ทั้งหลาย
 มีพรหมโลกชั้นอภัสสราเป็นต้น.

ตตฺถ กปฺปวินาสกมฺหาเมฆโต ยาว ในกัปทั้ง ๔ นั้น กาลจับตั้งแต่มี
 กปฺปวินาสกขารุทฺกปฺจฺเจโท^๑ อิทฺเมกม- เมฆใหญ่ที่ทำกัปให้พินาศ ไปจนถึงน้ำกรดที่
 สงฺเขยฺยํ, อุกฺกปฺจฺเจทโต ยาว ทำกัปให้พินาศขาดไป นี้เป็นอสงไขยหนึ่ง
 สมฺปตฺติมฺหาเมโฆ, อิทํ ทฺตฺติยมฺสงฺเขยฺยํ. กาลจับตั้งแต่น้ำขาดไป จนถึงมีเมฆใหญ่ที่ทำ

^๑ ฉ. กปฺปวินาสกฺกปฺจฺเจโท.

สมฺปตฺติมหาเมฆโต ๆเปฯ อิมานิ
 จตฺตาริ อสงฺเขยฺยานิ เอโก มหากบฺโป
 โหติ. เอวํ อุกฺกณ วนาโส จ
 สญฺจนนฺจ เวทิตฺพํ.

กัปปให้ถึงพร้อม นี้เป็นอสงฺไชยที่ ๒. กาลจับ
 ตั้งแต่มีเมฆใหญ่ที่ทักบให้ถึงพร้อม ฯลฯ ๔
 อสงฺไชยเหล่านี้จัดเป็น ๑ มหากัปป. บัณฑิตพึง
 ทราบความพินาศเพราะน้ำ และความตั้งขึ้น
 (ใหม่) ตามประการดังกล่าวมานี้.

๔๐๘. ยสฺมี สมเย กบฺโป วาเตน
 วินสฺสตี, อาทิตฺว กบฺปวินาสกมหาเมฆ
 วุฏฺฐหิตฺวาติ ปุพฺเพ วุตฺตนเยเนว
 วิตุฏฺฐาเรตฺพํ. อยํ ปน วิเสโส, ยถา
 ตตฺถ หุตฺติยสุริโย, เอวมิตฺ กบฺปวินาสนตฺถิ
 วาโต สมฺภูจฺาติ. โส ปจฺมี ญฺลรชํ
 อฺภูจฺาเปติ. ตโต สญฺหริชํ สุขุมวาลิกํ
 ญฺลวาลิกํ สกฺขรปาสาณาทโยติ ยาว
 ญฺญาการมตฺเต. ปาสาณเ วิสมฺภูจฺาเน
 จิตฺมหารุกฺเข จ อฺภูจฺาเปติ. เต
 ปจฺวิโต นภมฺกุกฺตา น จ ปฺน ปตฺนตี.
 ตตฺถเว จฺุณฺณวิจฺุณฺณา หุตฺวา อภาวํ
 กจฺุณฺนตี.

๔๐๘. ส่วนว่าในสมัยที่กัปปินาศเพราะ
 ลม บัณฑิตควรขยายคำพูดให้พิสดารตามนัยที่
 ได้กล่าวแล้วในตอนก่อนว่า เริ่มต้นทีเดียว
 เมฆใหญ่ที่ทักบให้พินาศ ตั้งขึ้น ดังนี้เป็นต้น
 นั้นเทียว. ส่วนต่อไปนี้เป็นข้อที่แปลกไป,
 ในสมัยที่กัปปินาศเพราะลมนี้ ลมย่อมตั้งขึ้น
 เพื่อการทักบให้พินาศ เหมือนอย่างในสมัย
 ที่กัปปินาศเพราะไฟนั้น พระอาทิตย์ดวงที่ ๒
 ย่อมตั้งขึ้น ฉะนั้น. ลมนั้นพัดเอาฝุ่นหยาบ ๆ
 ขึ้นไปก่อน. ต่อจากนั้นจึงพัดเอาฝุ่นละเอียด
 ทรายละเอียด ทรายหยาบ ก้อนกรวดและ
 ก้อนหินเป็นต้น ขึ้นไป อย่างนี้ จนกระทั่ง
 ก้อนหินขนาดเรื้อนยอด และต้นไม้ใหญ่ที่ยืน
 ต้นอยู่ในที่ขรุขระ. สิ่งเหล่านั้น จากดินขึ้น

ห้างหุ้นส่วนจำกัด จรัสพัฒนาอุตสาหกรรม
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ไปสู่ท้องฟ้า และไม่ตกลงมาอีก. ย่อมเป็นของແຫລกละเอียด ถึงความไม่มีไปในท้องฟ้าชั้นนั้นเทียว.

อถ อนุกกเมน	เหฐจา มหาปจวียา	ต่อมา	ลมตั้งขึ้นภายใต้แผ่นดินใหญ่
วาโต สมุฏฺหิตฺวา	ปจวี ปรีวตุเตตฺวา	พริกแผ่นดิน	เอาล่างขึ้นบน แล้วซัดไปใน
อุทฺธึ มฺลึ	กตุวา อากาเส	อากาศตามลำดับ.	บริเวณแผ่นดิน แม้
ชิปฺตึ ^๑	โยชนสตฺปฺปมาณาปี	ปจวี-	ประมาณ ๑๐๐ โยชน์. แม้ประมาณ ๒๐๐
ปเตสา	ทฺวิโยชนติโยชนจตุโยชน-		โยชน์ ๓๐๐ โยชน์ ๔๐๐ โยชน์ และ ๕๐๐
ปณฺจโยชนสตฺปฺปมาณาปี	ภิชฺชิตฺวา	โยชน์	ปริแตก ถูกกำลังของลมซัดไป เป็น
วาทเวคฺคฺกฺขิตฺตา	อากาเสเยว จุณฺณ-		ของແຫລกละเอียดถึงความไม่มีไปในอากาศ
วิจฺจฺจฺญา หุตฺวา	อภาวึ คจฺจฺนฺติ.		นั้นเทียว. ลมถอนเอาภูเขจักรวาล ทั้ง
จกฺกฺวาพปพฺพตฺมฺปิ	สิเนรฺพพฺพตฺมฺปิ	วาโต	ภูเขาสีเนรุ แล้วซัดไปในอากาศ. สิ่งเหล่านี้
อุกฺกฺชิปิตฺวา	อากาเส ชิปฺติ.	เต	นั้น กระแทกกันและกันแล้ว ก็ແຫລกละเอียด
อณฺณมณฺณึ	อภินฺหุตฺวา	จุณฺณวิจฺจฺจฺญา	หุตฺวา
วินสฺสฺสนฺติ.	เอเตเนว	อุปาเยน	เทวดา และวิมานของอากาศภูฏกเทวดาให้
ภุมฺมภูฏกวิมานานึ	จ	อากาสภูฏกวิมานานึ	พินาศโดยอุบายนี้แหละทำกามาจรเทวโลก
จ	วินาเสนฺโต	ฉกามาจรเทวโลก	๖ ชั้น ให้พินาศแล้ว ก็ทำแสนโกฏิจักรวาล
วินาเสตฺวา	โกฏิสฺตสฺหสฺสจกฺกฺวาฟานึ		ให้พินาศไป. ในแสนโกฏิจักรวาลนั้น ภูเข

^๑ ฉ. ชิปติ.

ห้างหุ้นส่วนจำกัด จรัสพัฒนาอุตสาหกรรม
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วินาเสติ. ตตถ จกฺกวาฟา จกฺกวาเพหิ จักรวาลกระแทกกันและกันกับภูเขจักรวาล
 หิมวฺนฺตา หิมวฺนฺเตหิ สีเนรุ สีเนรุหิ ภูเขหิมพานต์กระแทกกันและกัน กับภูเข
 อณฺณมณฺณํ สฺมาหฺนฺตฺวา^๑ จุณฺณวิจุณฺณา หิมพานต์ ภูเขาสีเนรุกระแทกกันและกันกับ
 หุตฺตฺวา วินฺสฺสนฺติ. ปจฺวิโต ยาว ภูเขาสีเนรุแล้ว ก็เป็นอันแหลกละเอียด
 ตติยชฺฌานญฺมึ วาโต กณฺหติ. ตตถ พินาศไป. ลมจับเอาตั้งแต่แผ่นดิน จนถึง
 ตโย พุรฺหมโลกเ วินาเสตฺวา เวทฺปฺผลํ พุรหมโลกชั้นตติยฌานญมึ. ทำพุรหมโลก ๓
 อาหฺจฺจ ติฏฺฐติ. เอวํ สฺพฺพสฺงฺขารกํ ฐึน ในตติยฌานญมึนั้น ให้พินาศไปแล้ว ก็หยุด
 วินาเสตฺวา สยฺมปิ วินฺสฺสนฺติ. เภฏฺฐา อยู่จุดพุรหมโลกชั้นเวทป์ผลา. ครั้นทำสิ่ง
 อากาเสน สห อฺปฺริ อากาโส เอโก เป็นสิ่งขารทั้งปวง ให้พินาศไปอย่างนี้แล้ว
 โทติ มหฺนฺธกาโรติ สฺพฺหิ วุตฺตสฺทิสฺ. แม้ตัวเองก็พินาศไป. คำทั้งหมดที่ว่าอากาศ
 อึธ ปน สุกฺกิณฺหฺพุรฺหมโลกํ อาทิ กตฺตฺวา เบื้องบนพร้อมทั้งอากาศเบื้องล่าง ก็มีอัน
 โลโก ปาตฺกฺวติ. เวทฺปฺผลโต จ มีคมีตเป็นอันเดียวกันเป็นต้น ก็เหมือนกับ
 จวิตฺตฺวา สุกฺกิณฺหฺญฺฐานาที่สุ สุตฺตฺวา ที่กล่าวแล้ว. แต่ในสมัยที่กับพินาศเพราะ
 นิพฺพตฺตฺนฺติ. ลมนั โลกย่อมปราภุฐึน(ใหม่) จับตั้งแต่
 พุรหมโลกชั้นสุกฺกิณฺหาไป. ก็สัตว์ทั้งหลาย
 เคลื่อนจากพุรหมโลกชั้นเวทป์ผลาแล้ว ก็
 บังเกิดขึ้นในสถานที่ทั้งหลาย มีพุรหมโลก
 ชั้นสุกฺกิณฺหาเป็นต้น.

^๑ ฉ. สมากนฺตฺวา.

ตตฺถ กบฺปวินาสกมหาเมฆโต ในกัปปทั้ง ๔ นั้น กาลจับตั้งแต่มี
 ยาว กบฺปวินาสกวาตุปฺจฺเจโท, เมฆใหญ่ที่ทำกัปปให้พินาศ ไปจนถึงลมที่ทำกัปป
 อิทเมกมสงฺเขยฺยํ. วาตุปฺจฺเจโท ยาว ให้พินาศขาดไป, นี้เป็นอสงฺไชยหนึ่ง. กาล
 สมฺปตฺติมหาเมฆ, อิทํ ทุคฺคิมสงฺเขยฺยํ จับตั้งแต่ลมขาดไป ไปจนถึงมีเมฆใหญ่ที่ทำ
 ๆเปฯ อิมานิ จตฺตาริ อสงฺเขยฺยานิ กัปปให้ถึงพร้อม, นี้เป็นอสงฺไชยที่ ๒ ๆลฯ
 เอโก มหากบฺโป โทติ. เอวํ วาเตน ๔ อสงฺไชยเหล่านี้จัดเป็น ๑ มหากัปป. บัณฑิต
 วินาสํ จ สญฺจหนนฺจ เวทิตพฺพํ. พึงทราบความพินาศเพราะลม และความ
 ตังขึ้น(ใหม่) ตามประการดังกล่าวมานี้
 เกิด.

๔๐๙. กิการณา เอวํ โลโก ๔๐๙. ถาว่า โลกพินาศไปอย่างนี้
 วินสฺสตีติ ? อุกฺขลมูลการณา. อุกฺขลมูลเสสุ เพราะอะไรเป็นเหตุ ? ตอบว่า เพราะ
 ทิ อุกฺขลนฺเนสุ เอวํ โลโก วินสฺสตี. อุกฺขลมูลเป็นเหตุ. เป็นความจริงว่า เมื่อ
 โส จ โข ราเค อุกฺขลนฺนตเร อุกฺคินา อุกฺขลมูลทั้งหลายหนาแน่น โลกจึงพินาศไป.
 วินสฺสตี. โทเส อุกฺขลนฺนตเร อุกฺกน ได้ ตามประการดังกล่าวนี้. ก็โลกนั้นแล
 วินสฺสตี. เกจิ ปน โทเส อุกฺขลนฺนตเร เมื่อระคะหนาแน่นยิ่งกว่า ย่อมพินาศไป
 อุกฺคินา. ราเค อุกฺขลนฺนตเร อุกฺกนาคี เพราะไฟ. เมื่อโทสะหนาแน่นยิ่งกว่า ย่อม
 วนฺตติ. โมเห อุกฺขลนฺนตเร วาเตน พินาศไปเพราะน้ำ. ส่วนอาจารย์ทั้งหลาย
 วินสฺสตี. เอวํ วินสฺสนฺโตปิ จ นินฺนตฺรเมว บางพวกกล่าวว่า เมื่อโทสะหนาแน่นยิ่งกว่า
 สุตฺตวาเร อุกฺคินา วินสฺสตี. อฏฺฐเม ย่อมพินาศไปเพราะไฟ. เมื่อระคะหนาแน่น

ห้างหุ้นส่วนจำกัด จรัลพัฒนาอุตสาหกรรม
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วาเร อุกฺกณ. ปุณ สุตฺตวาเร
 อุกฺกณ. อุกฺกเม วาเร อุกฺกณาคี
 เอิวิ อุกฺกเม อุกฺกเม วาเร วินฺสฺสนฺโต
 สุตฺตกฺขตฺตํ อุกฺกณ วินฺสฺสิตฺวา ปุณ
 สุตฺตวาเร อุกฺกณ วินฺสฺสตี.
 เอตฺตาวตฺตา เตสฺสกุจฺจิปฺปา อตีตฺตา โทหนฺตี.
 เอตฺตณฺตเร อุกฺกณ นฺสฺสนวารี
 สมฺปตฺตมฺปิ ปฏฺฐิทฺติวา ลทฺโธกาโส
 วาโต ปริบุญฺณจฺจตฺสกุจฺจิปฺปาเยเก
 สุกฺกณฺเท วิทฺธฺเสนฺโต โลกํ วินาสตี.

ยิ่งกว่า ย่อมพินาศไปเพราะน้ำ ดังนี้. เมื่อ
 โหมะหนาแน่นยิ่งกว่า ย่อมพินาศไปเพราะ
 ลม. อนึ่ง แม้เมื่อจะพินาศไปอย่างนี้ ย่อม
 พินาศไปเพราะไฟ ๗ วาระ ติดต่อกันไป
 ที่เดียว. ในวาระที่ ๘ จึงพินาศไปเพราะ
 น้ำ. ย่อมพินาศไปเพราะไฟอีก ๗ วาระ.
 ในวาระที่ ๘ จึงพินาศไปเพราะน้ำ เมื่อจะ
 พินาศ ย่อมพินาศไปเพราะน้ำ ๗ ครั้ง ใน
 ทุก ๆ วาระที่ ๘ แล้วจึงพินาศเพราะไฟอีก
 ๗ วาระ ตามนัยดังกล่าวมาจะนี้. เป็นอัน
 ล่วงไป ๖๓ กับ ด้วยวาระเพียงเท่านั้น.
 ในระหว่าง ๖๓ กับนี้ ลมที่ได้โอกาสเข้า
 แล้ว ห้ามวาระที่น้ำทำให้พินาศ แม้ว่ามาถึง
 แล้ว(เสียวาระหนึ่ง) ทำโลกให้พินาศ
 ทำลายอยู่ซึ่งเหล่าสุกฺกณฺพรหม ผู้มีอายุ ๖๔
 กับเต็ม.

๔๑๐. ปุพฺเพนิวาสี อนุสฺสรนฺโตปิ จ
 กปฺปานุสฺสรโก ภิกฺขุ เอเตสฺส กปฺเปสฺส
 อเนเกปิ สํวฏฺฐกปฺเป อเนเกปิ

๔๑๐. กิภิกฺษุ ผู้ตามระลึกไปตลอดกับ
 ึ่งหลายได้ แม้เมื่อจะตามระลึกถึงปุพฺเพ-
 นิวาสะ ในบรรดากับเหล่านี้ ย่อมตามระลึก

ห้างหุ้นส่วนจำกัด จรัลพัฒนาอุตสาหกรรม
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิภูฏกบุเป อเนเกปิ สัฏฐวิภูฏกบุเป
อนุสสรติ. กถิ ? "อมุตราสินุ"ติอาทีนา
นเยน.

ได้ แม้หลายสังวัฏกับ แม้หลายวิวัฏกับ แม้
หลายสังวัฏวิวัฏกับ. คืออย่างไร ? ก็ย่อมน
ตามระลึกไปโดยนัยว่า "อมุตราสี" ตั้งนี้
เป็นต้น.

ตตถ อมุตราสินติ อมุทธิ
สัฏฐกบุเป อหิ อมุทธิ ภเว วา
โยนียา ว่า คติยา วา วิญญาณฐิตียา
วา สุตตาวาเส วา สุตตนิกาเย วา
อาสี. เอว์นาโมติ ทิสฺโส วา ปุสฺโส
วา. เอว์โคตโตติ กจฺจายโน วา
กสฺสโป วา. อิทมสฺส อตีตภเว อตฺตโน
นามโคตตานุสฺสรณวเสน วุตฺตํ. สเจ
ปน ตสฺมี กालเ อตฺตโน วณฺณสมฺปตฺติ
วา ลุขปฺปณฺตีชวีภาวํ วา สุขทุกฺขพหุลคํ
วา อปฺปายุกทึชฌายุกภาวํ วา
อนุสฺสรติกาโม โหติ, ตมฺปิ อนุสฺสรติเยว.
เตนาท "เอว์วณฺโณ ๗เปฯ เอว์มาเย-
ปริยฺนโต"ติ.

ในบทพระบาลีเหล่านั้น บทว่า
อมุตราสี (ในครั้งโน้น เราได้เป็น) ความ
ว่า ในสังวัฏกับโน้น เราได้มีแล้วในภ
โน้น หรือในกำเนิดโน้น หรือในคติโน้น
หรือในวิญญาณฐิตินั้น หรือในสัตตาวาส
โน้น หรือในสัตตนิกายโน้น. บทว่า เอว์-
นาโม (มีชื่ออย่างนี้) คือชื่อทิสสะ หรือชื่อ
ปุสสะ. บทว่า เอว์โคตโต (มีโคตร
อย่างนี้) คือโคตรกัจจายนะ หรือโคตร-
กัสสปะ. บทนี้ตรัสไว้โดยเกี่ยวกับการตาม
ระลึกถึงชื่อและโคตรของตน ในอดีตภพ
แห่งภิกษุนี้. แต่ถ้าหากว่าเธอเป็นผู้ต้อง-
การจะตามระลึกถึง ความถึงพร้อมด้วย-
ผิวพรรณของตนก็ดี ความเป็นผู้เลี้ยงชีพ

ห้างหุ้นส่วนจำกัด จรัสพัฒนาอุตสาหกรรม
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ด้วยปัจจัยที่เลว ๆ หรือประณีตก็ดี ความ
เป็นผู้มากด้วยสุขหรือทุกข์ก็ดี ความเป็นผู้มี
อายุสั้นหรือมีอายุยืนก็ดี ในกาลนั้น, เธอก็
ย่อมตามระลึกถึง ความเป็นผู้ถึงพร้อม
ด้วยวรรณะเป็นต้นแม้นั้นไฉนทีเดียว. เพราะ
เหตุนี้ จึงตรัสไว้ว่า "มีผิวพรรณอย่างนี้
 ฯลฯ มีชีวิตสั้นสุดอายุอย่างนี้" ดังนี้.

ตตถ เอวฺวณฺโณติ โอทาทโต วา โอบทเหล่านั้น บทว่า เอวฺวณฺโณ
 สาโม วา. เอวมาทาโรติ สาสิ- (มีผิวพรรณอย่างนี้) คือเป็นคนขาว หรือ
 มํโสหนาหาโร วา ปวตฺตผลโกชนโน วา. เป็นคนดำ. บทว่า เอวมาทาโร (มีอาหาร
เอวํ สุขทุกขปฏิสํเวทิตี อเนกปุปกาเรน อย่างนี้) คือเป็นผู้มีข้าวสารี เนื้อ ข้าวสุก
 กายิกเจตสิกานํ สามิสนिरามิสาทิปุเปทานํ เป็นอาหาร หรือมีผลไม้เป็นไป(เอง)
 วา สุขทุกขานํ ปฏิสํเวทิตี. เอวมาย- เป็นของกิน. บทว่า เอวํ สุขทุกขปฏิสํเวทิตี
ปริยฺนโตติ เอวํ วสุสสฺตปริมาณายุปริยฺนโต (เสวยสุขและทุกข์อย่างนี้) คือเป็นผู้เสวย
 วา จตุราสีติกปฺปสทฺสสาຍุปริยฺนโต วา. สุขและทุกข์ ทางกายกับทางใจ หรือที่มี
โส ตโต จโต อมฺตร อุทฺปาทินฺติ โส ประเภทเจือด้วยอามิส ไม่เจือด้วยอามิส
 อหํ ตโต ภวโต โยนิโต คตฺโต เป็นต้น โดยประการเป็นอเนก. บทว่า
วิณฺณานฺนุจฺจิตฺโต สฺตฺตาวาสโต สฺตฺตนิกายโต เอวมายุปริยฺนโต (มีชีวิตสั้นสุดอายุอย่างนี้)
 วา จโต ปุน อมฺกฺสุมิ นาม ภเว คือมีชีวิตสั้นอายุประมาณ ๑๐๐ ปี หรือมีชีวิต

ห้างหุ้นส่วนจำกัด จรัสพัฒนาอุตสาหกรรม
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โยนียา คติยา วิญญาณฐิติยา สุตตาวาเส
 สุตตนิกาเย วา อุทปาที. ตตฺรปาสินฺติ
 อถ ตตฺรปิ ภเว โยนียา คติยา
 วิญญาณฐิติยา สุตตาวาเส สุตตนิกาเย
 วา ปุน อโหสี. เอวันาโมติอาทิ
 วุตฺตณฺยเมว.

สิ้นสุดอายุประมาณ ๘๔,๐๐๐ กัป. ข้อว่า
โส ตโต จโต อมฺตร อุทปาที (เรานั้น
 เคลื่อนจากที่นั่นแล้ว ก็ได้เกิดขึ้นในที่โน้น)
 ความว่า เรานั้น เคลื่อนจากภพนั้น จาก
 กำเนิดนั้น จากคตินั้น จากวิญญาณฐิตินั้น
 จากสuttาวาสนั้น หรือจากสuttนิกายนั้น
 ก็ได้เกิดขึ้นอีก ในภพชื่อโน้น ในกำเนิด
 ชื่อโน้น ในคติชื่อโน้น ในวิญญาณฐิติชื่อโน้น
 ในสuttาวาสชื่อโน้น หรือสuttนิกายชื่อโน้น.
 บทว่า ตตฺรปาสินฺติ (เราได้มีแล้ว แม้ในที่นั้น)
 ความว่า ต่อมา เราได้มีอีก แม้ในภพนั้น
 แม้ในกำเนิดนั้น แม้ในคตินั้น แม้ในวิญญาณฐิติ
 นั้น แม้ในสuttาวาสนั้น หรือแม้ในสuttนิกาย
 นั้น. บทว่า เอวันาโม เป็นต้น ก็มีนัยอัน
 ได้กล่าวแล้วนั้นเทียว.

อปิจ ยสฺมา อมฺตราสินฺติ อิทํ
 อนุบุพฺเพน อาโรหฺนฺตสฺส ยาวทิจจกํ
 อนุสฺสรณํ. โส ตโต จโต ปฏินิวตฺตฺนฺตสฺส
 ปจฺจเวกฺขณํ, ตสฺมา "อิธูปฺนโน"ติ

อีกนัยหนึ่ง เพราะเหตุที่ บทว่า
อมฺตราสินฺติ นี้ ตรีสํหมายเออาการตาม-
 ระลึก ตราบเท่าที่โครงการแห่งภิกษุผู้จะย่าง
 ขึ้น (สู่บุพเพนิวาสะ) ไปตามลำดับ. ข้อว่า

ห้างหุ้นส่วนจำกัด จรัลพัฒนาอุตสาหกรรม
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อิมิสฺสา อธิปฺตติยา อนนฺตรเมวสฺส โส ตโต จโต ตริสฺหมายเออาการพิจารณา
 อุปฺตติฏฺจานํ สนฺธาย "อมฺตฺร แห่งภิกษุผู้(ระลึก) ย้อนกลับมา, ฉะนั้น
 อฺุพาทีนฺ"ติ อิทํ วุตฺตนฺติ เวทิตพฺพํ. จึงพึงทราบว่่า ชื่อว่่า "อมฺตฺร อฺุพาที"
ตฺตราปาสินฺติ เอวมาที ปนฺสฺส ตฺตร นี ตริสฺหมายเออาสถานทีอุปฺตติของภิกษุนี้
 อิมิสฺสา อุปฺตติยา อนฺตเร^๑ อุปฺตติฏฺจานเ ในลำดับแห่งการอุปฺตติในภพนี้ ที่ได้ตริสฺว่า
 นามโคตฺตาทีนํ อนุสฺสรณทสฺสนคฺคํ วุตฺตํ. "อธิปฺนโน" (อุปฺตติแล้วในภพนี้) นี้. ส่วน
 โส ตโต จโต อธิปฺนโนติ สุวาทํ ตโต บหมืออาทีย่างนี้ว่่า ตฺตราปาสี ตริสฺไว้เพื่อ
 อนนฺตรูปฺตติฏฺจานโต จโต อธิ อสฺกสฺมึ แสดงการตามระลึกถึงชื่อและโคตร เป็นตัน
 นาม ขตฺตียกฺุเล วา พฺุราหมณฺกฺุเล ในสถานทีอุปฺตติ ในลำดับแห่งการอุปฺตติ
 วา นิพฺพตฺโตติ. อิตฺติ เอิว. ครั้งนี้ ในภพนี้ แห่งภิกษุรูปนี้. ชื่อว่่า โส
สาการํ สฺอุทฺเทสนฺติ นามโคตฺตวเสน ตโต จโต อธิปฺนโน (เรานั้น เคลื่อนจาก
 สฺอุทฺเทสํ, วณฺณาทีวเสน สาการํ. ที่นั้นแล้วก็ได้อุปฺตติแล้วในที่นี้) ความว่่า
 นามโคตฺเตน ที สฺตฺโต ติสฺโส กสฺสโปติ เรานั้นเคลื่อนจากที่นั้น คือจากสถานทีอุปฺตติ
 อฺุทฺทิสฺยติ. วณฺณาทีที สาโม โอิทาโตติ อันมีถัดไปนั้นแล้ว ก็ได้บังเกิดขึ้นในที่นี้ คือ
 นานตฺตโต ปณฺณายติ. ตสฺมา นามโคตฺตํ ในสกุลกษัตริย์ หรือในสกุลพฺุราหมณฺชื่อโน้น
 อฺุทฺเทโส, อิตฺเร อาการา. อเนกวิทฺติ แล. ศัพท์ว่่า อิติ ได้แก่ เอิว (โดยประการ
บุพฺเพนิวาสี อนุสฺสรตีติ อิทํ ดังกล่าวมานี้). ชื่อว่่า สาการํ สฺอุทฺเทสํ
 อฺุคฺคานตฺถเมวาคี. (พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ) ความว่่า

^๑ ที. ส. ๔/๑๐๘.

ชื่อว่าพร้อมทั้งอุเทศ ก็โดยเกี่ยวกับชื่อและโคตร, ชื่อว่าพร้อมทั้งอาการ ก็โดยเกี่ยวกับประการอันมีผิวพรรณเป็นต้น. จริงอยู่สัตว์อันเขาย่อมอุเทศ (ระบุดัง) ได้ว่า นายตีสสะ นายกัสสปะ เป็นต้น ก็โดยชื่อและโคตร. ย่อมปรากฏโดยความแตกต่างกันว่า คนดำ คนขาวเป็นต้น ก็โดยประการอัน มีผิวพรรณเป็นต้น. เพราะฉะนั้นชื่อและโคตร จึงจัดเป็นอุเทศ. ประการนอกนี้ จัดเป็นอาการ. ชื่อว่า อนเนกวิหิตปุพเพนิวาสี อนุสสรติ (ย่อมตามระลึกปุพเพนิวาส อันมีประการเป็นอนเนก) นี้ มีอรรถนัยอยู่แล้วเทียว แล.

ปุพเพนิวาสานุสสติญาณกถา นิภูจिता.

จบกถาว่าด้วยปุพเพนิวาสานุสสติญาณ.

จตุปปาตญาณกถา

กถาว่าด้วยจตุปปาตญาณ

๔๑๑. สุตตานิ จตุปปาตญาณกถายั.
 จตุปปาตญาณายาติ^๑ จุตติยา จ อุปปาเต
 จ ญาณาย. เยน ญาณेณ สุตตานิ
 จุตติ จ อุปปาโต จ ญาณติ, ตทตถั
 ทิพฺพจกฺขุญาณตฺถุนติ วุตฺตํ โหติ. จิตฺต
อภินิหฺรติ อภินินฺนาเมตฺติ ปริกมฺมจิตฺต
 อภินิหฺรติ เจว อภินินฺนาเมติ จ.
โสติ โส กตจิตฺตานิทาโร ภิกฺขุ.
ทิพฺเพนาติอาทิสฺ ปน ทิพฺพสทิสฺสุตฺตา
 ทิพฺพํ. เทวานํ ทิ สจฺจริทกมฺมนิพฺพตฺต
 ปิตฺตเสมฺหฺรทฺธิราทฺธิ อปฺลิตฺต
 อุปกิเลสฺวิมฺุตฺตตาย ทูเรปิ อารมฺมณ-
 สมฺปฏฺิจฺจนสมตฺถํ ทิพฺพํ ปสาทจกฺขุ
 โหติ. อิทฺถจาปิ วิริยภาวนาผลนิพฺพตฺต
 ญาณจกฺขุ ตาทิสฺเมวาติ ทิพฺพสทิสฺสุตฺตา
 ทิพฺพํ. ทิพฺพวิหารวเสน ปฏฺิลทฺธตฺตา
 อตฺตนา จ ทิพฺพวิหารสนฺนิสฺสิตฺตคาปิ

๔๑๑. ในกถาว่าด้วยญาณรู้จติ และ
 อุปบัติแห่งสัตว์ทั้งหลาย มีคำพรรณนาความ
 ดังต่อไปนี้. บทว่า จตุปปาตญาณาย (เพื่อ
 จตุปปาตญาณ) คือเพื่อญาณ(ความรู้)ในจติ
 และในอุปบัติ. มีอันกล่าวอธิบายได้ว่า
 ภิกษุย่อมรู้จติ และอุปบัติแห่งสัตว์ทั้งหลาย
 ได้ด้วยญาณใด, ก็(ย่อมโน้มจิตไป) เพื่อญาณ
 นั้น คือเพื่อทิพจกฺขุญาณ. ข้อว่า จิตฺต
อภินิหฺรติ อภินินฺนาเมติ (ย่อมโน้มจิตไป
 คือ ทำให้โน้มไป) ได้แก่ ย่อมโน้ม
 บริกรรมจิตไป และทำให้โน้มไป. บทว่า
โส (ภิกษุนั้น) ได้แก่ภิกษุผู้ได้ทำการโน้มจิต
 ไปนั้น. ส่วนในบทว่า ทิพฺเพน เป็นต้น
 มีวินิจฉัยดังนี้ จกฺขุ ชื่อว่าเป็นทิพย์ เพราะ
 เป็นเหมือนของทิพย์ (เป็นเหมือนของพวก-
 เทวดา). เป็นความจริงว่า ปสาทจกฺขุ
 (จกฺขุอันเป็นประสาท)ของพวกเทวดา เป็น

๑ ทิ. ส. ๔/๑๐๔.

ห้างหุ้นส่วนจำกัด จรัสพัฒนาอุตสาหกรรม
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ทิพย์. อาโลกปริกคฺเคน มหาชุตฺติกตฺตาปี ธรรมชาติที่บังเกิดเพราะสุจริตกรรม ไม่
 ทิพย์. ตฺโรกฺขุทฺทาหิกตฺรูปทสฺสเนน เปลือกกล้วย ด้วยดี เสมหะและโลหิตเป็นต้น
 มหาคตฺติกตฺตาปี ทิพย์. ตํ สพฺพิ สามารถรับอารมณ์ แม้ในที่ไกลได้ เพราะ
 สหฺตฺตฺตฺตานุสาเรเนว เวทิตฺตฺพิ. พ้นแล้วจากสิ่งที่ทำให้เศร้าหมอง จึงชื่อว่า
 เป็นทิพย์. ก็แม้ญาณจักขุ (จักขุคือญาณ) ที่
 บังเกิดเพราะกำลังแห่งวิริยภาวนานี้ ก็เป็น
 เหมือนปสาทจักขุ ที่เป็นทิพย์นั้นนั่นเทียว
 เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า เป็นทิพย์ เพราะเป็น
 เหมือนของทิพย์. (อีกนัยหนึ่ง) ญาณจักขุ
 ชื่อว่าเป็นทิพย์ เพราะภิกษุได้มาด้วยอำนาจ
 แห่งทิพวิหาร และแม้เพราะตนเอง
 (ตัวญาณจักขุเอง) ก็อิงอาศัยทิพวิหาร.
 ชื่อว่าเป็นทิพย์ แม้เพราะมีแสงสว่างมาก
 เพราะมีการกำหนดถือเอาด้วยอาโลกกสิณ.
 ชื่อว่าเป็นทิพย์ แม้เพราะมีการไปน่านุชา
 โดยการเห็นรูปที่อยู่นอกฝาเป็นต้นได้. คำ
 หังหมคนัน บัณฑิตพึงทราบตามแนวแห่งคัมภีร์
 ศัพทศาสตร์เถิด.

ทสฺสนฺญเณ จกฺข จกฺขกฺกัจจกรเณ
 จ จกฺขมิวาทิ จกฺข จกฺขปฺปาตทสฺสเนน
 ทิฏฺฐิวิสุตฺติเหตุตฺตา วิสุตฺติ โย หิ
 จตฺติมตฺตเมว ปสฺสตี น อฺปฺปาตี โส
 อฺจฺเจทฺททิฏฺฐิ คณฺหตี โย อฺปฺปาตมตฺตเมว
 ปสฺสตี น จตฺติ, โส นวสฺตฺตปาทฺภาว-
 สสฺสตีทิฏฺฐิ คณฺหตี โย ปน ตทฺถยฺ
 ปสฺสตี, โส ยสฺมา ทฺวิธมฺปิ ตํ ทิฏฺฐิจิตฺตํ
 อตีวตฺตตี. ตสฺมาสฺส ตํ ทสฺสนํ
 ทิฏฺฐิวิสุตฺติเหตุ โทตี. อภยมฺปิ เจตฺ
 พุทฺธปฺตฺตา ปสฺสตี. เตน วุตฺตํ
 "จกฺขปฺปาตทสฺสเนน ทิฏฺฐิวิสุตฺติเหตุตฺตา
 วิสุตฺตํ"ติ.

ญาณ ชื่อว่า จักขุ เพราะอรรถว่า
 เห็น อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า จักขุ เพราะ
 อรรถว่าเป็นเหมือนจักขุ โดยการกระทำกิจ
 แห่งจักขุ (คือการเห็น) ชื่อว่า วิสุตฺติ
 (หมดจด) เพราะเป็นเหตุแห่งความเห็น
 ที่หมดจด (ทิสฺวิสุตฺติ) โดยการเห็นจติและ
 อฺปฺปตี. จริงอยู่ บุคคลใดเห็นแต่เพียงจติ
 เท่านั้น ไม่เห็นอฺปฺปตี บุคคลนั้นย่อมยึดถือ
 อฺจฺเจทฺทิสฺสิ. บุคคลใดเห็นเพียงอฺปฺปตี
 เท่านั้น ไม่เห็นจติ, บุคคลนั้นย่อมยึดถือ
 สสฺสตีทิฏฺฐิเพราะความปรากฏแห่งสัตว์ใหม่ ๆ.
 ส่วนบุคคลใดเห็นทั้ง ๒ เจื่อนั้น, บุคคลนั้น
 เพราะเหตุที่ล่วงเลยทิฏฺฐิทั้ง ๒ นั้น ฉะนั้น
 การเห็นของบุคคลนั้น จึงจัดเป็นเหตุแห่ง
 ความเห็นที่หมดจด. ก็ภิกษุผู้เป็นพุทฺธบุตร
 ึ่งหลาย ย่อมเห็นเจื่อนแม้ทั้ง ๒ (คือทั้งจติ
 ึ่งอฺปฺปตี) นี้ (แน่แท้). เพราะเหตุนี้
 ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่ "ชื่อว่า วิสุตฺติ
 (หมดจด) เพราะเห็นเหตุแห่งความเห็น
 ที่หมดจด โดยการเห็นจติและอฺปฺปตี" ดังนี้.

ห้างหุ้นส่วนจำกัด จรัสพัฒนาอุตสาหกรรม
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มนุสฺสปจารี อติกกมิตฺวา รูปทสฺสเนน
อติกกนตมานุสํกั, มานุสํกั วา มํสจกฺขุ
 อติกกนตตฺตา อติกกนตมานุสกนฺติ เวทิตพฺพิ.
 เตน ทิพฺเพน จกฺขนา วิสุทฺธเณ
 อติกกนตมานุสเกน. สฺตเต ปฺสฺสตีติ
 มานุสํมํสจกฺขนา วิย สฺตเต โอลเเกติ.

ชื่อว่า อติกกนตมานุสํกั (ก้าวล้วง
 อารมณ์ที่เป็นของมนุษย์) เพราะการเห็น
 รูปได้เกินเลยอุปจาระของมนุษย์, อีกอย่าง
 หนึ่ง ฟังทราบว่า ชื่อว่า อติกกนตมานุสํกั
 เพราะก้าวล้วงมังสจกฺขุ (ตาเนื้อ) ที่เป็น
 ของมนุษย์. ได้แก่ด้วยจักขุที่เป็นทิพย์หมดจค
 ก้าวล้วงจักขุที่เป็นของมนุษย์นั้น. ชื่อว่า
สฺตเต ปฺสฺสตี (ย่อมเห็นสัตว์ทั้งหลาย) ได้แก
 มองดูสัตว์ทั้งหลาย ราวกะมองดูด้วยตาเนื้อ
 ที่เป็นของมนุษย์.

จวมานเ อุปฺปชฺชมานเติ เอตถ
 จฺติกฺขณเ อุปฺปตฺติกฺขณเ วา ทิพฺพจกฺขนา
 ทญฺจํ น สกฺกา. เย ปน อาสนนฺจติกา
 อิทานิ จวิสุตฺตํ^๑ เเต จวมานา.
 เย จ^๒ คหิตปฺปฏิสนฺธิกา สมฺปติ นิพฺพตฺตา
 จ เเต อุปฺปชฺชมานาติ อธิปฺเปตา. เเต

ในชื่อว่า จวมานเ อุปฺปชฺชมานเ
 (ซึ่งกำลังเคลื่อน กำลังอุปบัติ)นี้ มีความว่า
 ภิกษุไม่อาจที่จะใช้ทิพยจักขุมองดู (รูป) ใน
 จุติขณะ (ขณะที่เคลื่อน) หรือในอุปบัติขณะ
 (ขณะที่อุปบัติได้). แต่ว่าสัตว์เหล่าใด เป็น
 ผู้ไกลจะเคลื่อน สัตว์เหล่านั้น ทรงประสงค

^๑ ฉ. อิติ-สทโท น ทิสฺสตี.

^๒ ฉ. ว.

เอวรूपे จวมาเน อุปปชฺชมาเน จ
ปสฺสตีติ ทสฺเสตี.

ว่า กำลังเคลื่อน เพราะอรรถว่าจักเคลื่อน
อยู่เดี๋ยวนี้. และสัตว์เหล่าใดได้ถือเอา
ปฏิสนธิแล้ว และบังเกิดแล้ว บัดเดี๋ยวนี้
ทรงประสงค์เอาสัตว์เหล่านั้นว่า กำลัง
อุปบัติ. ทรงแสดงว่า ย่อมมองกุศลวิ
ถีทั้งหลาย ผู้กำลังจุติและกำลังอุปบัติ อันมี
รูปแบบอย่างนี้ เหล่านั้น.

ทีเนติ โมหินิสฺสนฺหยุตฺตตฺตา ทินานํ
ชาติกุลโกคาทินํ วเสน ทิพีเต โอทิพีเต
อุฏฺฐาเต อวฏฺฐาเต. ปณีเตติ
อโมหินิสฺสนฺหยุตฺตตฺตา ตพฺพิปรีเต.
สฺวณฺณเตติ อโหสนิสฺสนฺหยุตฺตตฺตา อิกฺกุจ-
กนฺตมฺนาปวณฺณยุตฺเต. ทพฺพณฺณเตติ
โหสนิสฺสนฺหยุตฺตตฺตา อนิกฺกุจกนฺตมฺนาป-
วณฺณยุตฺเต. อภิรูปวิรูเปติ^๑ อตุโถ.
สฺกฺเตติ สฺกฺตีกเต. อโลภินิสฺสนฺหยุตฺตตฺตา
วา อชฺเช มหฺตฺเชเน. ทุกฺกเตติ

บทว่า ทีเน (ที่เลว) คือที่เขาคูหมิ่น
เหยียดหยาม คุก กุศล โดยเกี่ยวกับ
วัตถุมีชาติ ตระกูล โภคทรัพย์เป็นต้นที่เลว
เพราะความเป็นสิ่งที่สมควร แก่ผลแห่ง
โมหะ. บทว่า ปณีเต (ที่ประณีต) คือที่
ตรงกันข้ามกับที่เลวนั้น เพราะความ-
เป็นสิ่งที่สมควรแก่ผลแห่งอโมหะ. บทว่า
สฺวณฺณ (ที่มีผิวพรรณดี) คือที่ประกอบด้วย
ผิวพรรณที่น่าปรารถนา น่าพอใจ น่าชบใจ
เพราะความเป็นสิ่งที่สมควร แก่ผลแห่ง

^๑ ฉ. อนภิรูป วิรูเปติ.

ทุกกตีกเต. โลกนิสฺสนทยุตตตตทา วา อโทสะ. บทว่า ทพฺพณฺเณ (ที่มีผิวพรรณ
 ทลิตฺเท อปฺปนฺนาเน. ไม่ดี) คือที่ประกอบด้วยผิวพรรณไม่น่า-
 ประารถนา ไม่น่าพอใจ ไม่น่าชอบใจ
 เพราะเป็นสิ่งที่สมควรแก่ผลแห่งโทสะ.
 ความว่า มีรูปไม่งาม คือขี้เหร่. บทว่า
สฺกเต (ที่ไปดี) คือที่ไปสุคติ. หรือที่มั่งคั่ง
 มีทรัพย์มาก เพราะเป็นสิ่งที่สมควรแก่ผล
 แห่งอโลภะ. บทว่า ทุกฺกเต (ที่ไปไม่ดี)
 คือที่ไปทุคติ. หรือที่ยากจนมีข้าวน้ำน้อย
 เพราะเป็นสิ่งที่สมควรแก่ผลแห่งโลภะ.

ยถากมฺมุปกฺเต ยํ ยํ กมฺมํ บทว่า ยถากมฺมุปกฺ (ผู้เข้าถึงตาม
 อฺปจิตฺ, เตน เตน อฺปกเต. ตตฺถ กรรม) ความว่า ก่อกรรมใด ๆ ไว้, ก็
 ปฺริเมหิ จวมาเนตฺติอาทิตฺ ทิพฺพจกฺขุภิจฺจํ เป็นผู้เข้าถึง(คตินั้น ๆ) ตามกรรมนั้น ๆ.
 วุตฺตํ. อิมินา ปน ปเทน ยถากมฺมุปก- ในบรรดาบทเหล่านั้น ด้วยบทเหล่านี้ว่า
 ณาณภิจฺจํ. ตสฺส จ ณาณสฺส จวมาเน (กำลังเคลื่อน)เป็นต้น ช่างต้น
 อยมฺมุปฺตติกกโม. อิตฺ ภิกฺขุ เหมฺจฯ เป็นอันตรัสถึงกิจแห่งทิพยจักขุ. ส่วนด้วย
 นิริยาภิมุขํ อาโลกํ วทฺเขตฺตวา เนรยิกะ ข้อว่า (ยถากมฺมุปกฺ สกฺเต ปชานาติ) นี้
 สกฺเต ปสฺสตี มหาทกฺขมนฺนาวมาเน. เป็นอันตรัสถึงกิจแห่งยถากมฺมุปกฺญาณ. ก็
 ตํ ทสฺสนํ ทิพฺพจกฺขุภิจฺจเมว. โส เอวํ ต่อไปนี้ เป็นลำดับความเกิดขึ้นแห่งญาณนั้น.

ห้างหุ้นส่วนจำกัด จรัสพัฒนาอุตสาหกรรม
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิมรรค บ.พ. ๕-๒๐

มนสิการโศติ "กีนุโข กมฺม กตฺวา อิม ภิษุในพระศาสนา^๕ ขยายอาโลกกสิณไป
 สุตตา เอตํ ทุกฺขมฺภวณฺตี"ติ. อถสฺส ทางเบื้องล่าง ใบบ่ายหน้าตรงต่ออรกแล้ว
 อิทํ นาม กตฺวาติ ตํ กมฺมารมฺมณํ ก็ย่อมองเห็นสัตว์นรกทั้งหลาย ผู้กำลัง
 ฌานํ อูปฺชชติ. ตถา อูปริ เทวโลกาภิมุขํ เสวยทุกข์ใหญ่ได้. การมองเห็นนั้น เป็นกิจ
 อาโลกํ วฑฺฒเตตฺวา นนฺทวนมิสฺสกวณ- แห่งทิพยจักขุ^๖นั้นเทียว. ภิษุ^๗นั้นย่อมนสิการ
 ปารุสฺสกวณาทีสุ สุตเต ปสฺสตี มหาสมฺปตฺตี อย่างนี้ว่า "สัตว์เหล่านี้ ทำกรรมอะไรไว้
 อนฺภวมาเน. ตมฺปิ ทสฺสนิ ทิพฺพจกฺขุ- หนอแล จึงได้เสวยทุกข์นี้" ดังนี้. ลำดับนั้น
 กิจฺจเมว. โส เอวํ มนสิการโศติ "กีนุโข ญาณที่มีกรรมเป็นอารมณ์นั้นย่อมนั้นเกิดขึ้น แก่
 กมฺม กตฺวา อิม สุตตา เอตํ ภิษุรูปนี้ว่าได้ทำกรรมชื่อนี้ไว้. (นี้ชื่อว่า
 สมฺปตฺติมฺภวณฺตี"ติ. อถสฺส อิทํ นาม ยถากัมมูปคฌาน) อย่างนั้นเหมือนกัน ภิษุ
 กมฺม กตฺวาติ ตํ กมฺมารมฺมณํ ฌานํ ขยายอาโลกกสิณไปทางเบื้องบน ใบบ่าย-
 อูปฺชชติ, อิทํ ยถากัมมูปคฌานํ นาม. หน้าตรงต่อเทวโลก แล้วก็ย่อมองเห็นสัตว์
 อิมสฺส วิสุํ ปริกมฺมํ นาม นตฺถิ. ยถา ทั้งหลายผู้กำลังเสวยมหาสมบัติอยู่ในสถานที่
 จิมสฺส, เอวํ อนาคตฺสวณฺตฺสวาปี. ทั้งหลาย มีส่วนนั้นทวน ส่วนมิสสกวัน ส่วน-
 ทิพฺพจกฺขุปาทกาเนว ทิ อิมินา ปารุสกวันเป็นต้น. การมองเห็นนั้น
 ทิพฺพจกฺขุนา สเหว อิชฺฌนฺติ. ก็เป็นกิจแห่งทิพยจักขุ^๖นั้นแหละ. ภิษุ^๗นั้นย่อมนสิการ
 อย่างนี้ว่า "สัตว์เหล่านี้ ทำกรรม
 อะไรไว้หนอแล จึงเสวยสมบัตินี้ได้"
 ดังนี้. ลำดับนั้น ญาณที่มีกรรมนั้นเป็นอารมณ์
 ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิษุรูปนี้ว่า ได้ทำกรรม

ห้างหุ้นส่วนจำกัด จรัลพัฒนาอุตสาหกรรม
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ชื่อนี้ไว้, นี้ชื่อว่า ยถากัมมุปกญาณ. ยถากัมมุปกญาณนี้ ชื่อว่าจะมีการบริกรรมเป็นแผนกหนึ่งต่างหาก ก็หาไม่. แม้อนาคตั้งสญาณ ก็ไม่มีการบริกรรมเป็นอีกแผนกหนึ่งต่างหาก เหมือนอย่างกัมมุปกญาณนี้. เป็นความจริงว่า ญาณ ๒ ที่มีทิพยจักขุเป็นบาทนั้น เทียว ย่อมสำเร็จพร้อมกับทิพยจักขุนี้ที่เดียว.

กายทุจฺจริเตนาตีอาทีสุ ทุจฺจ
จริตี, ทุจฺจ^๑ วา จริตี กิเลสฺปุตฺติกตฺตาคี
ทุจฺจริตี. กายเณ ทุจฺจริตี, กายโต วา
อุปฺปนฺนํ ทุจฺจริตฺตุนฺตี กายทุจฺจริตฺตุนฺตี.
อิตเรสุปี เอเสว นโย. สมฺนนาคตาคี
สมฺงคฺคิฏฺฏาคา. อริยานํ อุปฺวาทกาคี
พฺพุทฺทฺสจฺเจกพฺพุทฺทฺสวากานํ อริยานํ
อนฺตมโส กิหิโสตาปฺนฺนํ นมฺปิ อนฺตฺถกามา
หุตฺตวา อนฺตีมวตฺตฺตนา วา กุณฺณปริทฺธัสเนน

ในบทว่า กายทุจฺจริเตน (ด้วยกาย-
ทุจฺจริต)เป็นต้น มีความว่า ชื่อว่าทุจฺจริต
เพราะอรรถว่า เป็นความประพฤติไม่ดี,
หรือเป็นความประพฤติเสีย เพราะมีความ
เนาเสียคือกิเลส. ชื่อว่ากายทุจฺจริต เพราะ
อรรถว่าเป็นทุจฺจริตทางกาย, หรือเป็นทุจฺจริต
ที่เกิดขึ้นจากกาย ฉะนั้นแล. แม้ในบทนอกนี้
ก็มีนัยนี้แหละ. บทว่า สมฺนนาคตา (ผู้ประ-
กอบพร้อม) ก็เป็นผู้พร้อมเพรียง. ชื่อว่า

^๑ ส. ม. ทุจฺจ.

ภา อูปวาทกา อุกโกสกา ครทกาติ อริยาน์ อูปวาทกา (ว่าร้ายพระอริยเจ้า)
 วุคฺคิ โทติ. ตตฺถ นตฺถิ อิมสํ มีอธิบายว่า เป็นผู้ใคร่ความหายหน้าต่อ
 สมณธมฺโม, อสฺสมณา เอเตติ วทฺนฺโต พระอริยเจ้าทั้งหลาย คือพระพุทธเจ้า
 อนฺติมวตฺตุนา อูปวาทิ. นตฺถิ อิมสํ พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระสาวก โดย
 ฌานํ ภา วิโมกฺโข ภา มคฺโค ภา ที่สุดแม้พระโสดาบัน ผู้เป็นภคิษฐ์แล้วว่า-
 ผลํ วาทิอาทนี วทฺนฺโต คุณปริหุตฺสนวเสน ร้าย คือคำ ตีเตียน ด้วยเรื่องอันติมวัตต
 อูปวทฺติตฺติ เวทิตฺตพฺโพ. โส จ ฌานํ ภา บ้าง ด้วยการย้ายซึ่งคุณธรรมบ้าง. ในการ
 อูปวทฺตฺย อฌานํ ภา, อุกฺกยาปิ ว่าร้าย ๒ อย่างนั้น เมื่อกล่าวว่าคนเหล่านี้
 อริยฺปวาโทว โทติ. ภาரியํ กมฺมํ หามีสมณธรรมไม่, คนเหล่านี้ไม่ใช่สมณะ
 อนนฺตริยสทิสํ สกฺกาจรรณฺณจ มคฺคาจรรณฺณจ, ทรอก ดังนี้ ชื่อว่า ว่าร้ายด้วยเรื่องอันติม-
 สเทกฺจจฺฉํ ปน โทติ. ตสฺสาวิภาวนตฺถิ วัตตฺ. เมื่อกล่าวคำเป็นต้นว่า คนเหล่านี้
 อิทํ วัตตฺถ เวทิตฺตพฺพํ. ฌานกิตฺติ วิโมกฺชกิตฺติ มรรคกิตฺติ ผลกิตฺติ ไม่มี
 ทรอก ดังนี้ ฟังทราบ ว่า ชื่อว่า ว่าร้าย
 โดยเกี่ยวกับการย้ายซึ่งคุณธรรม. ก็บุคคล
 ผู้นั้น รู้(ว่าท่านเป็นพระอริยเจ้า) ก็ยัง
 ว่าร้ายก็ตาม, ไม่รู้ก็ตาม, ก็จัดเป็น
 อริยฺปวาทะ (การว่าร้ายพระอริยเจ้า)
 ทั้ง ๒ ประการ. เป็นกรรมหนัก เป็น
 สักคาวรณฺ (ขวางกั้นสวรรค์) เป็น
 มัคคาวรณฺ (ขวางกั้นมรรค) เหมือน

ห้างหุ้นส่วนจำกัด จรัสพัฒนาอุตสาหกรรม
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อนันตริยกรรม, แต่เป็นกรรมที่มีการ
เยียวยาได้. เพื่อเปิดเผยความชื่อนั้น
บัดนี้พึงทราบเรื่องดังต่อไปนี้.

อณฺดรสมิ กิร คาเม เอโก มีเรื่องว่า พระเถระรูปหนึ่ง และ
เถโร จ ททริกขุ จ ปิณฑาย จรุตติ. พระภิกษุหนุ่มรูปหนึ่ง เทียวบิณฑบาตไปใน
เต ปจฺมฆเรเยว อพุงฺกมตฺตํ อุตฺถิ ละแวกบ้านแห่งหนึ่ง. ท่านเหล่านั้นได้ยากู
ยากู ลมฺสี. เถรสฺส จ กุจฺฉิวาโต ร้อน ๆ เพียงกระบวยหนึ่ง ที่ร้อนหลังแรก
รฺชชติ. โส จินฺตลสิ "อัย ยากู มยฺหิ นั้นเทียว. ก็ลมในท้องของพระเถระ(เกิด)
สฺปายา, ยาว น สีตลา โหติ, ทาว เสียคแทง. ท่านจึงคิดว่า "ยากูนี้เป็น
นํ ปิวามี"ติ. โส มนุสฺสเสหิ อุมฺมารตฺถาย สฺปายะสำหรับเรา, เราขอคิมมันเสีย
อาทญฺเฏ ทารุขญฺเต นิสฺสิตฺวา ปิวี. ตั้งแต่ตอนที่มันยังไม่เย็น" ดังนี้. ท่านจึงนั่ง
อิตโร ตํ ชิกฺขุจฺฉนฺโต "อติขุททาภิกฺขุโต" คิมบนก่อนไม้ ที่คนทั้งหลายนำมาเพื่อ
มหลฺลโก อมฺหากํ ลขฺชิตฺพพฺตํ อกาสิ"ติ ประโยชน์แก่(การทำเป็น)ธรรณีประตู. ภิกษุ
อาท. เถโร คาเม จริตฺวา วิหารํ หนุ่มนอกนี้ รังเกียดท่าน จึงกล่าวขึ้นว่า
กนฺตฺวา ททริกขุ อาท "อตุถิ เต "พระแก่ ถูกความทิวจัดครอบงำ ได้ทำให้
อาวฺโส อิมฺสมิ สาสเน ปตฺติฏฺจา"ติ. เราต้องอับอาย" ดังนี้. พระเถระเทียวไป
อาม ภนฺเต โสตาปนฺโน อหนฺติ. ในละแวกบ้านแล้วก็ไปยังวิหาร กล่าวกะ
เตนทาวฺโส อฺปริมคฺคตฺถาย มา ภิกษุหนุ่มว่า "นี่แน่ท่าน ท่านมีที่พึงใน

^๑ ส. อ. อติขุททาภิกฺขุโต.

วายามิ อกาสิติ. กสฺมา ภนฺเตติ. พระศาสนาน้อยหรือ" ตอบว่า มีขอรับ
 ชีณาสโว ตยา อุปาทิตติ. โส ตํ ท่านผู้เจริญ กระผมเป็นพระโสคาบัน
 ขมาเปสิ. เตนสฺส ตํ กมฺมํ ปากคิกิ ดังนี้. พระเถระ ถ้าอย่างนั้น นะท่าน
 อโหสิ. ท่านอย่าได้ทำความพยายาม เพื่อประโยชน์
 แก่(การบรรลุ)มรรคชั้นสูงเลย. ภิกษุหนุ่ม
 เพราะเหตุไรหรือ ท่านผู้เจริญ. พระ-
 เถระ ท่านได้ว่าร้ายพระชีณาสพลเสียแล้ว.
 ภิกษุหนุ่มนั้นได้ขอขมาท่าน. กรรมของภิกษุ
 หนุ่มนี้ ก็ได้(กลับ)เป็นปกติ เพราะการ
 ขอขมานั้น.

ตสฺมา โย อญฺโณปิ อริยํ อุปาทติ, เพราะฉะนั้น แม้บุคคลอื่นใด ตีเตียน
 เตน กนฺตฺวา สเจ อตุตฺตา วุฑฺฒโร พระอริยเจ้า, บุคคลนั้นพึงไป(หาท่าน)
 โหติ, อุกฺกุฏิกิ นิสิตฺตฺวา "อหํ ถ้าหากว่า ท่านเป็นผู้ที่ตนแก่(พรรษา)กว่า,
 อายสฺมนฺตํ อิทฺถจิทฺถจ อวจํ, ตมฺเม ก็นั่งกระโหย่งขอขมาท่านว่า "ผมได้กล่าว
 ขมาที่"ติ ขมาเปตฺพุโพ. สเจ นวคโร คำนี้และคำนี้ กะท่าน, ขอท่านจงอดโทษ
 โหติ, วนฺทิตฺวา อุกฺกุฏิกิ นิสิตฺตฺวา นั้นแก่ผมด้วยเถิด" ดังนี้. ถ้าหากท่านเป็น
 อญฺชลิ ปกฺกเหตุวา "อหํ ภนฺเต ตุมฺเห ผู้ที่ตนอ่อน(พรรษา)กว่า, ก็ไหว้แล้วนั่ง

^๑ ฉ. อิทํ ปททวํ น ทิสฺสติ.

อิทธิทธิณจ อวจํ, ตมฺเม ชมถา"ติ กระโหยัง ประคองอัญชลี ขอขมาท่านว่า
 ขมาเปตพฺโพ. สเจปิ ทิสายกุกนฺโต "ท่านผู้เจริญ กระผมได้กล่าวคำนี้และคำนี้
 โหติ, สยํ วา กนฺตฺวา สทุธิวิหาริกาทิเก กะท่าน, ขอท่านจงอดโทษนั้นแก่กระผม
 วา เปเสตฺวา ขมาเปตพฺโพ. เด็ด" ดังนี้. แม้หากว่าท่านเป็นผู้หลีกเลี่ยง
 สู่ทิศ(ไปทีอื่น), ฟังไปเอง หรือส่งบุคคล
 อื่นมีสัทธิวิหาริกเป็นต้น ไปขอขมาท่านเด็ด.

สเจ จ นาปี กนฺตุ, น เปเสตฺ
 สกฺกา โหติ, เย ตสฺมี วิหารเ ภิกฺขุ
 วสนฺติ, เตสํ สนฺติกํ กนฺตฺวา สเจ
 นวกตรา โหนฺติ, อุกฺกุฏิกํ นิสีทิตฺวา,
 สเจ วุฑฺฒตรา วุฑฺฒเ วุฑฺฒนเยเนว
 ปฏฺิปปชฺชิตฺวา "อหํ ภนฺเต อสุกํ นาม
 อายสฺมนฺตํ อิทธิทธิณจ อวจํ, ชมตฺ เม
 โส อายสฺมา"ติ วตฺวา ขมาเปตพฺพํ.
 สมนฺมุขา อชมนฺเตปิ เอตเทว กาทพฺพํ.

แต่แม้ไม่อาจไป(เอง)ได้, ไม่อาจ
 ส่งบุคคลอื่นไปได้, ภิกษุเหล่าใดอยู่ในวิหาร
 นั้น, ฟังไปสู่สำนักของภิกษุเหล่านั้น ถ้าหาก
 ว่าพวกท่านเป็นผู้ที่อ่อน(พรรษา)กว่า, ก็ฟัง
 นั้นกระโหยัง, ถ้าหากว่าท่านเป็นผู้ที่แก่
 (พรรษา)กว่า ก็ฟังปฏิบัติตามนัยที่ได้กล่าว
 แล้วในภิกษุผู้แก่(พรรษา)นั้นเทียว แล้วฟัง
 ขอขมา กล่าวว่ "ท่านผู้เจริญ กระผมได้
 กล่าวคำนี้และคำนี้ กะท่านชื่อนั้นไว้, ขอ
 ท่านผู้นั้น จงอดโทษแก่กระผมเด็ด" ดังนี้.
 แม้เมื่อไม่ได้ขอขมาต่อหน้า ก็ต้องกระทำ
 วัตรนี้เหมือนกัน.

ห้างหุ้นส่วนจำกัด จรัสพัฒนาอุตสาหกรรม
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สเจ เอกจาริกภิกขุ โหติ, ถ้าหากว่า พระอริยเจ้าท่านนั้นเป็น
 เนวสุส วสนภูจัน, น คตภูจัน เอกจาริกภิกขุ (ภิกษุผู้ชอบเที่ยวไปแต่
 ปณฺฑายติ, เอกสุส ปณฺฑิตสุส ภิกขุโน ผู้เดียว), ใคร ๆ ไม่รู้ที่อยู่ของท่าน, ไม่รู้
 สนฺตีกิ คนฺตฺวา "อหิ ภนฺเต อสุกั ที่ที่ท่านไป, ก็พึงไปสู่สำนักของภิกษุผู้เป็น
 นามายสมฺมุตฺตํ อิทธิจิตฺตจ อวจํ, ตมฺเม บัณฑิตรูปหนึ่งแล้วกล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ
 อนุสฺสรโต อนุสฺสรโต วิปฺปฏิสํวโร กระผมได้กล่าวคำนี้และคำนี้ กะท่านชื่อโน้น
 โหติ, ก็ กโรมี"ติ วุตฺตพฺพํ. โส ไว้, เมื่อกระผมระลึกถึงท่านผู้นั้นแต่ละครั้ง
 วกฺขติ "ตุเมห มา จินฺตยิตฺถ, เถโร ความเร่าร้อนใจ ก็เกิดขึ้น, กระผมจะทำ
 ตุมหากิ ขมติ, จิตฺตํ วุสฺสเมธา"ติ. อย่างไร (คือ) เล่า". ภิกษุผู้เป็นบัณฑิต
 เตนابی อริยสุส คตทิสํภิมฺขเน นั้นจึงกล่าวว่า "ท่านอย่าได้คิด(มาก)ไป
 อญฺชลี ปกฺคเหตฺวา ขมตฺติ วุตฺตพฺพํ. เลย, พระเถระยอมอดโทษให้แก่ท่าน, ขอ
 สเจ โส ปรีนิพฺพุโต โหติ, ปรีนิพฺพุต- ท่านจงทำจิตให้สงบเถิด" ดังนี้. แม้ภิกษุนั้น
 มญฺจภูจัน คนฺตฺวา ยาว ลิวฺภูจิกิ พึ่งเป็นผู้หันหน้าตรงไปทางทิศที่พระอริยเจ้า
 คนฺตฺวาปี ขมาเปตพฺพํ. เอวํ กเต ท่านไป ประคองอัญชลีแล้วกล่าวว่า ขอจง
 เนว สกฺคาวรณํ, น มกฺคาวรณํ อดโทษเถิด ดังนี้เถิด. ถ้าหากว่า
 โหติ, ปากติกเมว โหตีติ. พระอริยเจ้าท่านนั้น เป็นผู้ปรินิพพานเสีย
 แล้ว, ก็พึงไปยังที่ตั้งเตียงที่ท่านปรินิพพาน
 แม้ต้องไปถึงป่าช้าศพแล้วขอขมา(ท่าน)
 เถิด. เมื่อได้ทำอย่างนี้แล้ว กรรมนั้นก็

ห้างหุ้นส่วนจำกัด จรัสพัฒนาอุตสาหกรรม
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ไม่เป็นสักคาวรณฺ์เลย ไม่เป็นมคคาวรณฺ์
เลย, ย่อม(กลับ)เป็นปกตินั้นเทียว แล.

มิจฺฉาทิฏฺฐิกาทิ วิปริตทสฺสนา.
มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานาติ มิจฺฉาทิฏฺฐิวเสณ
สมาทินฺนนานาวิธกฺมมา, เย จ
มิจฺฉาทิฏฺฐิมูลเกสฺส กายกมฺมาทีสฺส อณฺเณ
สมาทเปณฺติ. เอตฺถ จ วจฺจุจฺจริตฺต-
คทเณเนว อริยุปวาเท มโนทฺจุจฺจริตฺต-
คทเณน จ มิจฺฉาทิฏฺฐิยา สงฺกหิตายปิ
อิมสฺส ทฺวินฺนํ ปุน วจนฺํ มหาสาวชฺชภาว-
ทสฺสนตฺถนฺติ เวทิตพฺพํ. มหาสาวชฺชो-
หิ อริยุปวาโ อนนฺตรียสฺสิตฺตาว.
วุตฺตมฺปิ เจตฺติ "เสยฺยถาปิ สาริปฺตฺต
ภิกฺขุ สีลสมฺปนฺโน สมาธิสมฺปนฺโน
ปณฺณาสมฺปนฺโน ทิฏฺฐเจะ ธมฺเม อณฺณํ
อาราเชยฺย, เอวํ สมฺปทมิทํ สาริปฺตฺต
วทามิ ตํ วาจํ อฺปปหาย ตํ จิตฺตํ
อฺปปหาย ตํ ทิฏฺฐิ อฺปปณฺิสนิสฺสชฺชิตฺวา

บทว่า มิจฺฉาทิฏฺฐิกา (ผู้มีความเห็น
ผิด) ได้แก่มีความเห็นวิปริต. บทว่า
มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา (มีกรรมเป็นสิ่งที่
สมาทานด้วยอำนาจแห่งมิจฉาทิฐิ) ก็ม
กรรมอย่างต่าง ๆ ที่ได้ถือเอาแล้วด้วย
อำนาจแห่งมิจฉาทิฐิ, และยังแม้บุคคลอื่น
ให้ถือเอาในกรรมทั้งหลาย มีกายกรรม
เป็นต้น อันมีมิจฉาทิฐิเป็นมูล. ก็ในบทพระ-
บาลีเหล่านี้ แม้ว่าอริยุปวาตะ เป็นอัน
สงฺเกราะห์แล้ว ด้วยศัพท์ว่าวจฺจุจฺจริต
นั้นเทียว และมิจฉาทิฐิก็เป็นอันสงฺเกราะห์
แล้ว ด้วยศัพท์ว่ามโนทฺจุจฺจริต การตรัสถึง ๒
บทเหล่านี้ไว้อีก บัณฑิตพึงทราบว่ ทรง
ประสงค์แสดงว่ความที่อริยุปวาตะ และ
มิจฉาทิฐินั้น มีโทษมาก. จริงอยู่ อริยุป-
วาตะชื่อว่ามีโทษมาก เพราะความที่มีโทษ

ห้างหุ้นส่วนจำกัด จรพัฒน์อุตสาหกรรม
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ยถาคติ นิกฺขิตฺโต, เอวํ นิริเย"ติ? เหมือนอนันตริยกรรมนั้นเทียว. แม้ข้อนี้ก็
 มิจฺฉาทิฏฺฐิตฺโต จ มหาสาวชฺชตฺรํ นาม สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า "คฺกูรฺสาร์บฺตฺร ภิภุ
 อดฺธํ นตฺถิ. ยถาท "นาทํ ภิภุชเว ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ถึงพร้อมด้วยสมาธิ ถึง
 อดฺธํ เอกธมฺมมฺปิ สมนุสฺสํสามิ, ยํ เอวํ พร้อมด้วยปัญญา พึงยังพระอรหัตผลให้
 มหาสาวชฺชตฺรํ ยถยิทํ ภิภุชเว มิจฺฉาทิฏฺฐิ สำเร็จได้ในวิสุทธิธรรมนี้แหละ อุปมาฉันใด,
 มิจฺฉาทิฏฺฐิปรมาณี ภิภุชเว วชฺชานี"ติ^๑ อุปไมยนี้ ก็ฉันนั้น นี้แน่ะสาร์บฺตฺร เราขอ
 กล่าวว่ บุคคลไม่ละวาจานั้น ไม่ละจิต
 (ความคิด)นั้น ไม่ปล่อยทีฐินั้น ย่อมเป็น
 ผู้ถูกขัดไปในนรก เหมือนอย่างกับถูกจุดไป
 ตั้งไว้ ฉะนั้น" ดังนี้. ก็บาปกรรมอย่างอื่น
 ชื่อว่ามีโทษมากยิ่งขึ้นกว่ามิจฉาทิฐิ หามีไม่,
 เหมือนอย่างที่ตรัสไว้ว่า "คฺกูรฺภิภุชฺชํทฺลายน
 เราไม่เล็งเห็นธรรมอย่างอื่น แม้สักอย่าง
 หนึ่ง ที่มีโทษมากยิ่งขึ้น อย่างนี้ เหมือนอย่าง
 มิจฉาทิฐินั้นะภิภุชฺชํทฺลายน คฺกูรฺภิภุชฺชํทฺลายน
 โทษทั้งหลายมีมิจฉาทิฐิเป็นอย่างยิ่ง" ดังนี้.

^๑ ม. ม. ๑๒/๑๔๕.

^๒ อง. เอกก. ๒๐/๔๔.

กายสัส ภทาทิ อุปาหินนกุขนุช-
ปริจจาคา. ปรมมรณาทิ ตทนนตร
อภินิพตตกุขนุชคทเถ? อถวา กายสัส
ภทาทิ ชีวิตินุทริยสัสปะเจทา. ปรมมรณาทิ
จตุจิตตโต อุทธ. อพายนติ เอวมาทิ
สพพิ นिरยเววจนเมว.

ชื่อว่า กายสัส ภทาทิ (เพราะกาย
 แยกทำลาย) คือเพราะการสละอุปาหินน-
 ษัณธ์. บทว่า ปรมมรณา (หลังจากตาย)
 คือในการถือเอาขันธุ์ที่บังเกิดแล้ว ในลำดับ
 แห่งอุปาหินนขันธุ์ที่สละไปนั้น. อีกนัยหนึ่ง
 ชื่อว่า กายสัส ภทาทิ ก็เพราะความขาด
 ไปแห่งชีวิตินุทริย. บทว่า ปรมมรณา หลัง
 จากจตุจิตตไป. บทมีอาทิอย่างนี้ว่า อพาย
 (อบาย) ทุกบท เป็นคำไวพจน์ของคำว่า
 นิริยะเท่านั้น.

นिरโย ทิ สกุคโมกุขเหตุฎฐตา
ปุณณสมมตา อายา อเปตตตะตา, สุชาน
วา อายสัส อภาวา อปาโย. ทุกขสัส
คคิ ปฏิสรณนติ ทุกคคิ. โทสพหุลตาย
วา ทฎเจเน กมมุนา นิพพตตะตา
คคิติ ทุกคคิ. วิวสา นิปตุนติ ตตถ
ทุกกฏการิโนติ วินิปาโต. วินสสนุนตา

จริงอยู่ นิริยะ(นรก) ชื่อว่า อบาย
 เพราะปราศจากอาเยะ ที่นับกันว่าบุญอันเป็น
 เหตุแห่งสวรรค์ และความหลุดพ้น, หรือ
 เพราะไม่มีอาเยะ (เหตุมา) แห่งความสุข
 ทั้งหลาย. ชื่อว่า ทุกคคิ เพราะอรรถว่า เป็น
 คคิ คือเป็นที่อาศัยแห่งทุกข์. อีกอย่างหนึ่ง
 ชื่อว่า ทุกคคิ เพราะอรรถว่าเป็นคคิที่บังเกิด

๑ อภินิพตตติกุขนุชคทเถ.

คุณฐิระวัตร กุลละวณิชย์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรมรังค บ.พ. ๕-๒๑

วา เอตถ นิปตฺตติ สํภิชฺชมานงฺคปจฺจจฺกาคาติปิ
วินิปาโต. นตฺถิ เอตฺถ อสุสฺสาทสณฺณิโต
อาโยติ นิริโย.

เพราะกรรมชั่ว โดยความเป็นกรรมที่มาก
ด้วยโทษ. ชื่อว่า วินิปาต เพราะเป็นที่ที่
บุคคลผู้มีปกติทำกรรมชั่ว ปราศจากอำนาจ
ตกไป. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า วินิปาต
เพราะอรรถว่าเป็นที่ที่สัตว์ตกไป มีอวัยวะ
ใหญ่ย่อยแหลกกลายเป็นฟินาศไป. ชื่อว่า
นิริยะ เพราะอรรถว่าเป็นที่ที่อายะที่รู้จักว่า
ความยินดี ไม่มี.

อถวา อบายคฺคหณฺณ ติรจฺฉานโยนิ
ที่เปติ. ติรจฺฉานโยนิ หิ อปาโย
สุคฺคิโต อเปตฺตฺตา, น ทฺคฺคฺติ
มฺหเสฏฺขานํ นาคฺราชาทึนํ สมฺภวโต.
ทฺคฺคฺติคฺคหณฺณ เปตฺวิสยํ. โส หิ
อปาโย เจว ทฺคฺคฺติ จ สุคฺคิโต
อเปตฺตฺตา ทฺคฺคฺชสฺส จ คฺติญฺจฺตฺตฺตา. น
ตฺถ วินิปาโต อสุรฺสทิสฺส อวินิปาติคฺตฺตฺตา.
วินิปาตคฺคหณฺณ อสุรฺกายํ. โส หิ
ยถาวุตฺเตน อตุณฺณ อปาโย เจว
ทฺคฺคฺติ จ สพฺพสมฺมุสฺสเยหิ จ

อีกนัยหนึ่ง ด้วยศัพท์ว่า อบาย ทรง
ส่องถึงกำเนิดเครื่องฉาน. จริงอยู่ กำเนิด
เครื่องฉานชื่อว่าอบาย เพราะปราศไปจาก
สุคติ (แต่)ไม่ชื่อว่าทุกคติ เพราะสัตว์ผู้มี
ศักดิ์ใหญ่ มีพญานาคเป็นต้น ก็เกิด (ใน
กำเนิดเครื่องฉาน) ได้. ด้วยศัพท์ว่า ทุกคติ
ทรงส่องถึงเปรตวิสัย. จริงอยู่ เปรตวิสัย
นั้น ชื่อว่าอบายด้วย ชื่อว่าทุกคติด้วย เพราะ
ปราศไปจากสุคติ และเพราะเป็นคติแห่ง
ทุกข์. แต่ไม่ชื่อว่าวินิปาต เพราะมิได้ตกไป
ฟินาศเหมือนพวกอสุรกาย. ด้วยศัพท์ว่า

คุณฐิระวัตร กุลละวณิชย์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วินิปาติตตตะตา^๑   วินิปาโตติ   วุจฺจติ.   วินิปาต   ทรงส่องถึงอสุรกาย.   จริงอยู่
นิริยคฺคหณณ   อวีจฺจาติมเนกปฺปการํ   อสุรกายนั้น   ชื่อว่า   อบาย   และชื่อว่า   ทุกฺติ
นิริยเมวาทิ.   อุปฺปนนาติ   อุปฺปตา,   ตตฺถ   โดยความหมาย(ของคำ)ตามที่ได้กล่าวแล้ว
อภินิพฺพตฺตาคฺติ   อธิปฺปาโย.   วุตฺต-   และเรียกว่า   วินิปาต   เพราะพรากรตกไป
วิปริยาเยเนว   สุกฺกปฺกฺโข   เวทิตฺตฺโพ.   จากสมบัติทั้งปวง.   ด้วยศัพท์ว่า   นิริยะ   ทรง
ส่องถึงนรกอันมีเนกประการ   มีอเวจฺ
เป็นคั่นนั่นเอง.   บทว่า   อุปฺปนนา   แปลว่า
เข้าถึง,   อธิบายว่า   บังเกิดในที่นั้น.   พึง
ทราบคำพูดฝ่ายดี   โดยปริยายตรงข้ามกับ
ที่กล่าวแล้วนั้นเทียว.

อโย   ปน   วิเสโส.   ตตฺถ   ส่วนต่อไปนี้เป็นข้อที่แปลกไป.   ในคำ
สุคฺคิคฺคหณณ   มนุสฺสสุคฺคิปี   สงฺคยฺหติ.   ว่าสุคติเป็นคั่นนั้น   ด้วยศัพท์ว่าสุคติ   ย่อม
สุคฺคคฺคหณณ   เทวคฺคิเยว.   ตตฺถ   สงเคราะห์ได้แม้มนุสฺสคฺติ.   ด้วยศัพท์ว่าสักกะ
สุนฺทรา   คตฺตี   สุคฺติ.   รูปาทีหิ   วิสฺเยหิ   (สวรรค์)   สงเคราะห์ได้เฉพาะเทวคฺคิ
สุญฺจ   อคฺคโคติ   สุคฺโค.   โส   สพฺโพปิ   เท่านั้น.   ในบทว่า   สุคฺติ   เป็นคั่นนั้น   มี
ปลุชฺชนฺภูเจเน^๒   โลโกติ   อโย   วจฺนฺภูโร.   วจฺนฺภูระ   (ความหมายของคำ)   ดังนี้   คือ
ชื่อว่า   สุคฺติ   เพราะอรรถว่าเป็นคฺคิที่ค้ำงาม.

^๑ ฉ. วินิปติตตตะตา, สี. ม. วินิปาตตตะตา.

^๒ ฉ. ลุชฺชนปลุชฺชนฺภูเจเน.

ชื่อว่า สักกะ เพราะอรรถว่าเลิศอย่างดี
ด้วยอารมณ์ทั้งหลายมีรูปเป็นต้น. แม้ทั้งหมด
นั้น ชื่อว่า โลก เพราะอรรถว่าย่อหยบ
คั้งนี้.

"อติ ทิพฺเพน จกฺขณา"ติอาทิ
สพฺพํ นิกมวจันํ. เอวํ ทิพฺเพน จกฺขณา
ฯเปฯ ปสฺสตีติ อยเมตฺถ สงฺเขปฺตฺโต.

คำทั้งหมดว่า "อติ ทิพฺเพน จกฺขณา"
เป็นต้น เป็นคำนิคม. ความสังเขปนี้ ใน
คำนิคมนี้ คือย่อมองเห็น ฯลฯ ด้วยทิพยจักขุ
ตามประการคั้งกล่าวมานี้.

๔๑๒. เอวํ ปสฺสตีตฺถกาเมน ปน
อาทิกมฺมิเกน กุลฺปฺตฺเตน กสิณารมฺมณํ
อภิญญาปาทกฺขณานํ สพฺพากาเรน
อภินิหารกฺขมํ กตฺวา "เตโชกสิณํ
โธทาทกสิณํ อาโลกกสิณนฺ"ติ อิมสฺส ตีสฺ
กสิณสฺส อณฺตรํ อาสนนํ กาทพฺพํ.
อุปจารกฺขณานํ โคจรี กตฺวา วฑฺฒเตตฺวา
จเปตพฺพํ. น ตตฺถ อุปฺปนา
อุปฺปาเตตพฺพาทิ อธิปฺปาโย. สเจ ทิ
อุปฺปาเตติ, ปาทกฺขณานิสฺสยํ โหติ, น
ปริกมฺมนิสฺสยํ. อิมสฺส ปน ตีสฺ

๔๑๒. ก็กุลบุตร ผู้เป็นอาทิกัมมิกะ
ผู้ต้องการจะมองเห็นอย่างนี้ พึงทำฌาน
ที่เป็นบาทแห่งอภิญญา อันมีกสิณเป็นอารมณ์
ให้ควรแก่การน้อม(จิต)ไป โดยอาการ
ทั้งปวง แล้วทำกสิณ ๓ อย่างเหล่านี้ คือ
"เตโชกสิณ โธทาทกสิณ อาโลกกสิณ"
อย่างใดอย่างหนึ่ง ให้อยู่ใกล้. พึงทำ
อุปจารฌานให้เป็นโคจร ขยาย (กสิณ-
อารมณ์) แล้วพักไว้. อธิบายว่า ยัง
ไม่ต้องทำอัปฺปนาให้เกิดขึ้น ในกสิณอารมณ์ที่
ได้ขยายไว้นั้น. เพราะถ้าหากทำให้เกิดขึ้น,

คุณฐิระวัตร กุลละวณิชย์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อาโลกกสิณฺเวย เสฏฺฐตรี. ตสฺมา ตํ
วา อิตเรสํ วา อณฺเฏตรี กสิณฺนิทุเทเส
วุตฺตนเยน อุปาเหตุวา อุจารภูมิมิเยว
จตุวา วุฑฺฒตพฺพิ. วุฑฺฒนาโยปิ จสฺส
ตตฺถ วุตฺตนเยเนว เวทิตฺพุโพ.

อารมณ์ก็จะเป็นที่อาศัย แห่งฌานที่เป็นบาท
ไป, ไม่เป็นที่อาศัยแห่งบริกรรม. ก็ในกสิณ
๓ อย่างเหล่านี้ อาโลกกสิณนั้นเที่ยวดีกว่า
เพื่อน. เพราะฉะนั้น พึงทำอาโลกกสิณนั้น
หรือกสิณนอกนี้ ใดๆอย่างหนึ่ง ให้เกิด
ขึ้นตามนัย ที่ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วในกสิณ-
นิเทศ ตั้งอยู่ที่อุจารภูมิแล้วนั้นเที่ยว แล้ว
ขยาย. ก็แม้ในแห่งการขยายอารมณ์นี้ พึง
ทราบตามนัยที่ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ ในกสิณ-
นิเทศนั้นเหมือนกัน.

วุฑฺฒิตวุฑฺฒิตฺฏฺจฺจานสฺส^๑ อนุโตเยว
รูปคตํ ปสฺสิตพฺพิ. รูปคตํ ปสฺสโต ปนสฺส
ปริกมฺมสฺส วาโร อติกฺกมฺติ. ตโต
อาโลโก อนุตฺตรธายติ. ตสฺมี อนุตฺตรหิตะ
รูปคตมฺปิ น ทิสฺสติ. อถาเนน ปุนปฺปุนํ
ปาทกฺขณานเมว ปวิสิตฺวา ตโต วุฑฺฺจาย
อาโลโก ผริตฺพุโพ. เอวํ อนุกฺกเมน
อาโลโก ถามกโต โทตีติ. เอกุถ

พระโยคาวจรพึงมองดูรูป ภายใน
สถานที่ที่ได้ขยายอารมณ์ไปเท่านั้น. ก็เมื่อ
เรามองดูรูปอยู่ วาระแห่งบริกรรม ก็ล่วง-
เลยไป. เพราะเหตุนั้น แสงสว่างก็เลื่อน
หายไป. เมื่อแสงสว่างนั้น เลื่อนหายไป
แล้ว แม้รูปก็ไม่ปรากฏ. เมื่อเป็นเช่นนั้น
พระโยคาวจรนี้ ก็พึงเข้าฌานที่เป็นบาท
บ่อย ๆ ออกจากฌานที่เป็นบาทนั้นแล้วก็แผ่

^๑ ฉ. วุฑฺฒิตฺฏฺจฺจานสฺส .

คุณเจตน์ ธนวัฒน์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อาโลโก โทศุติ ยตุตกั จานัน ปริจฺฉินฺหติ, แสงสว่างไป. แสงสว่างก็จะมีอันเกิดกำลัง
 ทตุถ อาโลโก ติฏฺฐติเยว. ทิวสมบัติ (สว่างจ้า) ได้ตามลำดับ โดยประการ
 นิสิตฺตฺวา ปสฺสโต รูปทสฺสนัน โทติ. อย่างนี้ แล. เธอกำหนดสถานที่เท่าใดว่า
 รตุติ ติฏฺฐกกาย มคฺคปฏิปนฺโน เจตฺถ ขอแสงสว่างจงมีในสถานที่นั้นเถิด ดังนี้,
 ปุริโส โอบมมฺ. แสงสว่างก็จะตั้งอยู่ในสถานที่นั้นเลยเทียว.
 การเห็นรูปย่อมมีแก่เธอผู้นั่งมองดู แม้
 ตลอดวัน. ก็(เรื่อง)บุรุษผู้เดินทางตอน-
 กลางคืน ด้วยคบเพลิงหญา ย่อมเป็นอุปมา
 ในความซอมนี้ได้.

เอโก กิร รตุติ ติฏฺฐกกาย มคฺคํ มีเรื่องว่า บุรุษคนหนึ่ง เดินทาง
 ปฏิปชฺชิตฺ. ตสฺส สว ติฏฺฐกา วิชฺฌายิตฺ. ตอนกลางคืน ด้วยคบเพลิงหญา. คบเพลิง-
 อถสฺส สมวิสมานิน น ปณฺณายิสฺ. โส หญานัน ของเขามอดไป. เมื่อเป็นเช่นนั้น
 ตํ ติฏฺฐกํ ภูมิมิ สํสิตฺวา ( )^๑ ปุน ที่เรียบหรือขรุขระ ก็ไม่ปรากฏแก่เขา.
 อชฺชชลาเลสิ. สว จ^๒ อชฺชชลิตฺวา^๓ บุรุษผู้นั้น จึงขยับคบเพลิงหญานันเข้าที่พื้นดิน
 ปุริมาโลกโต มหนตฺตรมาโลกมกาสี. ทำให้โพลงขึ้นมาได้อีก. คบเพลิงหญานัน
 เอว ปุนปุนัน วิชฺฌาตฺวิชฺฌาตฺ^๔ พอโพลงขึ้นแล้ว ก็สร้างแสงสว่างได้มาก

^๑ ฉ. ติฏฺฐกา.

^๒ ฉ. จ-สทฺโท น ทิสฺสติ.

^๓ ฉ. ปชฺชชลิตฺวา.

^๔ ฉ. วิชฺฌาตฺ.

คุณเจตนัน ธนวัตฺตํ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อุชฺชาลยโต กเมน สุริโย อุกุจาสี. กว่าแสงสว่างครั้งก่อน. เมื่อเขาทำ
 สุริเย อุกุจิตะ อุกุกาย กมฺมํ นตฺถิติ คบเพลิงที่มอดไป ทุก ๆ ครั้ง ให้โพล่ง
 ตํ จตุเทตฺวา ทิวสมฺปิ อคมาสี. ตตฺถ ขึ้นอยู่บ่อย ๆ อย่างนี้ พระอาทิตย์ก็ค่อยโผล่
 อุกุกาโลโก วีย ปริกมฺมกาเล ขึ้นมา ตามลำดับ. เมื่อพระอาทิตย์ขึ้นแล้ว
 กสิณาลอโก. อุกุกาย วิชฺฌาตาย เขาคิดว่า ไม่มีการงานด้วยคบเพลิง(อีก)
 สมวิสมานํ อทสฺสนํ วีย รูปคตํ ปสฺสโต ตั้งนี้แล้ว ก็ทิ้งคบเพลิงที่มอดไปเสีย แล้วเดิน
 ปริกมฺมวาราทิกุกเมน อาโลเก อนฺตรหิตะ ไปได้ตลอดทั้งวัน. ในอุปมานั้น แสงสว่าง
 รูปคตานํ อทสฺสนํ. อุกุกาหฺสนํ วีย แห่งกสิณในเวลาบริกรรม เปรียบเหมือน
 ปุนปฺปุนํ ปเวสนํ. อุกุกาย ปุริมาโลกโต แสงสว่างแห่งคบเพลิง. การมองไม่เห็นรูป
 มหฺนุตตราโลกกรณํ วีย ปุน ปริกมฺม เมื่อแสงสว่างเลือนหายไป เพราะการที่
 กโรโต พลวตราโลกพรณํ. สุริยฺกุจฺจานํ เมื่อพระโยคาวจรมองดูรูปอยู่ วาระแห่ง
 วีย ฅามคตาโลกสฺส ยถาปริจฺเจเทน บริกรรมก็ล่วงเลยไป เปรียบเหมือนการ
 จานํ. ติณฺณุกํ จตุเทตฺวา ทิวสมฺปิ มองไม่เห็นที่เรียบหรือขรุขระ เมื่อคบเพลิง
 คมนํ วีย ปริตฺตาโลกํ จตุเทตฺวา มอดลง. การเข้า(ฅานที่เป็นบาท)บ่อย ๆ
 ฅามคเตนาโลเกน ทิวสมฺปิ รูปทสฺสนํ. เปรียบเหมือนการขี้คบเพลิง. การแผ่
 แสงสว่างที่มีกำลังยิ่งกว่าแห่งพระโยคาวจร
 ผู้ทำบริกรรมอีก เปรียบเหมือนการสร้าง
 แสงสว่างได้มากกว่าแสงสว่างครั้งก่อนแห่ง
 คบเพลิง. การตั้งอยู่แห่งแสงสว่างที่มีกำลัง
 (สว่างจ้า)ตามสถานที่ที่กำหนดไว้ เปรียบ-

คุณเจตน์ ธนวัฒน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เหมือนการโผล่ขึ้นแห่งพระอาทิตย์. การที่
 พระโยคาวจร ทั้งแสงสว่างเล็กน้อยเสีย
 แล้วมองเห็นรูปได้ แม้ตลอดทั้งวัน ค้วย
 แสงสว่างที่มีกำลัง (สว่างจ้า) เปรียบ-
 เหมือนการที่บุรุษหึ่งคบเพลิงเสีย แล้วเดิน
 ไปได้แม้ตลอดทั้งวัน ฉะนั้น.

ตตถ ยทา ตสฺส ภิกฺขุโน
 มัสจกฺขุสฺส อนาปาถกคฺติ อนฺโตกฺขุจฺจิกคฺติ
 ททยวตฺถุนิสฺสิตํ เหฏฺฐา ปจฺวีตลนินิสฺสิตํ
 ตโรกฺขุทปพฺพตปาการคคฺติ ปจฺจกฺกวาฬคคฺตุนฺติ
 อิทํ รูปี ฌาณจกฺขุสฺส อาปาถํ อากฺขุจฺจติ,
 มัสจกฺขุโน ทิสฺสมานํ วิย โทติ, ตทา
 ทิพฺพจกฺขุ อูปฺปนํ โทตฺติ เวทิตฺพํ.
 ตเทว เจตฺถ รูปทสฺสนสมตฺถํ, น
 ปุพฺพภาวจิตฺตานิ.

ในการมองเห็นรูปนั้น ในเวลาใด
 รูปนี้ ก็รูปที่อยู่ภายในห้อง รูปที่อาศัยอยู่ใน
 หทัยวัตถุ รูปที่อาศัยอยู่ที่พื้นดิน รูปที่อยู่
 หลังฝา หลังภูเขา หลังกำแพง รูปที่อยู่ใน
 จักรวาลอื่น ซึ่งไม่ถึงคลองแห่งมังสจักขุ
 ย่อมมาถึงคลองแห่งญาณจักขุของภิกษุรูปนั้น,
 เป็นเหมือนกับว่ามังสจักขุเห็นอยู่, ฟังทราบ
 ว่า ในเวลานั้นทิพยจักขุเป็นอันเกิดขึ้นแล้ว.
 ก็ในบรรดาจิตทั้งหลายที่เป็นไปปรากฏรูปนี้
 ทิพยจักขุเท่านั้น ที่เป็นจิตสามารถเห็นรูป,
 จิตที่เป็นส่วนเบื้องต้นทั้งหลาย หาเป็นจิต
 ที่สามารถเห็นรูปไม่.

คุณเจตน์ ธนวัฒน์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตั้ ปเนตตี ปุณฺณชฺชนสฺส ปรีปนฺนโถ^๑
 โหติ. กสฺมา ? โส หิ ยสฺมา ยตฺถ
 ยตฺถ อาโลโก โหตุติ อธิฏฺฐาติ,
 ตั้ ตั้ ปจฺวีสมุทฺทปพฺพเต วินีวิชฺฌิตฺวาปิ
 เอกาโลกั โหติ, อถสฺส ตตฺถ ภยานกานิ
 ยกฺขรกฺขสาทิสฺรูปานิ ปสฺสโต ภยั
 อฺปฺปชฺชติ. เยน จิตฺตวิกุเขปိ ปตฺวา
 ฌานวิพฺภนฺตโก โหติ, ตสฺมา รุพฺทสฺสเน
 อปฺปมตฺเตน ภวิตพฺพั.

ก็ทพยจักขุนี้ ย่อมเป็นอันตราย
 สำหรับบุุชชน. เพราะเหตุไร ? จริงอยู่
 บุุชชนนี้ เพราะเหตุว่า พอธินฐานว่า
 ของจมีแสงสว่างเกิด คั้งนี้ ในที่ใด ๆ
 ที่นั้น ๆ ก็ย่อมเป็นที่มี่แสงสว่างเป็นอันเดียว
 กัน ทั้งสองทะลุเข้าไปในแผ่นดิน ทะเล
 ภูเขา, ลำคั้งนั้น เมื่อบุุชชนนี้มองเห็นรูป
 ของยักษ์ รากษส เป็นต้น อันน่ากลัวเข้า
 ในที่นั้นก็ย่อมเกิดความกลัวขึ้น. ย่อมถึง
 ความพล่านไปแห่งจิต เป็นคนป่า ๆ เป้อ ๆ
 เพราะฌาน(ฌานวิพฺภนฺตโก)ได้, เพราะ-
 ฉะนั้นต้องเป็นผู้ไม่ประมาทในการมองดูรูป.

ตตฺตารายั ทิพฺพจกฺขุโน อฺปฺปตฺตติกฺกโม.
 วุตฺตปฺปการเมตตี รูปารมฺมณั กตฺวา
 มโนทวาราวชฺชเน อฺปฺปชฺชิตฺวา นิรุทฺเต
 ตเทว รูปิ อารมฺมณั กตฺวา จตฺตาริ
 ปถจ วา ชวนานิ อฺปฺปชฺชชฺชตีติ สพฺพั
 ปุริมฺนเยเนว เวทิตพฺพั. อธิธาปิ

ในการเกิดขึ้นแห่งทพยจักขุนี้ ต่อไปนี้
 เป็นลำคั้งความเกิดขึ้นแห่งทพยจักขุ. คำ
 ทั้งหมดที่ว่า เมื่อมโนทวาราวชฺชเนเกิดขึ้น
 กระทำรูปอันมีประการคั้งได้กล่าวแล้วนี้ ให้
 เป็นอารมณ์ แล้วคั้งไป ชวนะ ๔ หรือ ๕
 ขณะ ย่อมเกิดขึ้น กระทำรูปนั้น นั้นแหละ

^๑ ฉ. ปรีปนฺนโธ.

คุณปัญญา ไชยธรรม
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

บุพพภาคจิตฺตานิ สวิตกกสวิจารานิ ให้เป็นอารมณ์ตั้งนี้เป็นต้น บัณฑิตพึงทราบ
 กามาวจรานิ. ปรีโยसानเ อุตฺตสาธกจิตฺต ตามนัยที่มาในตอนก่อนนั้นเทียว. แม้ใน
 จตุตฺตชฺฌานิกิ รูปาวจริ. เตะเนว อธิการแห่งญาณนี้ จิตซึ่งเป็นส่วนเบื้องต้น
 สหชาติ ฌานิ สุตฺตานิ จตุปปาทญาณนฺตปิ ทั้งหลาย เป็นกามาวจรจิต ที่มีวิตก มีวิจารณ์
 ทิพฺพจกฺขุญาณนฺตปิ วุจฺจตีติ. จิต ที่ให้สำเร็จความต้องการในขณะสุดท้าย
 เป็นรูปาวจรจิต ชั้นจตุตตฌาน. ญาณที่เกิด
 พร้อมกับรูปาวจรจิตนั้นนั่นแหละ เรียกว่า
 ญาณรู้จติและอุปบัติ ของสัตว์ทั้งหลายบ้าง
 ว่าทิพยจักขุญาณบ้าง.

จตุปปาทญาณกถา นิฏฺฐิตา.

จบกถาว่าด้วยจตุปปาทญาณ.

คุณปัญญา ไชยธรรม
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปกิณกถา

ปกิณกถา

๔๑๓. อิติ ปณฺชชฺชวฺหุ ปณฺช
 อภินฺชา อโวจ ยานาโถ
 จ ตา ฌตฺวา ตาสฺ อຍံ
 ปกิณฺณกถาปิ วิญฺเญยฺยา.

๔๑๓. ก็พระนาคะเจ้าผู้ตรัสรู้ชั้น ๕
 ได้ตรัสอภิญา ๕ เหล่าใด
 ไว้ ตามประการที่กล่าวแล้วนี้
 บัณฑิตทราบอภิญา ๕ เหล่า-
 นั้นแล้ว ก็ควรทราบปกิณกถา
 ในอภิญา ๕ เหล่านั้น นี้ด้วย
 เกิต.

เอตาสฺ หิ ยเตหํ จตุปปาตญาณ-
 สงฺขาทํ ทิพฺพจกฺขุํ, ตสฺส อนาคคํสญาณํ
 ยถากัมมุปกณฺณณฺจาทิ เทวปี ปริภุชฺชณฺณานิ
 โหนติ. อิติ อิมานิ จ เทว อิทฺธิวិธาทีนึ
 จ ปณฺจาทิ สตฺต อภินฺชาณานิ
 อิทฺธาตานิ. อิทานิ เตสํ อารมฺมณวิภาเค
 อสมฺโมหตฺถํ :

ก็ในบรรดาอภิญาเหล่านี้ ทิพยจักขุ
 ที่นับว่าเป็นจตุปปาตญาณนี้ใด, ทิพยจักขุนั้น
 ย่อมมีญาณที่เป็นปริภุช (ญาณแวกล้อม) แม้
 ๒ ญาณ คือ อนาคตังสญาณและยถากัมมุปก-
 ญาณ. เพราะเหตุนั้น อภิญาญาณที่มา
 ในที่นี้จึงมี ๑ คือญาณ ๒ เหล่านี้ และ
 ญาณ ๕ มีอิทธิวิธญาณเป็นต้น. บัดนี้ เพื่อ
 ความไม่ลุ่มหลงในการจำแนกอารมณ์ แห่ง
 ญาณเหล่านั้น :

คุณปัญญา ไชยธรรม
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อารมฺมณฺตติกา วุตฺตา

เย จตฺตารโ มเหสีนา

สฺตฺตฺนฺนฺมภินาณานํ^๑

ปวตฺตฺนฺนฺเตสฺ ทิปฺเย.

พระมเหสีเจ้า ไค้ตรัส

อารัมมตติกะ (หมวด ๓ แห่ง

อารมณ) ๔ หมวดเหล่าใดไว้

บัดนี้พึงแสดงความเป็นไปแห่ง

อภิญญา ๑ ในอารัมมตติกะ

เหล่านั้น.

ตฺตรายํ ทิปฺนา. จตฺตารโ ทิ

อารมฺมณฺตติกา มเหสีนา วุตฺตา.

กตฺเม จตฺตารโ. ปรีตฺตารมฺมณฺตติโก,

มคฺคการมฺมณฺตติโก, อตีตารมฺมณฺตติโก,

อชฺฉตฺตารมฺมณฺตติโกติ^๒

ต่อไปนี้ เป็นคำแสดงในอารัมมตติกะ

เหล่านั้น. เป็นความจริงว่า พระมเหสีเจ้า

ตรัสอารัมมตติกะไว้ ๔ หมวด. ๔ หมวด

อะไรบ้าง. ได้แก่ ปรีตตารัมมตติกะ

(หมวด ๓ แห่งอารมณมีอารมณที่เป็นปรีตตะ

เป็นต้น), มัคการัมมตติกะ (หมวด ๓ แห่ง

อารมณมีอารมณที่เป็นมรรคเป็นต้น), อตีตา-

รัมมตติกะ (หมวด ๓ แห่งอารมณมีอารมณ

ที่เป็นอดีตเป็นต้น), อชฉัตตารัมมตติกะ

(หมวด ๓ แห่งอารมณมีอารมณที่เป็นภายใน

เป็นต้น).

^๑ ฉ. สตฺตฺนฺนฺนฺปิ ภาณานํ.

^๒ อภि. ส. ๓๔/๒.

คุณปัญญา ไชยธรรม

สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๔๑๔. ตตถ อธิวิธยานัม ปริต-
 มหคฺคตอตีตานากตปจฺจุปฺปนฺนอชฺฌตฺตพหิทฺธา-
 รฺมฺมณฺวเสณ สฺตฺตสฺ อารมฺมณฺส
 ปวตฺตติ. กถํ ? ตถฺยํ ยทา กายํ
 จิตฺตสนฺนิสฺสตี กตฺวา อธิสฺสฺมาเนน
 กาเยน กนฺตฺกาโม จิตฺตวเสณ กายํ
 ปริณาเมตี, รูปกายํ^๑ มหคฺคตจิตฺเต
 สโมทฺทตี สฺมาโรเปตี. ตทา อฺปโยคฺลทฺธํ
 อารมฺมณํ โทตีตี กตฺวา รูปกายารมฺมณโต
 ปริตฺตารมฺมณํ โทตี. ยทา จิตฺตํ
 กายสนฺนิสฺสตี กตฺวา อธิสฺสฺมาเนน
 กาเยน กนฺตฺกาโม กายวเสณ จิตฺตํ
 ปริณาเมตี, ปาทกชฺฌานจิตฺตํ รูปกาเย
 สโมทฺทตี สฺมาโรเปตี, ตทา อฺปโยคฺลทฺธํ
 อารมฺมณํ โทตีตี กตฺวา มหคฺคตจิตฺตา-
 รฺมฺมณโต มหคฺคตารมฺมณํ โทตี.

๔๑๔. ในอภิญาเหล่านี้ อธิ-
 วิธยาน ย่อมเป็นไปในอารมณ์ ๑ คืออารมณ์
 ที่เป็นปริตตะ ที่เป็นมหคคตะ ที่เป็นอดีต
 ที่เป็นอนาคต ที่เป็นปัจจุบัน ที่เป็นภายใน
 และที่เป็นภายนอก. คืออย่างไร ? คือว่า
 ในเวลาใด ภิกษุเป็นผู้ต้องการทำกายนั้นให้
 อิงอาศัยจิต แล้วไปด้วยกายที่ใคร ๆ มอง
 ไม่เห็น ก็ย่อมทำกายให้น้อมไปตามอำนาจ-
 จิต, ย่อมตั้งรูปกายลงในมหคคตจิต คือปลง
 รูปกายลงในมหคคตจิต. ในเวลานั้น อธิ-
 วิธยาน ก็ย่อมเป็นญาณที่มีอารมณ์เป็นปริตตะ
 โดยมีรูปกายเป็นอารมณ์ เพราะทำอธิบาย
 ว่า รูปกายย่อมเป็นอารมณ์ที่ได้อุปโยคะ
 (ได้คำพูดเป็นเหตุยวิภคตี หมายความว่า
 ได้การเข้าไปประกอบ ได้การใช้งาน).
 ในเวลาใด ภิกษุเป็นผู้ต้องการทำจิตให้
 อิงอาศัยกาย แล้วไปด้วยกายที่ใคร ๆ มอง
 เห็นได้ ก็ย่อมทำจิตให้น้อมไปตามอำนาจ-

^๑ ฉ. อยํ ปาโร น ทิสฺสตี.

คุณไพศาล จีรวงศ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กาย, ย่อมตั้งฉานจิตที่เป็นบาทลงในรูปกาย
คือ ปลงฉานจิตที่เป็นบาทลงในรูปกาย,
ในเวลานั้น อธิวิธญาณ ก็ย่อมเป็นญาณที่มี
อารมณ์เป็นมหัคคตะ โดยมีมหัคคจิตเป็น
อารมณ์ เพราะทำอธิบายว่ามหัคคจิต ย่อม
เป็นอารมณ์ที่ได้อุปโยคะ.

ยสฺมา ปน ตทฺเว จิตฺตํ อตีตํ
นिरุทฺธมารมฺมณํ กโรติ, ตสฺมา อตีตารมฺมณํ
โทติ. มหาธาตุนิธานเ มหากสฺสปตฺตเถราทนี
วีย อนาคตํ อธิภูจฺหนฺตานิ อนาคตารมฺมณํ
โทติ. มหากสฺสปตฺตเถโร กิร มหาธาตุนิธานํ
กโรนฺโต "อนาคเต อฏฺฐารสฺวสฺสาธิกานิ
เทว วสฺสสตานิ อิมเ กนฺธา มา สฺสสึสฺ,
บุปฺพานิ มา มิลายีสฺ, ทิปา มา
นิพฺพายีสฺ"ติ อธิภูจฺหิ? ตํ สฺพํ ตเถว
อโหสิ. อสฺสคฺคตฺตเถโร วตฺตนิยเสนาสเน
ภิกฺขุสํฆิ สุกฺกภตฺตํ ภูชฺมานํ ทิสฺวา

อนึ่ง เพราะเหตุว่า จิตนั้นนั้นแหละ
ย่อมกระทำสิ่งที่ล่วงไปแล้ว ก็ดับไปแล้ว
ให้เป็นอารมณ์, ฉะนั้น อธิวิธญาณ
จึงเป็นญาณที่มีอารมณ์เป็นอดีต. สำหรับท่าน
ผู้มีฤทธิ์ทั้งหลาย มีพระมหากัสสปเถระ
เป็นต้น ผู้ธัชฐานอนาคต ณ ที่บรรจ
พระมหาธาตุ ก็ย่อมเป็นญาณที่มีอารมณ์เป็น
อนาคต. มีเรื่องว่า พระมหากัสสปเถระ
เมื่อได้ทำที่บรรจพระมหาธาตุไว้ ก็ได้
ธัชฐานแล้วว่า "ตลอด ๒๑๘ ปี ในอนาคต
ของหอมเหล่านี้ อย่าได้โรยราไป, ดอกไม้

^๑ สมุทฺทลวิลาสิณี . ๒/๒๘๓,
อฏฺฐสาสิณี . ๕๘๕.

คุณไพศาล จีรวงศ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อุทกโสณฺหิ ทิวเส ทิวเส ปุเรกตฺเต
 ทธีรสฺส โทศฺฐติ อธิฏฺฐาสี. ปุเรกตฺเต
 คหิตฺติ ทธีรสฺส โทติ. ปจฺจามตฺเต
 ปากตฺติกอุทกเมว? กายํ ปน จิตฺตสนฺนิสฺสิตฺติ
 กตฺวา อทิสฺสมาเนน กาเยน กมนกาเล
 ปจฺจุปปนฺนารมฺมณฺโณ โทติ.

เหล่านี้ย่อมาได้แห้งเหี่ยวไป, ประทีปเหล่านี้
 ย่อมาได้ดับไป" ดังนี้. สิ่งทั้งหมดนั้น ก็ได้
 เป็นอย่างที้อธิษฐานนั้นแล้วเหี่ยว. พระ-
อัสสคฺคตเถระ เห็นภิกษุสงฆ์ ในเสนาสนะ
 ชื่อวัตตนิยะ ฉันแต่ข้าวขาว ๆ กันอยู่ ก็ได้
 อธิษฐานแล้วว่า ในเวลาก่อนภัตทุก ๆ วัน
 ขอให้(น้ำที่)ตระพองน้ำ จงเกิดมีห้วงนมสั้มขึ้น
 เกิด ดังนี้. น้ำที่ภิกษุทั้งหลาย ได้ตักเอาใน
 เวลาก่อนภัต ย่อมเป็นน้ำที่มีรสเป็นนมสั้ม.
 ในเวลาหลังภัต ก็กลับเป็นน้ำตามปกตินั้น-
 เหี่ยว. ก็ในเวลาทีภิกษุ กระทบกายให้
 อิงอาศัยจิต แล้วไปด้วยกายที่ใคร ๆ
 มองไม่เห็น อธิธิวิธญาณ ก็ย่อมเป็นญาณที่มี
 อารมณ์เป็นปัจจุบัน.

กายวเสณ จิตฺตํ, จิตฺตวเสณ
 วา กายํ ปริณามนกาเล อตฺตโน
 กุมารกวดฺฒนาทินิมฺมานกาเล จ สกายจิตฺตานิ
 อารมฺมณกรณโต อชฺชตฺตารมฺมณฺโณ โทติ.

ในเวลาทีภิกษุทำจิตให้น้อมไป ตาม
 อานาจกายก็ดี, ในเวลาทีทำกาย ให้น้อม
 ไปตามอานาจจิตก็ดี และในเวลาทีเนรมิต
 รูปร่างกุมารเป็นต้นของตนก็ย่อมเป็นญาณที่มี

^๑ อฏฺฐสาสินี . ๕๘๕.

พหิทฺฐาหตุถิสฺสาทิสฺสนกาเล ปน อารมณ์เป็นภายใน โดยกระทำกายและจิต
 พหิทฺฐารมฺมณฺติ เอวํ ทาว อิทฺธิวิธฺยานุสฺส ของตนให้เป็นอารมณ์. ส่วนในเวลาที่ทำให้
 สุตฺตสฺส อารมฺมณฺสฺส ปวตฺตติ เวทิตฺตพฺพา. เห็นเป็นข้าง ม้า เป็นต้นในภายนอก ก็ย่อม
 เป็นญาณที่มีอารมณ์เป็นภายนอกจะนี้แล ฟัง
 ทราบความเป็นไปในอารมณ์ ๗ แห่งอิทธิ-
 วิธฺยานุ ตามประการดังกล่าวมานี้ ก่อน.

๔๑๕. ทิวฺพโสฺตธาตฺตฺตฺตฺตฺตฺต ปริตฺต-
 ปจฺจุปฺปนฺนอชฺฌตฺตพหิทฺฐารมฺมณฺวเสฺน จตฺตสฺส
 อารมฺมณฺสฺส ปวตฺตติ. กถํ ? ตถฺหิ
 ยสฺมา สทฺทํ อารมฺมณฺมํ กโรติ, สทฺโท จ
 ปริตฺตโต, ตสฺมา ปริตฺตารมฺมณฺมํ โหติ.
 วิชฺชมาณํเยว ปน สทฺทํ อารมฺมณฺมํ
 กตฺวา ปวตฺตตนฺโต ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณฺมํ
 โหติ. ตํ อตฺตโน กุจฺฉิสฺสทฺทสฺวณกาเล
 อชฺฌตฺตารมฺมณฺมํ. ปเรสฺส สทฺทสฺวณกาเล
 พหิทฺฐารมฺมณฺติ เอวํ ทิวฺพโสฺตธาตฺตฺตฺต
 จตฺตสฺส อารมฺมณฺสฺส ปวตฺตติ เวทิตฺตพฺพา.

๔๑๕. ทิวฺพโสฺตธาตฺตฺตฺต ย่อมเป็นไป
 ในอารมณ์ ๔ คืออารมณ์ที่เป็นปริตตะ ที่เป็น
 ปัจจุบัน ที่เป็นภายใน และที่เป็นภายนอก.
 คืออย่างไร ? ก็ว่า ทิวฺพโสฺตธาตฺตฺตฺตนั้น
 เพราะเหตุที่ กระทำเสียงให้เป็นอารมณ์,
 และเสียงเป็นปริตตธรรม, ฉะนั้น จึงเป็น
 ญาณที่มีอารมณ์เป็นปริตตะ. อนึ่งย่อม
 เป็นญาณที่มีอารมณ์เป็นปัจจุบัน โดยการ
 ที่เป็นไป กระทำเสียงที่กำลังมีอยู่นั้นเดียว
 ให้เป็นอารมณ์. ญาณนั้น ชื่อว่า เป็นญาณที่มี
 อารมณ์เป็นภายใน ในเวลาที่ฟังเสียงใน
 ห้วงของตน. ชื่อว่ามีอารมณ์เป็นภายนอก
 ในเวลาที่ฟังเสียงของผู้อื่น ฉะนั้นแล ฟัง

คุณไพศาล จีรวงศ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ทราบความเป็นไปในอารมณ์ ๔ แห่งทิพโสต-
ธาตญาณ ตามประการังกล่าวมานี้.

๔๑๖. เจโตปริยญาณ ปริตฺตมกุกค-
อุปฺปมาณมกุกคตํ ตานาคตปฺจฺจุปฺนฺนพหิทฺธา-
รมฺมณวเสน อฏฺฐสฺ อารมฺมณฺส
ปวตฺตติ. กถํ ? ตณฺหิ ปเรสํ
กามาวจรจิตฺตชานนกาเล ปริตฺตารมฺมณํ
โทติ. รูปาวจรอรฺรูปาวจรจิตฺตชานนกาเล
มกุกคตารมฺมณํ โทติ. มกุกคผลชานนกาเล
อุปฺปมาณารมฺมณํ โทติ.

๔๑๖. เจโตปริยญาณ ย่อมเป็นไปใน
อารมณ์ ๘ คืออารมณ์ที่เป็นปริตตะ ที่เป็น
มหัคคตะ ที่เป็นอุปฺปมาณะ ที่เป็นมรรค
ที่เป็นอกิต ที่เป็นอนาคต ที่เป็นปัจจุบัน และ
ที่เป็นภายนอก. คืออย่างไร ? ก็ว่า
เจโตปริยญาณนั้น ย่อมเป็นญาณที่มีอารมณ์
เป็นปริตตะ ในเวลาที่รู้กามาวจรจิตของ
บุคคลเหล่านั้น. ย่อมเป็นญาณที่มีอารมณ์เป็น
มหัคคตะ ในเวลาที่รู้รูปาวจรจิต และ
อรฺูปาวจรจิต. ย่อมมีอารมณ์เป็นอุปฺปมาณะ
ในเวลาที่รู้มรรคและผล.

เอตฺถ จ ปุถุชฺชโน โสตาปฺนฺนสฺส
จิตฺตํ น ชานาติ. โสตาปฺนฺโน วา
สกทากามิสฺสาติ เอวํ ยาว อรฺหโต
เนตพฺพิ. อรฺหา ปน สพฺเพสํ จิตฺตํ
ชานาติ. อณฺโณปฺ^๑ อฺปริโม เญจิมฺสฺสาติ

ก็ในการรู้จิต นี้ บัดนี้พึงทราบถึง
ความแตกต่างกัน ชื่อนี้ว่า ปุถุชน ย่อมไม่รู้
จิตของพระโสดาบัน. และพระโสดาบัน
ก็ย่อมไม่รู้จิตของพระสกทาคามี พึงนํานัยไป
จนถึงพระอรหันต์ตามประการังกล่าวมาเป็น

^๑ ฉ. อณฺโณปฺ จ.

คุณกมล เมตะนันท์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิมรรค บ.พ. ๔-๒๒

อัย วิเสโส เวทิตุโพ. มกฺกจิตฺตารมฺมณ- อาทินี้เกิด. ส่วนพระอรหันต์ ย่อมรู้จักของ
 กาลे มกฺการมฺมณํ โทติ. ยทา ปน บุคคลทุกจำพวก. บุคคลชั้นสูง(กว่า) แม้
 อตีเต สุตฺตทิวสฺสพฺภนฺตเร อนาคต อื่น ๆ ย่อมรู้จักของบุคคลชั้นต่ำ(กว่า).
 สุตฺตทิวสฺสพฺภนฺตเร จ ปเรสํ จิตฺตํ ย่อมเป็นญาณที่มีอารมณ์เป็นมรรค ในเวลา
 ชานาติ, ตทา อตีตารมฺมณํ อนาคตา- ที่มีมรรคจิตเป็นอารมณ์. ส่วนว่า ในเวลา
 รมฺมณณจ โทติ. ไค รู้จิตของบุคคลอื่น ภายใน ๗ วันที่ล่วง
 ไปแล้ว และภายใน ๗ วันที่ยังไม่มาถึง,
 ในเวลานั้น ย่อมเป็นญาณที่มีอารมณ์เป็น
 อตีต และเป็นญาณที่มีอารมณ์เป็นอนาคต.

กถิ ปจฺจุปปนฺนารมฺมณํ โทติ. ถาว่า ย่อมเป็นญาณที่มีอารมณ์เป็น
 ปจฺจุปปนฺนํ นาม ติวธิ์ ขณฺปจฺจุปปนฺนํ ปัจจุบัน อย่างไร. เฉลยว่า ชื่อว่าปัจจุบัน
 สนฺตติปจฺจุปปนฺนํ อทฺธาปจฺจุปปนฺนณฺจ. มี ๓ อย่าง คือขณปัจจุบัน สันตติปัจจุบัน
 ตตฺถ อุปฺปาทสิทฺธิภงฺกปฺปตฺตํ ขณฺปจฺจุปปนฺนํ. และอัทธาปัจจุบัน. ในปัจจุบัน ๓ อย่างนั้น
 เอกเทวสนฺตติวารปริยาปนฺนํ สนฺตติ- ธรรมชาติที่ถึงอุปปาทะ ฐิติ และภังคะ ชื่อ
ปจฺจุปปนฺนํ. ตตฺถ อนุธกาเร นิสีทิตฺวา ว่า เป็นขณปัจจุบัน. ธรรมชาติที่นับเนื่องใน
 อาโลกฺกุจฺจํ กตฺสฺส น ตาว อารมฺมณํ ๑-๒ สันตติวาระ ชื่อว่า สันตติปัจจุบัน. ใน
 ปากฏุ โทติ, ยาว ปน ตํ ปากฏุ โทติ, สันตติปัจจุบันนั้น ฟังทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้
 เอกุณฺตเร เอกิ^๑ เทว สนฺตติวารา เมื่อบุคคลนั่งอยู่ในที่มืด แล้ว(ลุก)ไปสู่

^๑ ฉ. เอก.

เวทิตพฺพา. อาโลกภูฏาเน จริตฺวา
 โอวรกั ปวิญฺจสุส่าปี น ตาว สทสา รุปี
 ปากฺกั โทติ, ยาว ปน ตั ปากฺกั โทติ,
 เอกุณฺตเร เอกิ^๑ เทว สฺนตฺติวารา
 เวทิตพฺพา. ทูเร จตฺวา ปน รชกานั
 หตฺตวิการั ฆตฺติเกริอาทืออาโกฏฺนวิการณฺจ
 ทิสฺวาปี น ตาว สทฺทึ สฺนตฺติ, ยาว ปน^๒
 ตั สฺนตฺติ, ตสฺมิปิ^๓ อนุตเร เอกิ
 เทว สฺนตฺติวารา เวทิตพฺพา. เอว
 ตาว มชฺฉิมภาณกา.

ที่สว่าง อารมณ์จะยังไม่ปรากฏก่อน, ก็ใน
 ช่วงเวลาระหว่าง จนกว่าอารมณ์นั้นจะ
 ปรากฏนี้, ฟังทราบว่าเป็น ๑-๒ สันตติ-
 วาระ. แม้เมื่อบุคคลเที่ยวไปในที่สว่างแล้ว
 เข้าห้อง รูปจะยังไม่ปรากฏทันทีก่อน, ใน
 ช่วงเวลาระหว่าง จนกว่ารูปนั้นจะปรากฏ นี้
 ฟังทราบว่าเป็น ๑-๒ สันตติวาระ. ส่วน
 บุคคลยืนอยู่ที่ไกล แม้มองเห็นกิริยา
 ชยับเขยื้อนแห่งมือ ของช่างย้อม และกิริยา
 ชยับเขยื้อนในการตีฆ้อง กลองเป็นต้น ก็ยัง
 ไม่ได้ยินเสียง(ทันที)ก่อน, ในช่วงระยะ
 เวลาระหว่าง จนกว่าจะได้ยินเสียงนั้น
 แม้ นี้ ก็ฟังทราบว่าเป็น ๑-๒ สันตติวาระ.
พระมชฺฉิมภาณกาจารย์ทั้งหลาย (อาจารย์
 ผู้สอนมชฺฉิมนิกาย) กล่าวไว้อย่างนี้ ก่อน.

สัยฺตตภาณกา ปน รูปสนฺตติ ส่วน พระสังยุตตภาณกาจารย์ทั้งหลาย
 อรูปสนฺตตีติ เทว สฺนตฺติโย วตฺวา อุทกั (อาจารย์ผู้สอนสังยุตตนิคาย) กล่าวสันตติไว้

^๑ ฉ. เอก.
^๒ ส. อ. ม. ยาว จ ปน.
^๓ ฉ. เอตสฺมิปิ.

คุณกมล เมตะนันท์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรมรังค บ.พ. ๕-๒๒

อกุภมิทฺวา กตฺสฺส ยาว ตีเร อกุภนฺต- ๒ อย่าง คือรูปสันตติ และอรุปลสันตติ แล้ว
 อุกฺกเลขา น วิปฺสึทฺติ, อทฺธานโต กล่าว (อธิบาย)ว่า เมื่อบุคคลเดินย่ำน้ำไป
 อากตฺสฺส ยาว กาเย อุสุมฺภาโว น ชั่วระยะเวลาเท่าที่รอยย่ำน้ำ ที่ริมตลิ่ง
 รูปสมฺมตฺติ, อาตปา อากนฺตฺวา คพฺภึ ยังไม่ใส, เมื่อบุคคลเดินมาแต่ทางไกล
 ปวิฏฺฐสฺส ยาว อนฺธการภาโว น ชั่วระยะเวลาเท่าที่ความร้อน ในกายยังไม่
 วิคฺจฺจตฺติ, อนฺโตคพฺภเ กมฺมฏฺฐจัน ระงับ, เมื่อบุคคลเดินมาแต่กลางแดด แล้ว
 มนสิกริตฺวา ทิวา วาตปานํ วิวริตฺวา เข้าห้อง ชั่วระยะเวลาที่ความมืดยังไม่
 โอลิเกนฺตฺสฺส ยาวกฺขันนํ ผนฺทนาภาโว หายไป, เมื่อพระโยคีมนสิการกรรมฐาน
 น รูปสมฺมตฺติ, อโย รูปสนฺตติ นาม. ภายในห้อง แล้วเปิดหน้าต่างมองดู ตอน-
 เทว ตโย ชวนวารา อรูปสนฺตติ กลางวัน, ชั่วระยะเวลาเท่าที่ตายัง
 นามาติ วตฺวา ตทฺภยมฺปิ สฺนตฺติปจฺจปฺนํ ไม่หายพร่า, (ที่กล่าวมาทั้งหมด) นี้ ชื่อว่า
 นามาติ วทฺนฺติ. รูปสันตติ. ๒-๓ ชวนวาระ ชื่อว่า อรูป-
 สันตติ ดังนี้แล้ว ก็กล่าวถึงสันตติทั้ง ๒ นั้น
 ว่า ชื่อว่า สันตติปัจจุบัณ.

เอกภวปริจฺฉินฺนํ ปน อทฺธาปจฺจปฺนํ
 นาม. ยํ สฺนธาย ภาทเทกรตฺตสฺสฺเต
 "โย จาวุโส มโน เย จ ธมฺมา
 อุกฺกยเมว ตํ ปจฺจปฺนํ, ตสฺมิ
 ปจฺจปฺนเน ฉนฺทราคปฺภิปุทฺธํ โทติ
 วิณฺฑาณํ, ฉนฺทราคปฺภิปุทฺธตฺตา วิณฺฑาณสฺส

ส่วนธรรมชาติที่กำหนดไว้ด้วยภพหนึ่ง
 ชื่อว่า อัทธาปัจจุบัณ. ได้แก่ ปัจจุบัณที่ท่าน
 พระมหากัจจายนเถระ หมายถึงกล่าวไว้
ในภทเทกรตฺตสฺสฺตร ว่า "คุณของท่านผู้มีอายุ
 ใจอันใดก็ดี ธรรมทั้งหลายอันใดก็ดี ธรรม-
 ชาติทั้ง ๒ นั้นนั่นเทียว เป็นปัจจุบัณ,

คุณกมล เมตะนันท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตทภินนุทติ, ตทภินนุทโท ปจฺจุปปนุเนสุ
 ฐมเมสุ สํหิรตี^๑ วุตฺตํ. สนฺตติ-
 ปจฺจุปปนุํ เจตฺถ อฏฺฐกกาสุ อากตฺ.
 อทฺธาปจฺจุปปนุํ สุตฺเต.

วิญญาณ ย่อมเป็นธรรมชาติเกี่ยวพัน
 ด้วยฉันทราคะในปัจจุบันนั้น, เพราะความที่
 วิญญาณเกี่ยวพันด้วยฉันทราคะ บุคคลจึง
 เพลิดเพลินยิ่งซึ่งปัจจุบันนั้น, เมื่อเพลิด-
 เพลิดเพลินยิ่งซึ่งปัจจุบันนั้น ก็ย่อมเคลื่อนไปใน
 ปัจจุบันธรรมทั้งหลาย" ดังนี้. ก็ในปัจจุบัน
 ๓ อย่างนี้ สันตติปัจจุบันมาในอรรถกถา
 ทั้งหมด. อัทธูปจจุบันมาในพระสูตร.

ตตฺถ เกจิ ขณฺณปจฺจุปปนุํ จิตฺตํ
 เจโตปริยญาณสุส อารมฺมณํ โหตีตี
 วทฺตุติ. กิการณา ? ยสฺมา อิทธิมสุส^๒
 จ ปรสฺส จ เอกกฺขณฺเ จิตฺตํ อฺปฺปชฺชตีตี.
 อิทธิจ เนสิ โอบมฺมิ, ยถา อากาเส
 ชิตฺเต ปุบฺพมฺมุจิมฺหิ อวสุสิ เอกํ ปุบฺผํ
 เอกสุส วณฺเณ วณฺเฏ ปฏฺวิชฺฌตี, เอว
 ปรสฺส จิตฺตํ ชานิสฺสามีติ ราสิวเสน
 มหาชนสุส จิตฺเต อาวชฺชิตฺเต อวสุสิ

ในปัจจุบัน ๓ อย่างนั้น อาจารย์
 บางพวกกล่าวว่า จิตที่เป็นขณปัจจุบัน ย่อม
 เป็นอารมณ์ของเจโตปริยญาณ. เพราะ
 เหตุไร ? เพราะเหตุว่า จิตของท่านผู้มี
 ฤทธิ์ และของบุคคลอื่น ย่อมเกิดขึ้นในขณะ
 เดียวกัน ดังนี้. ก็เรื่องต่อไปนี้เป็นอุปมา
 ของอาจารย์เหล่านั้น, เปรียบเหมือนว่า
 เมื่อเขาขว้างกำดอกไม้ ไปในอากาศ
 ดอกไม้ดอกหนึ่ง ย่อมมีก้านที่มแทงเอาก้าน

^๑ ม. อ. ๑๔/๓๖๖.
^๒ ฉ. อิทธิมโต.

วิสุทธิธรรมรังค บ.พ. ๔-๒๒

คุณภุชงค์ รังสินธุ์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เอกสัส จิตต์ เอเกน จิตฺเตน ของดอกไม้(ดอกอื่น)สักดอกหนึ่งได้ เป็น
 อุปาทกฺขณเ วา จิตฺกฺขณเ วา แน่แท้ฉันใด, เมื่อภิกษุผู้มีฤทธิ์คิดว่า เราจัก
 ภฺกฺกฺขณเ วา ปฏิวิชุดฺตี. ตํ ปน รู้จิตของบุคคลอื่น ทั้งนี้แล้วนึกถึงจิตของชน
 วสฺสสมฺปิ วสฺสทสฺสมฺปิ อาวชฺเชนฺโต จำนวนมาก ด้วยอำนาจการรวมกลุ่ม ก็ย่อม
 เยน จ จิตฺเตน อาวชฺชติ, เยน จ มีจิตดวงหนึ่ง แหวงตลอดจิตของชนสักคนหนึ่ง
 ชานาติ. เตสํ ทฺวินฺนํ สทฺฐจฺจนาภาวโต ที่อุปาทขณะบ้าง ที่ฐิติขณะบ้าง ที่ภังคขณะ
 อาวชฺชนชวณานนฺจ อนิฏฺฐจฺจนาเน บ้าง ได้เป็นแน่แท้ ฉะนั้น ทั้งนี้ ก็กำนั้น
 นานารมฺมณภาวปฺคฺติโทสโต อยุตฺตุนฺติ ท่านปฏิเสธแล้ว ในอรรถกถาว่า ไม่ถูกต้อง
 อฏฺฐกถาสฺ ปฏิชฺชิตฺ. เพราะเมื่อนึกถึงไป แม้ ๑๐๐ ปี แม้ ๑,๐๐๐
 ปี จิตที่ใช้ถึง, และจิตที่ใช้รู้ ทั้ง ๒ นั้น

ไม่มีการตั้งพร้อมกัน และเพราะมีโทษ
 (ความไม่ถูกต้อง) คืออาวัชจจิตและชวณจิต
 มีอันถึงความเป็นจิต ที่มีอารมณ์ต่างกันได้
 ในฐานะที่ไม่น่าต้องการ ดังนี้.

สนฺตติปจฺจูปฺปนํ ปน อทฺธา-
 ปจฺจูปฺปนนฺจ อารมฺมณํ โหตีติ เวทิตพฺพิ.
 "ตตฺถ ยํ วตฺตมานชวณวีถิตอ ตีตานาคต-
 วเสน ทฺวิตฺติชวณวีถิปริมาเน กาลเ
 ปรสฺส จิตฺตํ, ตํ สพฺพมฺปิ สนฺตติปจฺจูปฺปนํ

ก็บัณฑิตพึงทราบว่ จิตที่เป็นสันตติ-
 ปัจจุบัน และที่เป็นอัธยาปัจจุบัน ย่อมเป็น
 อารมณฺ(ของเจโตปริยญาณ). พระอรรถ-
 กถาจารย์ ได้กล่าวไว้ในอรรถกถาสังยุต-
นิกาย ว่า "ในจิตที่เป็นปัจจุบัน ๒ อย่างนั้น

คุณภุชงค์ รั้งสินธุ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นาม. อหฺธธาปจฺจุปปนฺนํ ปน ชวนวาเรน
ทีเปตพฺพนฺ"ติ สํยุตฺตญฺจกถายํ วุตฺตํ.
ติ สํญฺจ วุตฺตํ.

จิตของบุคคลอื่นในกาลประมาณ ๒-๓ ชวนวิถี
โดยเกี่ยวกับเป็นชวนวิถี ที่ล่วงไปแล้ว และ
ที่ยังไม่มาถึง นับแต่ชวนวิถีที่กำลังเป็นไป
อยู่ใด, จิตแม้มทุกดวงนั้น ชื่อว่าสันตติปัจจุบัณ.
ส่วนอหฺธธาปัจจุบัณ บัณฑิตพึงแสดงได้ โดย
ชวนวาระ" ดังนี้. คำนั้น ท่านกล่าวไว้
ก็แล้ว.

ตตฺตฺรายํ ทีปนา. อิหฺธิมา ปรสฺส
จิตฺตํ ชานิตฺกามาโม อาวชฺชติ. อาวชฺชนํ
ชณฺปจฺจุปปนฺนํ อารมฺมณํ กตฺวา เตเนว
สทฺ นิรุชฺฌติ. ตโต จตฺตารี ปณฺจ วา
ชวานานิ. เยสํ ปจฺจิมํ อิหฺธิจิตฺตํ,
เสสานิ กามาวจฺรานิ, เตสํ
สพฺเพสฺสปิ ตเทว นิรุหฺติ จิตฺตมารมฺมณํ
โหติ, น จ ตานิ นานารมฺมณานิ
โหนติ อหฺธธาเวสเนน ปจฺจุปปนฺนารมฺมณตฺตฺตา.
เอการมฺมณตฺตฺเตปิ จ อิหฺธิจิตฺตเมว
ปรสฺส จิตฺตํ ชานาติ, น อิตฺธานิ.
ยถา จกฺขุทฺทวาเร จกฺขุวิญญาณเมว

ต่อไปนี้เป็นคำแสดงในการรู้จิตที่
เป็นอหฺธธาปัจจุบัณนั้น. ภิกษุผู้มีฤทธิ์ ผู้ต้อง-
การจะรู้ ย่อมนึกถึงจิตของบุคคลอื่น.
อวิชฺชนจิต(จิตที่นึกถึง) กระทำจิตที่เป็น
ชณฺปจฺจุบัณ ให้เป็นอารมณ์ แล้วก็ย่อมดับไป
พร้อมกับอารมณ์นั้นนั่นเอง. ต่อจากนั้น
ชวนจิต ๔ ขณะหรือ ๕ ขณะ ย่อมแล่นไป.
ซึ่งเป็นบรรดาชวนจิต มีขณะสุดท้ายเป็น
อิหฺธิจิต, ชวนจิตที่เหลือเป็นกามาวจฺรจิต,
จิตที่ดับไปแล้วนั้นนั่นเทียว เป็นอารมณ์แห่ง
ชวนจิตเหล่านั้น แม้มทุกดวง, ก็ชวนจิต
เหล่านั้น หาเป็นจิตที่มีอารมณ์แตกต่างกันไม่

คุณภุชงค์ รั้งสินธุ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วสุทธรค บ.พ. ๔-๒๒

รูป ปัสสติ, น อิตราณีติ. อิติ อิทึ เพราะมีจิตที่เป็นปัจจุบัน โดยเกี่ยวกับอัทธา
 สันตติปัจจุปปนุสส เจว อหุธา- เป็นอารมณ์. ก็แม้ในเพราะมีอารมณ์เป็น
 ปัจจุปปนุสส จ วเสน ปัจจุปปนุสส นารมมณั หนึ่ง อิตติจิตเท่านั้น ย่อมรู้จิตของบุคคลอื่น
 โหติ. ยสฺมา วา สันตติปัจจุปปนุสส นปิ ได้, จิตนอกนี้หาไม่รู้ไม่. เหมือนอย่างใน
 อหุธาปัจจุปปนุสส เวยะ ปวตฺตติ,^๑ ตสฺมา จักขุทวาร จักขุวิญญาณเท่านั้น ย่อมเห็นรูป
 อหุธาปัจจุปปนุสส เวยะ เวยะ^๒ ปัจจุปปนุสส- ได้, จิตนอกนี้หาเห็นไม่ ฉะนั้น ฉะนั้นแล.
 รมมณฺติ เวทิตพฺพ. ปสฺส เจโตปริยญาณนี้ ย่อมเป็นญาณที่มีอารมณ์เป็น
 จิตฺตารมมณฺตฺตาเยว ปน พหิทฺธารมมณั ปัจจุบัน โดยเกี่ยวกับสันตติปัจจุบัน และ
 โหตีติ. เอว เจโตปริยญาณสฺส อภุจฺสุ อัทธาปัจจุบัน ตามประการดังกล่าวมานี้.
 อารมมณฺสฺ ปวตฺตติ เวทิตพฺพา. อีกอย่างหนึ่ง เพราะเหตุว่า แม้สันตติ-
 ปัจจุบัน ก็ย่อมเป็นไปในอัทธาปัจจุบัน
 นั้นทีเดียว, ฉะนั้น ก็พึงทราบว่ เจโต-
 ปริยญาณนี้ เป็นญาณที่มีอารมณ์เป็น
 ปัจจุบัน โดยเกี่ยวกับอัทธาปัจจุบันเท่านั้น.
 ส่วนชื่อว่า เป็นญาณที่มีอารมณ์เป็นภายนอก
 ก็เพราะความที่มีจิตของบุคคลอื่นเป็นอารมณ์
 นั้นทีเดียว ฉะนั้นแล. พึงทราบความเป็นไป

^๑ ฉ. ปตติ.

^๒ ส. วเสนเว เจต, อ. ม. วเสนเว ต.

คุณภุชงค์ รั้งสินธุ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ในอารมณ์ ๘ แห่งเจโตปริยญาณ ตาม
ประการดังกล่าวมานี้.

๔๑๗. บุพเพนิวาสญาณ ปริตตะ-
มหกุกตอปุพฺพมาณมกุกตอติชฺชุตฺตพหิทฺธา-
นวตฺตพพารมฺมณวเสน อฏฺฐสฺ อารมฺมณสฺ
ปวตฺตติ. กถิ ? ตถฺหิ กามาวจรกฺ-
ขนฺธานุสฺสรณกาเล ปริตฺตการมฺมณ
โหติ. รูปาวจรารูปาวจรกฺขนฺธานุสฺสรณกาเล
มหกุกตการมฺมณ. อตีเต อตฺตนา ปเรหิ วา
ภาวิตมกุกํ สจฺฉนิกตผลณฺจ อณฺุสฺสรณกาเล
อปุพฺพมาณารมฺมณ. ภาวิตมกुकเมว
อนฺุสฺสรณกาเล มกุกการมฺมณ. นียมโต
ปเนตฺติ อตีตารมฺมณเมว.

๔๑๗. บุพเพนิวาสญาณ ย่อมเป็นไป
ในอารมณ์ ๘ คืออารมณ์ที่เป็นปริตตะ ที่เป็น
มหักคตะที่เป็นอุปฺพมาณะ ที่เป็นมรรค ที่เป็น
อดีต ที่เป็นภายใน ที่เป็นภายนอก และ
ที่เป็นนวัตตัพพะ. คืออย่างไร ? ก็ว่า
บุพเพนิวาสญาณนั้น ย่อมเป็นญาณที่มีอารมณ์
เป็นปริตตะ ในเวลาที่ตามระลึกถึง
กามาวจรชั้น. ย่อมเป็นญาณที่มีอารมณ์เป็น
มหักคตะในเวลาตามที่ตามระลึกถึงรูปาวจรชั้น
และอรูปาวจรชั้น. ย่อมเป็นญาณที่มีอารมณ์
เป็นอุปฺพมาณะ ในเวลาที่ตามระลึกถึงมรรค
ที่ตน หรือคนอื่นได้เจริญแล้ว และผลที่ตน
หรือคนอื่นได้กระทำให้แจ้งแล้ว ในอดีต.
ย่อมเป็นญาณที่มีอารมณ์เป็นมรรค ในเวลา
ที่ตามระลึกถึงมรรคที่ได้เจริญแล้วนั้นแหละ.
ก็ญาณนี้ เป็นญาณที่มีอารมณ์เป็นอดีตอย่าง-
เดียวโดยแน่นอน.

ร.ค.สมโภช พิพัฒนภูมิพิเศษ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิมรรค บ.พ. ๔-๒๒

ตตฺถ กิญฺจาปี เจโตปริยญาณ- ในบรรดาญาณเหล่านั้น แม้ว่า
 ยถากัมมุปกณฺฑานานิ อตีตารมฺมณานิ เจโตปริยญาณ และยถากัมมุปกณฺฑาณ เป็น
 โทหนฺติ, อถ โข เตสํ เจโตปริยญาณสุส ญาณที่มีอารมณ์เป็นอดีตได้ แม้ก็จริง, ถึง-
 สตุตฺทิวสพฺพนุตราตีติ จิตฺตเมว อารมฺมณํ. ภาระนั้นแล ในญาณ ๒ นั้น เจโตปริยญาณ
 ตํ ทิ อณฺณํ ขนฺธํ วา ขนฺธปฏิพฺพุชฺชํ ก็มีเฉพาะจิตที่ล่วงไปแล้ว ภายใน ๗ วัน
 วา น ชานาติ. มคฺคสมฺปยุตฺต- เท่านั้น เป็นอารมณ์. จริงอยู่ เจโตปริย-
 จิตฺตารมฺมณตฺตา ปน ปริยายโต ญาณนั้น ย่อมไม่รู้ชั้นอื่น (จากวิญฺญาณชั้น)
 มคฺคการมฺมณฺติ วุตฺตํ. ยถากัมมุปกณฺฑาณสุส หรือสิ่งเนื่องกับชั้น. แต่ก็กล่าวได้ว่า
 จ อตีตํ เจตนาตฺตเมว อารมฺมณํ. มีอารมณ์เป็นมรรคได้โดยปริยาย เพราะ
 ปุพฺเพนิวาสญาณสุส ปน อตีตา ขนฺธา มีจิตที่สัมปยุตกับมรรคเป็นอารมณ์. และ
 ขนฺธปฏิพฺพุชฺชจ กิญฺจิ อนารมฺมณํ นาม ยถากัมมุปกณฺฑาณ ก็มีเพียงเจตนาอดีตเท่านั้น
 นตฺถิ. ตถฺหิ อตีตฺกขนฺธขนฺธปฏิพฺพุชฺชํ เสสุ เป็นอารมณ์. ส่วนสำหรับปุพฺเพนิวาสญาณ
 ธมฺเมสุ สัพฺพณฺฑตฺตญาณสฺमानคฺคิกิ^๑ โทตีติ ชั้นอดีตทั้งหลาย และอะไร ๆ ที่เนื่องกับ
 อัย วิเสโส เวทิตฺพฺโพตี^๒ อยเมตฺถ ชั้น ชื่อว่าเป็นอารมณ์ไม่ได้ หามิได้.
 อฏฺฐกถานโย. ยสฺมา ปน "กุสลา จริงอยู่ ปุพฺเพนิวาสญาณนั้น ย่อมเป็นญาณที่มี
 ขนฺธา อิทฺธิวิธญาณสุส เจโตปริยญาณสุส คติเสมอด้วยพระสัพฺพัญฺญตฺตญาณ ในธรรม
 ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณสุส ยถากัมมุปก- ทั้งหลายคือชั้นอดีต และสิ่งเนื่องกับชั้น
 ญาณสุส อนาคตฺสญาณสุส อารมฺมณฺปจฺจเยน บัดนี้พึงทราบความแตกต่างกัน ชัดแจ้งกล่าว

^๑ ฉ. ฌานคตฺกิ, ฮิ. สมคตฺกิ.

^๒ ฉ. ฮิตฺติ-สทฺโท น ทิสฺสติ.

ปัจจุโย^๑ติ^๑ ปฏฺจาเน วุตฺตํ. ตสฺมา มากระนี้^๑ นี้เกิดแล. (ที่กล่าวมากระนี้) นี้
 จตุตาโรปี ขนฺธา เจโตปริยญาณ- เป็นนัยอรรถกถา ในเรื่องนี้. อนึ่ง เพราะ
 ยถากัมมุปกณฺณานํ อารมฺมณํ โทหนฺติ. เหตุที่ในปกรณ์ภูฏาน ตรัสไว้ว่า "กุศลชั้น
 ตตฺตราปี ยถากัมมุปกณฺณาสฺส กุสลา- ทั้งหลาย ย่อมเป็นปัจจัย โดยอรรถกถาปัจจัย
 กุสลาเอวาทิ. แก่อิทธิวิธญาณ เจโตปริยญาณ ปุพเพ-
 นิवासานุสสติญาณ ยถากัมมุปกณฺณาน
 อนาคตังสญาณ" ดังนี้. ฉะนั้น ชั้นทั้ง ๔
 ย่อมเป็นอารมณ์ของเจโตปริยญาณ และ
 ยถากัมมุปกณฺณาน. ในญาณทั้ง ๒ แม้นั้น
 กุศลชั้น และอกุศลชั้นเท่านั้น ย่อมเป็น
 อารมณ์ของยถากัมมุปกณฺณาน ฉะนั้นแล.

อตุตฺตโน ขนฺธานุสฺสรณกาเล ก็ปุพเพนิवासญาณนั้น ย่อมเป็นญาณที่มี
 ปเนตํ อชฺชุตฺตารมฺมณํ. ประสฺส อารมณ์เป็นภายใน ในเวลาที่ตามระลึกถึง
 ขนฺธานุสฺสรณกาเล พหิทฺธารมฺมณํ. "อตีเต ชั้นของตน. ย่อมเป็นญาณที่มีอารมณ์เป็น
 วิปฺสฺสี ภควา อโหสิ. ตสฺส มาตา ภายนอก ในเวลาที่ตามระลึกถึงชั้นของ
 พนฺธุมาตี นาม, ปิตา พนฺธุมา นามา^๑ติ- ผู้อื่น. ย่อมเป็นญาณที่มีอารมณ์เป็นนวัตตัพพะ
 อาทีนา^๒ นเยน นามโกตฺตปจฺวีนิมิตฺตาติ- ในเวลาที่ตามระลึกถึงสิ่งที่เนื่องกับชั้น มี

^๑ อภ. ป. ๔๐/๑๕๖.

^๒ ที. มหา. ๑๐/๗.

อนุสรณกาเล นวตตพพารมมณฺโฑ โทติ. ชื่อ โคตร แผ่นดิน นิมิตเป็นต้น โดยนัยว่า
นามโคตรตนฺตี เจตถ ขนฺธปฏิพัทฺโธ "ในกาลอดีต พระผู้มีพระภาค พระนามว่า
 สมฺมตีสิทฺโธ พยฺยชนฺภูโจ ทฏฺจพฺโพ, วิปัสสี ได้มีแล้ว. พระชนนีของพระองค์นั้น
 น พยฺยชนฺ. พยฺยชนฺ ทิ สทฺทายตฺน- ทรงพระนามว่าพันธุมาตี พระชนกทรง
 สงฺกหิตตฺตา ปรีตฺตํ โทติ. ยถา พระนามว่าพันธุมา" ดังนี้เป็นต้น. ในอารมณ์
 "นिरุตฺติปฏิสํภิตา ปรีตฺตารมฺมณา"ติ? ที่เป็นวัตถุทัฬหะนี้ ข้าพเจ้ามีความเห็นชื่อนี้
 อยเมตฺถ อมฺหากํ ขนฺติ. เอวํ ว่า ก็ในคำว่า นามและโคตร นี้ เป็น
 ปุพฺเพนิวาสญาณสฺส อฏฺจสฺ อารมฺมณฺสฺ (บัญญัติ) ธรรมที่เนื่องกับขันธ สำเร็จโดย
 ปวตฺติ เวทิตฺตพฺพา. สมมติ ฟังเห็นว่าเป็นความหมายแห่ง
 พยฺยชนะ, ไม่ใช่เป็นพยัญชนะ. เพราะว่า
 พยัญชนะเป็นปริตตธรรม (กามาวจรธรรม)
 เพราะสงเคราะห์ได้ ด้วยสทฺทายตฺนนะ.
 เหมือนอย่างที่ตรัสไว้ว่า "นिरุตฺติปฏิสํภิตา
 มีอารมณ์เป็นปริตตะ" ดังนี้ ฉะนั้น. บัดนี้
 ฟังทราบความเป็นไปในอารมณ์ ๘ แห่ง
 ปุพฺเพนิวาสญาณ ตามประการดังกล่าวมานี้
 เถิด.

^๑ อภ. วิ. ๓๕/๔๑๖.

๔๑๘. ทิพพจกฺขณาณํ ปรีตฺตปจฺจุป-
 บุนนอชฺฌตฺตพหิทฺฐารมฺมณวเสน จตุสสุ
 อารมฺมณฺสํ ปวตฺตติ. กถํ ? ตณฺหิ
 ยสฺมา รูปี อารมฺมณํ กโรติ, รูปฺจ
 ปรีตฺตํ, ตสฺมา ปรีตฺตารมฺมณํ โหติ.
 วิชฺชมาเนเยว จ รูเป ปวตฺตตฺตา
 ปจฺจุปฺบุนนารมฺมณํ. อตฺตโน กุจฺฉิตฺตาหิ-
 รูปทสฺสนกาเล อชฺฌตฺตารมฺมณํ. ปรฺสฺส
 รูปทสฺสนกาเล พหิทฺฐารมฺมณฺตติ. เอวํ
 ทิพพจกฺขณาณสฺส จตุสสุ อารมฺมณฺสํ
 ปวตฺตติ เวทิตฺตพฺพา.

๔๑๘. ทิพยจกฺษณาณ ย่อมเป็นไปใน
 อารมณ ๔ คืออารมณที่เป็นปริตตะ ที่เป็น
 ปัจจุบัน ที่เป็นภายใน และที่เป็นภายนอก.
 คืออย่างไร ? คือว่า เพราะเหตุที่ทิพย-
 จกษณาณนั้น ย่อมกระทำรูปให้เป็นอารมณ,
 และรูปก็เป็นปริตตธรรม, ฉะนั้น จึงเป็น
 ญาณที่มีอารมณเป็นปริตตะ. อนึ่ง เพราะ
 เป็นไปในรูปที่กำลังมีอยู่นั้นเทียว จึงเป็น
 ญาณที่มีอารมณเป็นปัจจุบัน. ย่อมเป็นญาณ
 ที่มีอารมณเป็นภายใน ในเวลาที่เห็นรูป
 ที่อยู่ในห้องของตนเป็นต้น. ย่อมเป็นญาณที่
 มีอารมณเป็นภายนอก ในเวลาที่เห็นรูป
 ของผู้อื่น ฉะนั้นแล. บัณฑิตพึงทราบความเป็น
 ไปในอารมณ ๔ แห่งทิพยจกษณาณ ตาม
 ประการดังกล่าวมานี้เถิด.

๔๑๙. อนาคตํสวณํ ปรีตฺตมทกฺกต-
 อูปฺปมาณมกฺกอนาคตอชฺฌตฺตพหิทฺฐานวตฺตพฺพา-
 รมฺมณวเสน อฏฺฐสฺส อารมฺมณฺสํ ปวตฺตติ.
 กถํ ? ตณฺหิ "อัย อนาคเต กามาจเร

๔๑๙. อนาคตังสวณ ย่อมเป็นไป
 ในอารมณ ๘ คืออารมณที่เป็นปริตตะ ที่เป็น
 มหัคคตะ ที่เป็นอัปปมานะ ที่เป็นมรรค
 ที่เป็นอนาคต ที่เป็นภายใน ที่เป็นภายนอก

คุณธนา บรรจงศิลป์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นิพพุตีสัสตี"ติ ชานนกาลเอ ปริตฺตารมฺมณํ และที่เป็นนวัตตัพพะ. ก็อย่างไร ? ก็ว่า
 โหติ. "รูปาวจรเอ อรูปาวจรเอ วา อนาคตังสญาณั้น ย่อมเป็นญาณที่มีอารมณ์
 นิพพุตีสัสตี"ติ ชานนกาลเอ มหคฺคตารมฺมณํ. เป็นปริตตะ ในเวลาที่รู้ว่า "ในอนาคตกาล
 "มคฺคํ ภาเวสฺสติ, ผลํ สจฺฉิกริสฺสติ"ติ สัตว์ผู้นี้จักบังเกิดในกามาวจรภูมิ". ย่อม
 ชานนกาลเอ อปฺปมาณารมฺมณํ. "มคฺคํ เป็นญาณที่มีอารมณ์เป็นมหคคตะ ในเวลาที่
 ภาเวสฺสติจ"เจว ชานนกาลเอ รู้ว่า "จักบังเกิดในรูปาวจรภูมิ หรือ
 มคฺคตารมฺมณํ. นิยมโต ปเนตฺ อรูปาวจรภูมิ". ย่อมเป็นญาณที่มีอารมณ์เป็น
 อนาคตารมฺมณเมว. อปฺปมาณะ ในเวลาที่รู้ว่า "จักเจริญมรรค
 ได้, จักกระทำผลให้แจ้งได้". ย่อมเป็น
 ญาณที่มีอารมณ์เป็นมรรค ในเวลาที่รู้ว่า
 "จักเจริญมรรคได้" นั้นแหละ. ก็อนาคตังส-
 ญาณนี้ ย่อมเป็นญาณที่มีอารมณ์เป็นอนาคต
 อย่างเดียว โดยแน่นอน.

ตตฺถ กิญฺจาปิ เจโตปริยญาณมฺปิ ในบรรดาญาณเหล่านั้น แม้ว่า
 อนาคตารมฺมณํ โหติ, อถ โข ตสฺส เจโตปริยญาณ ก็เป็นญาณที่มีอารมณ์เป็น
 สตฺตทิวสพฺพฆนฺตฺรา อนาคตํ จิตฺตเมว อนาคตได้ ก็จริง, ถึงกระนั้นแล เจโต-
 อารมฺมณํ. ตํ ทิ อณฺณํ ขนฺธํ วา ปริยญาณั้น ก็มีเฉพาะจิตที่เป็นอนาคต
 ขนฺธปฏฺิพฺพหุํ วา น ชานาติ. ภายใน ๖ วันเท่านั้น เป็นอารมณ์. จริงอยู่
 อนาคตังสญาณสฺส พุพฺเพนิวาสณาเถ เจโตปริยญาณั้น ย่อมไม่รู้ชั้นอื่น (จาก

คุณธนา บรรจงศิลป์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วุตตนเยน อนาคต อนารมมณฺ์ นาม วิญญาณชั้น) หรือสิ่งที่เนื่องกับชั้น.
 นตฺถิ. "อหํ อมฺตฺร นีพฺพตฺตีสฺสามี"ติ สำหรับอนาคตังสฺญาณ สิ่งอะไร ๆ ใน
 ชานนกาเล อชฺชตฺตารมฺมณฺ์. "อสุโก อนาคต ชื่อว่าเป็นอารมณฺ์ไม่ได้ ทามีไม่
 อมฺตฺร นีพฺพตฺตีสฺสตี"ติ ชานนกาเล ตามนัยที่ได้กล่าวแล้ว ในบุพเพนิวาสฺญาณ.
 พหิทฺถารมฺมณฺ์. "อนาคต เมตฺเตยฺโย ย่อมเป็นญาณที่มีอารมณฺ์เป็นภายใน ในเวลา
 ภควา อฺปฺปชฺชิสฺสตี. สุพฺรหฺมา นามสฺส ที่รู้ว่า "เราจักบังเกิดในที่โน้น". ย่อมมี
 พฺรหฺมโณ ปิตา ภวิสฺสตี. พฺรหฺมวตี อารมณฺ์เป็นภายนอก ในเวลาที่รู้ว่า "สัตว์
 นาม พฺรหฺมณฺี มาตา"ติอาทีนา" นเยน ผู้โน้น จักบังเกิดในที่โน้น". ย่อมเป็นญาณ
 นามโคตฺตชานนกาเล บุพเพนิวาสฺญาณ ที่มีอารมณฺ์เป็นนวัตตฺพะพะ ตามนัยที่ได้กล่าว
 วุตตนเยเนว นวตฺตพฺพารมฺมณฺ์ โหตีตี. แล้วในบุพเพนิวาสฺญาณนั้นเทียว ในเวลาที่
 เอวํ อนาคตังสฺญาณสฺส อฏฺฐสฺ อารมฺมณฺฺส ฐีชื่อและโคตร โดยนัยว่า "ในกาลอนาคต
 ปวตฺติ เวทิตฺพพา. พระผู้มีพระภาคพระนามว่า เมตไตรย
 จักทรงอุบัติ. พฺรหฺมณฺ์ ชื่อว่าสุพฺรหฺม จัก
 เป็นพระชนกของพระองค์. นางพฺรหฺมณฺี
 ชื่อว่าพฺรหฺมวตี จักเป็นพระชนนี" ดังนี้
 เป็นต้น ฉะนั้นแล. บัณฑิตพึงทราบความเป็น
 ไปในอารมณฺ์ ๘ แห่งอนาคตังสฺญาณ ตาม
 ประการดังกล่าวมานี้เถิด.

๑ ติ. ปา. ๑๑/๘๓.

คุณธนา บรรจงศิลป์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๔๒๐. ยถากัมมุปกณฺฑาณ ปริตฺต-
 มหคฺคตอติชฺฌตฺตพหิตฺฐารมฺมณวเสณ ปญฺจสุ
 อารมฺมณเสสุ ปวตฺตติ. กถิ ? ตถหิ
 กามาวจรกมฺมชานนกาเล ปริตฺตารมฺมณ
 โหติ. รูปาวจรารูปาวจรกมฺมชานนกาเล
 มหคฺคตารมฺมณ. อติชฺฌเมว ชานาตีติ
 อติชฺฌารมฺมณ. อตฺตโน กมฺมชานนกาเล
 อชฺฌตฺตารมฺมณ. ปรสฺส กมฺมชานนกาเล
 พหิตฺฐารมฺมณ โหตีติ. เอว
 ยถากัมมุปกณฺฑาณสฺส ปญฺจสุ อารมฺมณเสสุ
 ปวตฺตติ เวทิตฺตพพา. ยถเจตฺถ อชฺฌตฺตา-
 รมฺมณญฺเจว พหิตฺฐารมฺมณญฺจาติ วุตฺต,
 ตํ กาลเณ อชฺฌตฺตํ กาลเณ พหิตฺฐา
 ชานนกาเล อชฺฌตฺตพหิตฺฐารมฺมณมฺปิ
 โหติเยวาติ.

๔๒๐. ยถากัมมุปกณฺฑาณ ย่อมเป็นไป
 ในอารมณ์ ๕ คืออารมณ์ที่เป็นปริตตะ ที่เป็น
 มหคคตะ ที่เป็นอดีต ที่เป็นภายใน และ
 ที่เป็นภายนอก. คืออย่างไร ? ก็ว่า
 ยถากัมมุปกณฺฑาณนั้น ย่อมเป็นญาณที่มีอารมณ์
 เป็นปริตตะ ในเวลาที่รู้กามาวจรกรรม.
 ย่อมเป็นญาณที่มีอารมณ์เป็นมหคคตะ ใน-
 เวลาที่รู้รูปาวจรกรรมและอรูปาวจรกรรม.
 ย่อมรู้กรรมอดีตเท่านั้น เพราะเหตุนั้น จึง
 ชื่อว่า เป็นญาณที่มีอารมณ์เป็นอดีต. ย่อมเป็น
 ญาณที่มีอารมณ์เป็นภายใน ในเวลาที่รู้กรรม
 ของตน. ย่อมเป็นญาณที่มีอารมณ์เป็นภายใน
 นอกในเวลาที่ยูกรรมของคนอื่น ฉะนั้นแล. พึง
 ทราบความเป็นไปในอารมณ์ ๕ แห่งยถา-
 กัมมุปกณฺฑาณ ตามประการดังกล่าวมานี้. ก็
 ในคำวิจารณ์อารมณ์แห่งอภิญญาเหล่านี้ ญาณ
 ที่ท่านกล่าวไว้ว่า เป็นญาณที่มีอารมณ์เป็น
 ภายใน และเป็นญาณที่มีอารมณ์เป็นภายนอก
 ดังนี้ ใด, ญาณนั้น ย่อมเป็นทั้งญาณที่มี
 อารมณ์เป็นภายใน ทั้งญาณที่มีอารมณ์เป็น

คุณธนา บรรจงศิลป์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ภายนอก ในเวลาที่รู้ภายในตามกาลอันควร
ในเวลาที่รู้ภายนอก ตามกาลอันควร
นั้นเที่ยวแล.

อติ สาธุชนปามุชชตุถาย กเต
วิสุทธิมกุเ อภิญญานิทเทโส นาม
เตรสโม ปริจเจโท.

ปริเฉทที่ ๑๓ ชื่อว่าอภิญญานิเทศ
ในวิสุทธิมรรค ที่ข้าพเจ้าแต่ง
เพื่อความปราโมทย์แห่งสาธุชน จบแล้ว
ด้วยประการฉะนี้.

คุณสุรชัย สิงหนาท
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ใบแจ้ง

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ขอเรียนให้ทราบว่

1. ท่านที่ได้รับพระคัมภีร์ ฉบับ “ภูมิพลโลกิขุ” แล้วปรากฏว่พบข้อบกพร่องในเนื้อหาพระคัมภีร์ เป็นต้นว่

- หน้าหนังสือขาดหายไป
- เลขหน้าหนังสือไม่เรียงตามลำดับ
- ข้อความพิมพ์เลอะเลือน อ่านไม่ชัด

ฯลฯ

โปรดส่งพระคัมภีร์คืนไปยัง มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ

ในบริเวณวัดสระเกศฯ

ถนนจักรพรรดิพงษ์ กรุงเทพฯ ๑ 10100

โทร.0-2223-0316, 0-2221-8001

มูลนิธิ ๑ ยินดีส่งพระคัมภีร์เล่มใหม่ชดเชยให้ท่าน ทางไปรษณีย์ทันที และจะออกค่าใช้จ่ายในการส่งหนังสือคืนให้ท่านด้วย

2. ถ้าหากท่านพบคำผิด กรุณาแจ้งมาด้วย เพื่อแก้ไขให้ถูกต้องต่อไปด้วยความขอบพระคุณอย่างยิ่ง.

**Bhumibalo Bhikkhu Foundation
Notice**

1. In case of your "Bhumibalo Bhikkhu" CANON contains the following deficiencies :

- Page(s) missing
- Page number(s) not in order
- Printing(s) unclear/unreadable

Please return such defect CANON to
Bhumibalo Bhikkhu Foundation
Wat Srakesa Compound
Chakrabardibong Road
BANGKOK 10100
Tel.0-2223-0316, 0-2221-8001

The Foundation will immediately replace you with a new copy and will also refund you the return postage.

2. If you found any error(s) in your CANON copy, please let us know so that the correction(s) can be done accordingly.

Thank you very much for your kind cooperation.